

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİMDALI

Zeynep ÖZCAN

EMPATİ VE DİNİ İNANÇ ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Bozkurt KOÇ

ERZURUM-2007

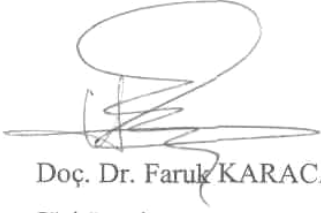
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalının Din Psikolojisi Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Bozkurt KOÇ

Danışman / Jüri üyesi

Doç. Dr. Faruk KARACA

Jüri üyesi

Doç. Dr. Arif YILDIRIM

Jüri üyesi

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 12. 07. 2007

Prof. Dr. Vahdettin BAŞCI

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
KISALTMALAR.....	VI
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	VII
TABLolar LİSTESİ.....	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ.....	1
I.Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi.....	1
II. Metodik Problemler.....	2
III. Araştırmanın Sınırları ve Sayıtlılar.....	2
 BİRİNCİ BÖLÜM	 4
1 TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1 Empati Kavramının Tanımı	4
1.2 Empatinin Unsurları.....	7
1.3 Empati ile İlgili Yaklaşımlar.....	9
1.3.1 Çıkarsama.....	9
1.3.2 Rol Oynama.....	10
1.3.3 Heyecan Yayılması Olarak Empati.....	10
1.4 Empati İle Karıştırılan Kavramlar.....	11
1.4.1 Empati ve Sempatı.....	11
1.4.2 Empati ve Özdeşim.....	12
1.4.3 Empati ve İçtenlik.....	12
1.4.4 Empati ve Sezgisel Tanı.....	12
1.4.5 Empati ve Telepati.....	13
1.5 Empatik İletişim	13
1.6 Empatik Tepki Basamakları.....	19
1.7 Empati ve Ben - Merkezilik	21

1.8 Empati Eğitimi.....	22
1.9 Empatinin Ölçülmesi.....	23
1.10 Empati ve Yardımlaşma (Özgecilik).....	25
1.11 Empati ve Din İlişkisi.....	27
1.11.1 İnsan-Allah İlişkisi Bağlamında Empati.....	28
1.11.2 İnsan-İnsan İlişkisi Bağlamında Empati.....	35
1.11.3 İnsan-Tabiat İlişkisi Bağlamında Empati.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

2 YÖNTEM VE BULGULAR

2.1 Problem ve Hipotezler.....	49
2.2 Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	50
2.3 Veri Toplama Araçları.....	50
2.3.1 Kişisel Bilgi Anketi.....	50
2.3.2 Derûni Dîni Motivasyon Ölçeği.....	50
2.3.3 Kişilerarası Tepkisellik Ölçeği.....	51
2.4 Verilerin Toplanması.....	53
2.5 Verilerin Analizi.....	53
2.6 Örneklem Grubu ve Özellikleri.....	54
2.6.1 Örneklem Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	54
2.6.2 Örneklem Cinsiyete Göre Dağılımı.....	54
2.6.3 Örneklem Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı.....	55
2.6.4 Örneklem Medeni Durumuna Göre Dağılımı.....	55
2.6.5 Örneklem Sosyo-Ekonomik Düzeyine Göre Dağılımı.....	56
2.6.6 Örneklem Meslek Gruplarına Göre Dağılımı.....	56
2.7 Bulgular	57
2.7.1 Empati ile İlgili Bulgular	57
2.7.1.1 Demografik Değişkenlere Göre Empati Düzeyi.....	58
2.7.1.1.1 Örneklem Cinsiyete Göre Empati Düzeyi.....	58
2.7.2 Empatinin Alt Boyutlarıyla İlgili Bulgular	59

2.7.2.1 Fantezi Boyutuyla İlgili Bulgular	59
2.7.2.1.1 Demografik Değişkenlere Göre Fantezi Düzeyi.....	60
2.7.2.1.1.1 Örneklemin yaş gruplarına göre fantezi düzeyi.....	60
2.7.2.1.1.2 Örneklemin medeni durumuna ve cinsiyete göre fantezi düzeyi .	60
2.7.2.1.1.3 Örneklemin meslek gruplarına göre fantezi düzeyi.....	61
2.7.2.1.1.4 Örneklemin sosyo-ekonomik düzeyine göre fantezi düzeyi.....	62
2.7.2.2 Kişisel Stres Boyutuyla İlgili Bulgular	63
2.7.2.2.1 Demografik Değişkenlere Göre Kişisel Stres Düzeyi.....	63
2.7.2.2.1.1 Örneklemin cinsiyete göre kişisel stres düzeyi.....	63
2.7.2.3 Empatik İlgili Boyutuyla İlgili Bulgular	63
2.7.2.3.1 Demografik Değişkenlere Göre Empatik İlgili Düzeyi.....	64
2.7.2.3.1.1 Örneklemin medeni durumuna göre empatik ilgi düzeyi.....	64
2.7.2.3.1.2 Örneklemin meslek gruplarına göre empatik ilgi düzeyi.....	64
2.7.3 Dindarlıkla İlgili Bulgular	65
2.7.3.1 Demografik Değişkenlere Göre Dindarlık Düzeyi.....	66
2.7.3.1.1 Örneklemin eğitim düzeyine göre dindarlık düzeyi.....	66
2.7.3.1.2 Örneklemin meslek gruplarına göre dindarlık düzeyi.....	67
2.7.4 Dindarlık-Empati İlişkisiyle İlgili Bulgular	68
2.7.4.1 Dindarlık - Empati ve Empatinin Alt Boyutları Arasındaki Korelasyonlar	68
2.7.4.2 Dindarlık Düzeyine Göre Empatik İlgili Alt Boyutunun İstatistiksel Analizi	69
2.8 Tartışma ve Yorum	70
SONUÇ.....	74
KAYNAKLAR.....	76
EKLER.....	83
EK-1.....	83
ÖZGEÇMİŞ.....	90

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****EMPATİ İLE DİNİ İNANÇ ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Zeynep ÖZCAN

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Bozkurt KOÇ
2007-SAYFA: 90

Jüri : Yrd. Doç. Dr. Bozkurt KOÇ
Doç. Dr. Faruk KARACA
Doç. Dr. Arif YILDIRIM

Son yıllarda psikologların üzerinde en çok durduğu konulardan birisi de empati kavramıdır. Günümüzde insanlığın karşılaşmış olduğu problemlerin temelinde bulunan nedenlerden birisinin de, empatik iletişimdeki yetersizlik olduğu söylenebilir. Zira, Empati, insanın varlık alemiyle sağlıklı iletişim kurmasının ön şartıdır. Hayatı doğru anlamlandırabilmek, Yaratan ile yaratılan arasındaki ilişkileri düzenleyen empatik iletişim sayesinde mümkün olmaktadır. Araştırmada, dini inanç ile empatik tutum arasındaki ilişki temel problem olarak ele alınmıştır, ayrıca empati ve dindarlığın farklı değişkenlerle ilişkisi araştırılmıştır. Sonuç olarak dindarlık ile empatik ilgi arasında pozitif bir korelasyon olduğu ortaya çıkmıştır.

ABSTRACT

MASTER THESIS

A STUDY OF RELATION BETWEEN EMPHATY AND RELIGIOUS BELIEF

Zeynep ÖZCAN

Supervisor : Assist Prof. Dr. Bozkurt KOÇ

2007-PAGE : 90

Jury : Assist Prof. Dr. Bozkurt KOÇ
: Assoc. Prof. Dr. Faruk KARACA
: Assoc. Prof. Dr. Arif YILDIRIM

Emphaty is one of the subjects dwelled on too much by psychologists in the last years. The deficiency in emphatic communication is said to be one of the underlying problems confronting people today, because emphaty is the preliminary condition which helps people to have healthy communications with all the living creatures. It is possible to comprehend the true meaning of life through emphatic communication which arranges the relations between the Creator and the creatures. In this study, it has been examined the relation between religious belief and empathic attitude as basic problem. Also, it has been searched relation of empathy and religiousness with different variables. Finally, it has been appeared positive correlation between religiousness and empathic interest.

KISALTMALAR

akt.	: Aktaran
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
$\bar{X}$	: Ortalama puan
N	: Toplam
s.	: Sayfa
Sd.	: Serbestlik derecesi
S	: Standart apma
vb.	: Ve benzeri
%	: Yüzde

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Stein'in Tanımlamasına Göre Empatinin Aşamaları.....	16
Şekil 1.2 Aşamalı Empati Sınıflamasının Temel Empati Basamakları.....	20

TABLÖLAR LİSTESİ

2.1 Kişilerarası Tepkisellik Ölçeğinin Alt Boyut Güvenirlik Katsayıları.....	52
2.2 Örneklemin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	54
2.3 Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı.....	54
2.4 Örneklemin Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı.....	55
2.5 Örneklemin Medeni Durumuna Göre Dağılımı.....	55
2.6 Örneklemin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre Dağılımı.....	56
2.7 Örneklemin Meslek Gruplarına Göre Dağılımı.....	56
2.8 Demografik Değişkenler ile Empati Arasındaki Korelasyonlar.....	57
2.9 Cinsiyete Göre Empati Düzeyi.....	58
2.10 Demografik Değişkenler ile Empatin Alt Boyutları Arasındaki Korelasyonlar.....	59
2.11a Yaş Gruplarına Göre Fantezi Düzeyi.....	60
2.11b Medeni Durum ve Cinsiyet Değişkenine Göre Fantezi Düzeyi	60
2.11c Meslek Gruplarına Göre Fantezi Düzeyi	61
2.11d Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre Fantezi Düzeyi	62
2.12 Cinsiyete Göre Kişisel Stres Düzeyi	63
2.13a Medeni Durumuna Göre Empatik İlgi Düzeyi	64
2.13b Meslek Gruplarına Göre Empatik İlgi Düzeyi	64
2.14 Demografik Değişkenler ile Dindarlık Arasındaki Korelasyonlar.....	66
2.15a Eğitim Durumuna Göre Dindarlık Düzeyleri.....	66
2.15b Meslek Gruplarına Göre Dindarlık Düzeyleri.....	67
2.16 Dindarlık ile Empati ve Empatinin Alt Boyutları Arasındaki Korelasyonlar....	68
2.17 Dindarlık Düzeylerine Göre Empatik İlgi Alt Boyutunun İstatistiksel Analizi.	69

Empati, günümüzde psikologlar tarafından üzerinde yoğun bir şekilde araştırma yapılan önemli bir kavramdır. Empati, insanın yaşadığı duygu ve düşüncelere ve bunlara yol açan sebeplere verilen bir karşılık, aynı zamanda karşıdaki varlığı anlamaya yönelik bir iletişim şeklidir. İnsanın varlık alemiyle olan ilişkilerini düzenleyen empati, sosyal bir varlık olarak yaratılan insanın en büyük ihtiyaçlarından birisidir. Çünkü insanın kendini değerli hissedebilmesi için anlama ve anlaşılma ihtiyacının giderilmesi gerekir.

Empatik iletişimin önemi kavrandığı takdirde çağımızın en büyük hastalığı olan iletişimsizlik problemi de ortadan kalkacaktır. Zira iletişim içerisinde, yeni sorunların çıkmasını önlemek ve var olan sorunları çözebilmek sadece empatik iletişimle mümkün olabilir. İletişimde empatinin kullanılması, insanın diğer varlıklarla ilişkilerinin gelişmesinde ve derinleşmesinde son derece önemli bir rol oynamaktadır.

Aynı zamanda empati, dinle de yakından ilişkili olan bir kavramdır. Din, insanları dünyada ve Ahiret'te gerçek huzura kavuşturan yegâne yoldur. İlahi dinlerin gönderilmesindeki temel gaye de insanın anlam arayışına çare olmaktır. Empatinin ifade ettiği anlam ve içerdiği değerler düşünüldüğünde, bir iletişim şekli olan empatinin aslında dinle aynı gayeye hizmet ettiğini söyleyebiliriz.

Araştırmamızda empati ile dindarlık arasındaki ilişki incelenmiş, dindarlığın empatik iletişim üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Din ile empati arasında çok yakın bir ilişki olmasına rağmen bu konuyla ilgili yeterince çalışma yapılmamış olması çok manidardır. Araştırmamızın bu eksikliğin giderilmesi konusunda bir katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

Araştırmamız, pek çok kişinin yardımı ve desteği ile sonuçlanmıştır. Araştırmanın bütün aşamalarında, her konuda değerli yardımlarını esirgemeyen ve çalışmalarımı sabırla takip eden, tamamlandıktan sonra da onu çok titiz bir şekilde okuyarak yapıcı eleştirileriyle eksikliklerin giderilmesine büyük katkı sağlayan değerli danışman Hocam Yard. Doç. Dr. Bozkurt KOÇ'a ve araştırmanın planlanması ve temellendirilmesinde yardımlarını esirgemeyen değerli Hocam Doç. Dr. Faruk KARACA'ya, kaynak temininde yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşım Zeynep BAŞCI'ya, anket verilerinin bilgisayarda değerlendirilmesinde yardımcı olan Özgür ÇAR'a, yaptığım çalışmalarda yardımını ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili eşim Ercan ÖZCAN'a ve çalışmalarına sabırla katlanan, varlığıyla bana güç veren

canım oğlum Erkan ÖZCAN'a çok teşekkür ederim. Ayrıca, başta öğrenci velilerim olmak üzere anket uygulamasına katılarak araştırmanın tecrübi meteryalinin ortaya çıkmasına katkıda bulunan herkese teşekkür ederim.

Erzurum - 2007

Zeynep ÖZCAN

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Araştırmamızın konusunu, dini inanç ile empatik tutum arasındaki ilişki oluşturmaktadır.

Araştırmamızın temel amacı ise, empati ile dindarlık arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu bağlamda, araştırmamızda empati kavramı, hem psikolojik bir kavram olarak hem de dinle yakından ilişkili bir kavram olarak ele alınacaktır. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Empati ne demektir? Empati kavramı, tarihsel süreç içerisinde nasıl gelişmiştir?
2. Empati hangi unsurlardan oluşmaktadır?
3. Empatiyle ilgili kuramlar nelerdir?
4. Empatiyle karıştırılan kavramların empatiden farkları nelerdir?
5. Empatik iletişim nasıl olmaktadır? Hangi varlıklarla empati kurulabilir?
6. Empatik tepki basamakları nelerdir?
7. Ben-merkezciliğin empatide yeri var mıdır?
8. Empati fitri midir? Öğretilmesi veya eğitimle geliştirilebilmesi mümkün müdür?
9. Empati hangi ölçeklerle nasıl ölçülebilir?
10. Dini inancın empatik iletişimdeki rolü nedir?
11. Allah-insan ilişkisi bağlamında empatik iletişim nasıl gerçekleşmektedir?
12. İnsan-insan ilişkisi bağlamında empatik iletişim nasıl gerçekleşmektedir?
13. İnsan-evren ilişkisi bağlamında empatik iletişim nasıl gerçekleşmektedir?

Sosyal bir varlık olan insan diğer canlılardan farklı olarak iletişim kurmak ve sosyalleşmek ihtiyacı içerisinde. İhtiyaçları karşılanan kişi kendini daha önemli ve değerli hisseder. Gerçek anlamda işitildiğini ve anlaşıldığını hisseden insan paylaşımlarını artırır, daha sağlıklı iletişimler kurar. İnsan ile diğer varlıklar arasındaki ilişkilerde önemli bir yeri olan empati, karşımızdakinin gönderdiği iletiyi tam ve doğru olarak anlamamız ve ona iletmemiz anlamına gelir. Allah'a iman ve O'nun emirlerine bağlı olmanın insanın empatik eğilim içerisinde olmasında büyük bir etkisi vardır. İnsan yaşamında son derece önemli olan empati sayesinde kendi düşüncelerimiz dışında başka düşünceler olduğunu da fark ederiz. Bu farkındalık beraberinde hoşgörü, anlayış ve

yardımlaşmayı getirecektir. Empatiyle din arasında çok yakın bir ilişki olmasına hatta empatik olmanın dini bir gereklilik olarak kabul edilmesine rağmen, bu ilişki konusunda yapılan araştırma sayısının yeterli olamadığı söylenebilir. Araştırmamız, bu anlamda, bu konudaki yapılacak çalışmalara katkı sağlaması açısından önem taşımaktadır.

II. Metodik Problemler

Tecrübi boyutu olan çalışmalarda uygulanacak metodun seçimi son derece önemlidir. Zira araştırmanın başarısı, doğru metodun seçilmesiyle mümkündür. Özellikle çok boyutlu problemler üzerinde yapılan araştırmalarda bir takım metodik problemlerle ortaya çıkabilir.¹

Araştırmamızı yaparken bu anlamda bazı güçlüklerle karşılaştık.

Araştırma yaptığımız konuda yok denecek kadar az çalışma yapılmış olması, karşılaştığımız en büyük güçlük olmuştur. Karşılaştığımız diğer bir güçlük ise, insanların, “Deruni Dini Motivasyon Ölçeği” inde bulunan soruların, kendilerinin imanını sorgular nitelikte olduğunu düşünmeleridir. Bu nedenle bazı denekler anket formlarını doldurmayı reddetmiştir. Bazı denekler de empati ölçeğindeki soruları cevaplamış fakat dindarlık ölçeğindeki soruları boş bırakmışlardır.

Araştırmamızda karşılaştığımız diğer bir güçlük ise, toplumun tecrübi çalışmalara pek alışık olmamalarından kaynaklanmaktadır.² Nitekim anketimizi uygulamaya çalıştığımız bazı insanlar eğitim düzeyleri yüksek olmalarına rağmen, isteğimizi reddetmiş, bir kısmı anket formlarını doldurmamış bir kısmı da soruların bazılarını cevapsız bırakmışlardır. Özellikle bazı meslek grubunda çalışanlar, sergilemiş oldukları bu tutumlarıyla belki de yeterince empatik olmadıklarını göstermişlerdir. Zira empatik tutum insanlarla iş birliği yapmayı ve yardımlaşmayı zorunlu kılar.³

III. Araştırmanın Sınırları ve Sayıtlar

Araştırma, diğer tecrübi araştırmalarda olduğu gibi, “örneklem” ile sınırlıdır. Dini inancın empatik tutum üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırma, araştırmanın örneklemini oluşturan, Kocaeli Üniversitesi’ne bağlı çeşitli fakültelerde ve

¹ Faruk Karaca, **Psiko-Sosyal Açıdan Yabancılaşma ve Dini Hayat**, Bil Yayınları, İstanbul, 2001, s. 23.

² Faruk Karaca, **Ölüm Psikolojisi**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2001, s. 33.

³ W.J. Reynolds, B. Scott, “Empathy: A Crucial Component Of The Helping Relationship”, **Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing**, Cilt: 6, 1999, s. 364.

Karamürsel ilçe merkezindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı çeşitli liselerde öğrenim görmekte olan öğrenciler ile değişik iş ve meslek gruplarında çalışan 17-55 yaşları arasındaki 300 kişiyle sınırlıdır.

Araştırmada elde edilen tecrübi veriler, örneklemin vermiş oldukları cevapların samimi ve doğru olduğu; araştırmada kullanılan “Deruni Dini Motivasyon Ölçeği” ve “Kişilerarası Tepkisellik Ölçeği”nin, güvenilir ve geçerli ölçüm araçları oldukları sayılına dayalı ve onlarla sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1 TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1 Empati Kavramının Tanımı

Empati, son yıllarda psikiyatri ve psikoloji alanında sıkça tartışılan ve özellikle klinik psikoloji, sosyal psikoloji ve iletişim gibi alanlarda çeşitli araştırmalara konu olan bir kavramdır.

Empati kavramının iki kökeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Almanca “*einflühlung*” terimidir. Almancada “*einflühlung*” kelimesi bir başkasının yerine geçebilme kabiliyeti anlamına gelmektedir. Bu kavramı ilk kullananlardan birisi olan Alman psikolog Tpedor Lipps, “*einflühlung*”u şöyle tanımlamıştır: Bir insanın kendisini karşısındaki bir nesneye yansıtması, kendini onun içinde hissetmesi, bu yolla o nesneyi kendi içine alarak anlaması sürecine *einflühlung* adı verilir.⁴ Empati kavramının diğer kökeni ise Yunanca bir kelime olan “*empathia*” dır. Burada “*em*” ya da “*en*” ön ekinin karşılığı, “...de” ya da “...in içinde, içerde”; “*pathia*” nın karşılığı ise “hissetme” anlamına gelmektedir.⁵

Terim olarak empati, başkalarının düşünce ve duygularının ve bunların muhtemel anlamlarının objektif bir şekilde farkında olma; karşısındaki kişinin duygu ve düşüncelerini temsili olarak yaşama anlamına gelmektedir.⁶ Empatinin tanımı yapılırken, zaman içinde farklı yönlerinin ön plana çıkarıldığı göze çarpmaktadır. Bu duruma dikkat çeken bazı araştırmacılar empatinin yeterince iyi tanımlanamadığını, yapılan tanımlamalar arasında ise tutarlılık bulunmadığını ileri sürmüşlerdir. Empatiyle ilgili yapılan tanımlamalar incelendiğinde bu tanımlamaların üç aşamadan geçtiğini görmekteyiz. İlk aşamada empati kavramının bilişsel boyutuna, ikinci aşamada duygusal boyutuna, üçüncü aşamada ise geribildirim boyutuna vurgu yapılmıştır.⁷

⁴ Üstün Dökmen, **İletişim Çatışmaları ve Empati**, Sistem Yayıncılık, 33. Baskı, İstanbul, 2005, s. 135.

⁵ Şeref Gülseren, “Empati: Tanımı ve Kullanımı Üzerine Bir Gözden Geçirme”, **Türk Psikiyatri Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2001, s. 134.

⁶ Selçuk Budak, **Psikoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2005, s. 258.

⁷ Dökmen, **İletişim Çatışmaları ve Empati**, s. 340-341.

Bazı araştırmacılar göre, empati, doğuştan getirilen doğal bir yetenek, bazılarına göre de sonradan deneyimlerle kazanılan ve geliştirilebilen bir özelliktir.⁸ Yine empati kimilerine göre sezgiye ve düş gücüne dayalı niceliksel olarak belirlenemeyen bir potansiyel, kimilerine göre de beynimizin işlevlerinden biridir ve nörobiyokimyasal bir alt yapıya sahiptir.⁹

Bebeklerin dış dünyayla özellikle anne- babasıyla ilişkilerinin incelenmesi de empati konusunda bazı hipotezler ileri sürülmesine yol açmıştır. Bebekler daha doğumlarından itibaren istemsiz, otonomik tepkiler vermekte, karşısındakinin yüzüne odaklanabilmekte, karşısındakinin yüz ifadelerine göre özgün duygusal cevaplar üretebilmektedir. Yetişkinlerin ağız ve dil hareketlerini, yüz ifadelerini gören, ağlamalarını işiten ve kendileriyle ilgilenen yetişkinlerin ruh hallerini benimseyen bebekler buna uygun tepkiler göstermektedir. Başlangıçta otonomik de olsa doğumdan sonra bir bebek, duygularını, başkalarının duygularını anlamak için kullanır. Zira bebeğin beyni, kendi işaretlerine karşı verilecek pozitif cevapları algılayacak şekilde yaratılmıştır.¹⁰ Araştırmacılar insanoğlunun daha yaşamının ilk anlarında yapabildiği bu yüz tepkilerini ve ağlama cevaplarını, sonradan uygun çevre koşullarında sosyal öğrenmeyi, kişiler arası ilişkiler kurabilmeyi sağlayacak, doğuştan getirilen refleks potansiyeller olarak değerlendirmektedirler. Buradan yola çıkarak onlar, empatiyle ilgili kimi maddi ön oluşumların insan beyninde doğuştan var olduklarını, bunların kişinin sosyal ortamı ve bilişsel olgunlaşması aracılığıyla ince bir şekillenme geçirdiklerini söylemektedirler.¹¹

Empati, hümanist psikolojinin ortaya koyduğu bir kavramdır. Hümanist psikologlar bireylerin dünyayı nasıl algıladıkları üzerinde dururlar ve kişilerin kendi algılarının davranışlarının belirleyicisi olduğunu savunurlar. Hümanist psikolojinin temsilcisi olan Rogers empatinin, duygu, düşünce, eylem ve bunları içine alan algılama boyutunu kapsayan çok şumullü bir kavram olduğunu söylemektedir.¹² Empati denildiğinde akla ilk gelen isimlerden birisi olan Carl Rogers’a göre empati, bir kişinin

⁸ Diane Kunyk, “Clarification of Conceptualizations of Empathy”, **Journal of Advanced Nursing**, Vol: 35, Issue: 3, 2001, p. 318. ; Carla Poole ve arkadaşları, “How Empathy Develops”, <http://www.scholastic.com/>

⁹ Erol Göka, “Birbirimizi Anlamaya Çalışırken Beynimizde Neler Oluyor”, **Bilim ve Teknik Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 266, 1990, s. 34.

¹⁰ Poole ve arkadaşları, “How Empathy Develops”

¹¹ Göka, “Birbirimizi Anlamaya Çalışırken”, s. 35.

¹² Mehmet Murat ve arkadaşları, “Öğretmen Adaylarının Öğretim Elemanlarının Empatik Tutumlarına İlişkin Algıları İle Ders Başarıları Arasındaki İlişki”, **Milli Eğitim Dergisi**, sayı: 168, 2005

kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecidir.¹³ Rogers, empatik iletişimde bulunan bir kişinin adeta karşısındaki kişinin duygu elbisesini giydiğini, onun duyu organlarını ödünç alıp sanki bunlar kendisine aitmiş gibi kullandığını ileri sürmektedir.¹⁴

Mead empatiyi, “başkasının rolünü üstlenme ve karşısındaki kişinin bakış açısını benimseme kapasitesi” olarak tanımlamaktadır. Onun temsil ettiği bu görüşe göre empatik yeteneğin gelişmesi, büyük ölçüde çocuğun taklit yeteneğine dayanmaktadır.¹⁵ Hogan da empatiyi, “bir başkasının düşünce hali veya durumunun zihinsel ve hayali olarak kavranabilmesi yeteneği” olarak tanımlamaktadır.¹⁶ Valle ise empatinin kişinin yaşadığı duygu ve düşüncelere ve bunlara yol açan sebeplere verilen bir karşılık, aynı zamanda karşıdakini anlamaya yönelik bir iletişim şekli olduğunu ifade etmiştir.¹⁷

Empatiyi farklı bir bakış açısıyla ele alan Ivey’e göre, her insanın içinde yaşadığı bir kültür vardır ve o insanı bu kültürden ayrı olarak değerlendirmek mümkün değildir. Dolayısıyla sadece karşıdaki kişiyle empati kurmak yeterli değil aynı zamanda karşıdaki kişinin içinde yaşadığı kültürü anlamak, bir anlamda bu kültürle de empati kurmaya çalışmak gerekir.¹⁸

Empatiyi, sosyal ben hakkında edinilen bilginin özel şekli olarak tanımlayan Held ve Maucorps, empatinin üç şekilde ortaya çıktığını ileri sürmüştür: Kendini başka insanların yerine koyma yatkınlığı (empati), kendini başkalarının gözüyle görme yatkınlığı (oto-empati), başkalarını başka insanların gözüyle görme yatkınlığı (allo-empati). İlk adım olan (empati) benden başkasıdır. İkincisi (oto-empati) benden – diğerine- ve banadır. Üçüncüsü ise(allo-empati) benden diğerine ve bir başkasıdır. Bu aşamalar empatinin basitten karmaşığa doğru çeşitlenmesidir.¹⁹

¹³ Carl R. Rogers “Empatik Olma Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir” çev: F. Akkoyun, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 1, 1983, s. 106.

¹⁴ Carl R. Rogers, **On Becoming a Person**, Boston: Houghton Mifflin, , 1961, p. 210.

¹⁵ Bilyana Martinovski ve arkadaşları, “Rejection of Empathy and Its Linguistic Manifestations”, <http://www.ict.esc.edu/>

¹⁶ Robert Hogan, “Development of an Empathy Scale”, **Journal of Consulting and Clinical Psychology**, Vol: 33, 1969, s. 308.

¹⁷ W.J. Reynolds, B.Scott, “Empathy: A Crucial Component Of The Helping Relationship”, **Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing**, 6, 1999, p.367.

¹⁸ A.E. Ivey “Multicultural Prattice of Theraphy: Ethics, Empathy, and Diatecties”, akt. , Dökmen, **İletişim Çatışmaları ve Empati**, s. 112.

¹⁹ Atilla Yıldırım, **Empati ve Çatışmalar**, Yargı Yayınları, Ankara 2005, s. 30.

Yapılan tanımlamalara göre empatik becerinin ortaya çıkışı ile ilgili dört temel görüş olduğu söylenebilir:²⁰

1. Birinci görüş empatik becerinin doğuştan var olan biyolojik temelli bir tepki olduğu yönündedir. Yeni doğan bir bebeğin, bir başka bebeğin ağlama sesi karşısında ağlamaya başlaması öğrenilmiş bir tepki değil, içgüdüsel bir tepkidir. Bu durum ileride empatik becerinin gelişimine temel teşkil edecektir.

2. İkinci görüş empatik beceri gelişimini motor- taklitçiliğe dayandırmaktadır. Kişi öncelikle karşısındakinin davranışlarını çoğu zaman bilinçsiz olarak taklit etmekte daha sonra gözlemlediği kişinin duygularına uygun karşılıklar vermektedir.

3. Üçüncü görüşe göre birey, karşıdaki kişinin herhangi bir olay karşısındaki duygularını, daha önce kendisinin benzer olaylar karşısında yaşadığı duygulardan yola çıkarak açıklamaya çalışır. Karşıdaki kişinin beden dili veya kullandığı sözlü ifadeler kişinin kendi yaşadığı olayları hatırlamasına ve duygusal olarak karşısındakini anlamasına yol açar.

4. Dördüncü görüşde ise empatik beceri “rol alma” becerisi olarak açıklanır. Bu görüşde gözlemciler kendilerini hayali olarak gözledikleri kişinin yerine koyarak aynı durumla karşı karşıya kaldıkları taktirde kendilerinin ne hissedeceklerini kestirmeye alışırlar. Bu durum gözlemcilerin gözledikleri kişinin duygularına paralel duygular yaşamasına yol açar. Bu sayede insanlar ben-merkezci olmaktan uzaklaşarak birbirleriyle daha sağlıklı iletişim kurabilirler.²¹

Bütün bu görüşlerden hareketle empatinin, doğuştan getirilen potansiyel bir güç olduğunu, kişinin zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimine paralel olarak geliştiğini, bu süreçte, özdeşim, taklit, yaşamsal tecrübeler ve rol almanın bu gücün ortaya çıkması ve gelişmesinde önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz.

1.2. Empatinin Unsurları

Empati kavramı başka birisinin zihninden geçenleri anlama, dünyaya onun bakış açısıyla bakma kabiliyetidir. Empati üzerinde çalışan pek çok araştırmacıya göre insan davranışında merkezi bir rol oynayan empatinin iki unsuru bulunmaktadır.

1. Zihinsel algılama (bilişsel empati)

²⁰ Mark H. Davis, “Empathy: A Social Psychological Approach”, **Westview Pres. A Division of Harper Collins Publishers**, 1996, s. 72.

²¹ Davis, “Empathy: A Social Psychological Approach”, **A Division of Harper Collins Publishers**, Westview Press, 1996, s. 177.

2. Başkalarının duygularını paylaşma (duygusal empati)²²

Karşımızdakinin rolüne girerek onun ne düşündüğünü anlamamız, bilişsel nitelikli bir etkinliktir. Karşımızdakinin duygularını paylaşmak ise duygusal nitelikli bir etkinliktir. Bilişsel rol alma, duygusal rol almanın ön şartı sayılabilir.²³ Başka birisinin duygu ve düşünceleri, algı ve niyetleri gibi ruhsal durumlarından bilişsel olarak farkında olmak anlamına gelen bilişsel empati, rasyonel ve irâdidir. Duygusal empati ise gayri irâdi ve irrasyoneldir. Her ikisi de aşamalardan geçerek gelişir.²⁴ Üstün Dökmen'e göre, "Empati onu anlamaktır" denildiğinde empatinin bilişsel yönü; "Empati onun gibi hissetmektir" denildiğinde empatinin duygusal yönü vurgulanmaktadır.²⁵

Gladstein ve Michaels, empatinin sadece bilişsel ve duyuşsal değil aynı zamanda algısal ve bildirişimsel unsurları bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Empati kuracak kişi, hedef kişinin ifade ettiği hareketlere, yüze, sözlere, ses tonuna, içeriğe ve zamanlamaya ait tüm imalara dikkat etmeli ve onları doğru algılamaya çalışmalıdır.²⁶ Empati kuran kişi ancak bu algılamadan sonra bilişsel ve duyuşsal süreçlere geçebilir. Kısaca, algılama, bilişsel ve duyuşsal empatinin ön şartıdır. Algılama, anlama ve hissetme süreçlerinden sonra yaşantıların bildirimi aşamasına geçilir.

Empatinin bildirişim bileşeni ise, empatinin algısal, bilişsel ve duygusal bileşenleri sürecindeki yaşantıların karşımızdakine iletilmesidir. Karşıdaki insanlara empatik tepki vermenin başlıca iki yolu vardır. İlki beden dilimizi kullanarak, ikincisi ise sözlü olarak karşımızdaki kişiyi anladığımızı ifade etmektir. Empatik tepki vermenin en etkili yolu ise, bu ikisini birlikte kullanmaktır. Örneğin, bir sıkıntımız olduğunda, bizimle konuşan kişi, dostça bir gülümsemeyle kolumuza dokunup, "Çok bunalmış görünüyorsun" diyerek sıkıntımızı dille de ifade ederse rahatladığımızı hissedebiliriz.²⁷

Patterson ise, empatide dört aşamalı bir süreç bulunduğunu dolayısıyla dört bileşeni olduğunu ileri sürmüştür:

²² Adam Simit "Cognitive Empathy and Emotional Empathy" *The Psychological Record*, 2006, Vol: 56

²³ Dökmen, **İletişim Çatışmaları ve Empati**, s. 136.

²⁴ Andrzej Mirski "Universalism, Tolerance and Empathy as the Ways of Diminishing the Human Suffering" <http://web.ebscohost.com/>

²⁵ Üstün Dökmen, "Empatinin Yeni Bir Modele Dayanarak Ölçülmesi ve Psikodrama ile Geliştirilmesi", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 21, sayı: 1-2, 1988, s. 158.

²⁶ Sevgi Erçoban, **İlköğretim II. Kademesindeki Branş Öğretmenlerinin Empatik Eğilim Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2003, s. 21.

²⁷ Dökmen, **İletişim Çatışmaları ve Empati**, s. 136.

1. Empati kuran kişi öncelikle başka birisiyle iletişime açık olmalıdır. Bu, empatinin duygusal ve moral bileşenini içine alır.
2. Empati kuran kişi, kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak onu anlamaya çalışmalıdır. Bu empatinin bilişsel bileşenini kapsar.
3. Empati kuran kişi karşısındaki kişiye onu anladığını bildirmelidir. Bu aşama, empatinin davranışsal veya iletişimsel boyutuna işaret eder.
4. Son olarak kişiye, empati kuran şahıs tarafından doğru algılandığını onaylama imkanı verilmelidir. Mesela, “Evet olmasını istediğim veya düşündüğüm şey bu...” gibi ifadeleri söylemesine fırsat tanınmalıdır. Bu aşama da empatinin ilişkisel boyutunu içine almaktadır.²⁸

1.3 Empati İle İlgili Yaklaşımlar

Empati kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için bu kavramla ilgili olarak ortaya atılan temel yaklaşımların bilinmesi gerekir. Ünal, “İnsanları Anlama Kabiliyeti” adlı makalesinde, insanları anlama deneyiminin karşılığı olarak “empati” terimini kullanmış ve empatiyi açıklayan üç temel yaklaşım olduğunu belirtmiştir. Bunlar: Çıkarsama, Rol oynama ve Heyecan Yayılması Olarak Empati’dir.²⁹

1.3.1 Çıkarsama

Bu yaklaşım, bir insanı anlamanın, onun ortaya koyduğu fiziki ifade tarzlarının yorumlanmasıyla mümkün olacağını açıklar. Bireyler kendi iç yaşantılarındaki duygu, düşünce ve heyecanlarına, beden yapısının duruş, şekil ve hareketlerinin, kaslarının gerginlik veya gevşekliğinin de eşlik ettiğini fark ederler. Böylece fiziki ifadeler, iç yaşantıların bir işareti olarak yorumlanır. Bireyler, başka bir insanda aynı fiziki ifadeleri gördükleri zaman, kendi yaşantılarından hareketle, o bireyde de aynı içsel yaşantıların olduğunu düşünürler. Kısaca, bireyler dış görüntüleri ile iç yaşantıları arasında kurduğu bağı, başkalarına da atfetmekte ve genelleştirmektedir.

Çıkarsama yaklaşımında, empati “bir kimsenin kendi motiflerini, duygularını ve davranışlarını başkalarına atfetmesi” biçiminde açıklanmakta, bu kavram bir çeşit başkalarına yüklenen yansıtma (attribute projection) olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle, bazı yazarlar, başkalarının fiziki ifadelerini yorumlamada, taklidin önemine

²⁸ W.J. Reynolds, B. Scott, “Empathy: A Crucial”, p. 364.

²⁹ Cavit Ünal, “İnsanları Anlama Kabiliyeti”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, cilt: 5, sayı: 3-4, 1972, s. 72.

işaret etmişlerdir. Örneğin, Kempf, “Bir kimsenin davranışını taklit edemediğimiz zaman onu anlamada zaafa uğrarız” demektedir.

1.3.2 Rol Oynama

Empatinin açıklanmasına yardım eden ikinci yaklaşım da, George H. Mead tarafından geliştirilen “rol alma”dır. Rol oynama yaklaşımı, çevremizdeki insanları taklit etmek veya kendimizi onların yerine koymak suretiyle başkalarının görüş açılarını kavramak, onların davranışlarıyla ilgili beklentiler geliştirmek olarak açıklanır. Rol oynama yaklaşımı, gözlenebilen şeyin, fiziki davranışlar olduğunu kabul eder ve bunların nasıl anlam kazanıp yorumlandığını araştırır.

Rol oynama yaklaşımında, empatik kabiliyetin gelişmesi çocuğun gelişimiyle ilişkili olarak açıklanır. Çocuk, taklit kabiliyetine sahip olup, çevredeki insanların davranışlarını taklit eder. Doğduktan sonra henüz bir benlik kavramı oluşmamış olan çocuk, ilk önce annesinin ve çevresinde bulunan kişilerin davranışlarını taklit eder; daha sonra, kendisini başkalarının yerine koyarak kendisini, başkalarının gözüyle değerlendirir. Çocuğun bu rol almaları fiziki olup, çocuk olgunlaştıkça zihni rol oynamaya başlar. Rol davranışları karmaşıklaştıkça, genelleştirmeler yaparak, başkalarının kendisini nasıl gördüğüne, kendisine nasıl davrandığına ilişkin kavramlar oluşturur.

1.3.3 Heyecan Yayılması Olarak Empati

Bu yaklaşımı ortaya atan Harry Stack Sullivan, çocuk ile annesi arasında bulunan heyecansal bağın empati olduğunu ileri sürmüştür. Empati, anne ile çocuk arasında bir bildirişim sağlamaktadır. Sullivan’a göre, empatinin en çok önem taşıdığı devre, muhtemelen çocuğun ilk 6. ayı ile 27. ayı arasındaki devresidir. Bu yaklaşıma göre, başka birisinin heyecanını yakalayıp, bu heyecanı kendimizde yaşadığımız zaman empati kurulur.

Krech ve Crutchfie heyecan ile empati arasındaki ilişkiyi şöyle dile getiriyor: Bir başka insanın heyecanının dış belirtilerini algıladığımız zaman, aynı heyecan bizim de içimizde uyanabilir. Örneğin matemli bir insanın feryadı içimizde üzüntü uyandırır. Gülen bir çocuk bizi de güldürür. Korkan bir insanın durumu, bizde de korku yaratır. Bu etkileşim sonucunda yani bir başkasının heyecanını yakalayıp da kendimizde ifade ettiğimizde karşımızdaki kişiyle empati kurmuş oluruz.

Freud, empatinin açıklanmasında çıkarsama ve taklit görüşünü benimsemiştir. Freud'a göre, empati, kişinin benliğine yabancı olan bir şeyi anlamasında rol oynayan ve birey için hiçbir heyecansal önemi olmayan kişilerin anlaşılmasını sağlayan bir faaliyettir. Ona göre, birey için heyecansal önemi olan kişiler, özdeşleşme ile anlaşılır. Freud, empatinin derhal kavranılmayan faaliyetleri taklit ve çıkarsama ile anlamak için zihni bir gayret olduğunu, özdeşleşmenin ise, heyecansal olup bilinçsiz ve kendine özgü hiçbir taklitçilik gerektirmediğini ifade etmiştir.³⁰

1.4 Empati İle Karıştırılan Bazı Kavramlar

1.4.1 Empati ve Sempati:

Empati ve sempati genellikle birbiriyle karıştırılan iki kavramdır. Bunun nedeni ikisinin de başkalarının duygusal yaşantıları karşısında gösterilen tepki biçimleri olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak empati ve sempati kavramları arasında anlam farklılığı bulunmaktadır. Sempati (Duygudaşlık), acı çeken bir kimse karşısında, onun duygularıyla ilgili yüksek bir farkındalığı ve onu teskin etme çabasını içerir. Wyschogrod, sempatiyi “ortak duygu” (fellow feeling) olarak tarif etmektedir.³¹ Bir insana sempati duymak demek, o insanın sahip olduğu duygu ve düşüncelerin aynısına sahip olmak demektir. Bir anlamda onunla sevinmek onunla üzülmektir. Sempatide iki duygu hâkimdir. Bunlar merhamet duygusu ve sahiplenme duygusudur.³² Anlayış gösterme, kişinin hangi durumda olduğunu anlama ve onunla hemfikir olma gibi bir durumu içeren sempatide, bir çeşit yargılama ve olumlu bir değerlendirme vardır. Empatide ise, hemfikir olma ya da olmama diye bir şey yoktur. Karşımızdakinin duygu ve düşüncelerini anlamak esastır. Hem entelektüel hem de duygusal ve yaşantısal yönden kendimizi karşımızdaki kişinin yerine koymak esastır.³³ Başkalarının içinde bulunduğu coşkusal durumu sezinleyerek ona karşı anlayışlı bir tutum sergileme söz konusudur. Kısaca empatide anlamak, sempatide ise anlamış olalım ya da olmayalım, karşımızdakine hak vermek söz konusudur.³⁴

³⁰ Ünal, “İnsanları Anlama Kabiliyeti”, s. 78.

³¹ Carol M. Davis, “What is Empathy and Can Empathy Be Taught?” çev: Özcan Sezer, Serhat Damar, **İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 9, 2005, s. 77.

³² Kemal Gökcan, Empatik İletişim, www.sosyalhizmetuzmani.org

³³ Doğan Cüceloğlu, “İnsan İlişkilerinde Dinlemek Konuşmaktan Daha Önemli”, **Bilim ve Teknik Dergisi**, Sayı: 4, 1993, s. 343.

³⁴ Dökmen, **İletişim Çatışmaları ve Empati**, s. 139.

1.4.2. Empati ve Özdeşim:

Özdeşim, bir kimsenin başka bir kimseyle arasındaki benlik sınırını kaldırması, kendini onunla aynı sayması demektir.³⁵ Özdeşim, bir kişinin bir çok yönleri ile bir başka kişiye benzemesi yoluyla gerçekleşen, otomatik, bilinç dışı işleyen zihinsel bir süreçtir. Bir kişinin uyumsal ya da savunmacı tepki biçimi, genellikle sevilen, beğenilen ya da korkulan bir kişi ile özdeşimine bağlanır. Özdeşim aracılığı ile bir kişi, özdeşim yaptığı kişiden arzuladığı gereksinimleri konusunda doyurucu şekilde yardım alabilir.³⁶

Benzer yönleri olmakla birlikte, özdeşim empatiden farklıdır. Özdeşimde karşıdaki kişinin durumunu anlamakla kalmayıp bunu hissetmeye devam etmek temel farklılıklardandır. Empatide ise böyle bir süreklilik söz konusu değildir.³⁷ Bir kimseyle özdeşleşmede, o kişi gibi olma ve onun gibi davranma eylemi vardır. Burada birinci kişinin benliği silinerek yerine diğer kimsenin benliği yerleştirilmektedir. Bu nedenle özdeşleşmede iki kişi aynı benliği paylaşırken empatide iki ayrı benlik var olmaktadır.³⁸ Özdeşim kurmanın, bireyin kendi biricik kimliğinin farkında olmadığı ve dünyada olmak için bir yol aradığı durumlarda olma olasılığı daha fazladır. Özdeşim kurmanın aşırı durumlarında diğer kişinin veya grubun adetleri, töreleri bireyin egosunun yerine geçer.³⁹

1.4.3 Empati ve İçtenlik:

Empati ve içtenlik de birbirleriyle yakın ilişkili olan kavramlardır. Ancak empatik anlayış, empati kuran kişinin karşısındakinin iç dünyasına girerek bunu kendi içinde yaşaması; içtenlik ise bunu yaparken aynı zamanda kendi yaşantısını algılamak içinde çaba sarf etmesidir. İçtenlik ve empati, birbirlerini dışlamamakta, bilakis birbirlerini tamamlamaktadırlar.⁴⁰

1.4.4 Empati ve Sezgisel Tanı:

Empatiyle karıştırılan diğer bir kavram da sezgisel tanıdır. Sezgisel tanı, bir kimsenin ihtiyaç ve yönelimlerini ortaya çıkarma, çözümleme ve formüle etme yeteneği

³⁵ Yıldız Kuzgun, "Rehberlik ve Psikolojik Danışma", ÖSYM Yayınları, 1995, s. 136.

³⁶ Gülseren, "Empati: Tanımı ve Kullanımı" s. 139.

³⁷ Gülseren, "Empati: Tanımı ve Kullanımı", s. 140.

³⁸ Füsün Akkoyun, "Empatik Anlayış Üzerine", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt : 15, Sayı: 2, 1982, s. 67.

³⁹ Davis, "What is empathy" s. 79.

⁴⁰ Akkoyun, , "Empatik Anlayış Üzerine", s. 67.

ile ilgilidir. Burada bir diğerkimsenin yaşantısına bilinçli olarak katılma, o yaşantıyı gözleme ve gözleneni yorumlama söz konusudur. Empatide hiçbir değerlendirme yapılmazken, sezgisel tanıda doğrudan doğruya değerlendirme amaçlanmaktadır. Rogers'a göre, terapistlere verilen özel mesleki formasyon ile tanılama yeteneği daha çok bir zihinsel işlev olarak kazandırılabilirken, empati tutumu ona sahip olan kişinin kişiliği içinde yer almaktadır.⁴¹

1.4.5 Empati ve Telepati

Her ikisinin de bir iletişim şekli olması nedeniyle empati ve telepati arasında bir benzerlik olduğu düşünülebilir. Telepati, algılanan şeyin, bir kişiden diğerine aktarılan düşünceye bağlı olduğu iddiasında olan duyum ötesi bir algıdır. Telepati, düşünceler arasında doğrudan doğruya bağlantı kurulması, iki zihin veya ruh arasında imaj, fikir, sembol tarzında ortaya çıkan etki alışverişidir. Bilinen duyular, ya da herhangi bir araç kullanmaksızın, her türden düşünce ve duygunun zihinden zihine gönderilip, alınması tarzında yapılan bir haberleşmedir.⁴² Bir iletişim şekli olan telepatide başkalarının algılarına etki yapmak söz konusudur. Bu yönüyle telepati, empatiden ayrılmaktadır. Çünkü empatide etkilemek değil muhatap olunan varlığının durumunu olduğu gibi anlamak esastır. Ayrıca empati kurabilmek için öncelikle karşıdaki varlığın durumunu duyularımızla algılamamız ve onunla birebir ilişki halinde olmamız gerekir. Fakat telepatide böyle bir ilişki olmasa da iletişim kurulabilir. Diğer bir farklılık ise telepatide bir kişi kendi zihnindeki bir düşünceyi bilimin henüz ispat edemediği şekilde özel dalgalarla karşıdaki kişinin zihnine aktarabilmektedir. Empatide ise empati kuran kişinin karşısındaki kişiye her hangi bir düşünce aktarması söz konusu değildir. Muhatabı duygularıyla düşünceleriyle olduğu gibi kabul etmek ve onun içinde bulunduğu ruh haline vakıf olmak suretiyle ona en uygun karşılığı vermek empatinin temel gayesidir.

1.5 Empatik İletişim

İletişimi kısaca, “bilgi üretme, aktarma ve anlamlandırma süreci” olarak tanımlayabiliriz. Bu durumda pek çok etkinlik iletişim olarak sayılmaktadır. Örneğin bu tanımdan hareketle iki insanın karşılıklı konuşmasını iletişim sayabileceğimiz gibi

⁴¹ Akkoyun, , “Empatik Anlayış Üzerine”, s. 68.

⁴² Rita Atkinson ve Diğerleri, Psikolojiye Giriş, çev: Yavuz Alogan, Arkadaş Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2002, s. 724 ; ayrıca bkz. www.forumera.com

araların bal bulunan yeri birbirlerine bildirmelerini de iletişim olarak kabul edebiliriz. Genel anlamda, iletişimin gerçekleşmesi için iki sistem gereklidir. Bu sistemler iki insan, iki hayvan, iki makine ya da bir insan ile bir hayvan, bir insan ile bir makine olabilir. Seçenekleri artırmak mümkündür. Nitelikleri ne olursa, iki sistem arasındaki karşılıklı ilişkiyi “iletişim” olarak kabul edebiliriz.⁴³

İletişim, yaşamdaki en önemli olaylardan birisidir. Günlük yaşam içerisinde sürekli iletişim içerisinde bulunan insanlar, pek çok sorunlarını iletişim yolu ile çözerlerken pek çok soruna da kurdukları iletişim sonucunda sahip olmaktadır. Dolayısıyla iletişim, sorunların hem nedeni hem de çözümü için bir araç niteliği taşımaktadır. İletişim içerisinde yeni sorunların çıkmasının önlenmesine ve var olan sorunların çözümünde “empatik iletişim” in önemli bir rolü bulunmaktadır. İletişim içerisinde empatinin kullanılması, günlük yaşam içerisinde yakın ilişkilerin gelişmesinde, iletişimin derinleşmesinde ve problemlerin çözülmesinde önemli bir unsur olarak yer almaktadır.⁴⁴

İletişim içerisinde kritik bir rol oynayan empati, “Bir kişinin, diğer kişinin duygularına ve hislerine iştirak edebilmesi yeteneğidir.” Zira kendini diğer insanın yerine koymak, o kişinin perspektifinden olayları analiz etmeye yardım edebilir. Mesajı gönderen ve alan arasındaki karşılıklı anlayış, geniş bir ölçüde, taraflar arasında etkili bir iletişimin gerçekleşmesini sağlar.⁴⁵

Egan, empatiyi “başlangıç” ve “ileri” olmak üzere iki düzeyde ele almaktadır. Eğer bir kişi, karşısındakinin dünyasına girerek onun referans çerçevesinden bakıyor, dünyanın ona göre nasıl olduğunu hissediyor, onun duygularını ve bu duyguların altında yatan davranış ve yaşantılarını anlayıp bunu karşısındakine iletiyorsa, bu kişi başlangıç düzeyinde doğru olarak empattır. İleri düzeyde doğru empati ise, yalnızca danışanın sözlerini ve onun ifadelerini değil, aynı zamanda onun açıkça söylememiş olduğu durumunu da görebilmeyi gerektirir.⁴⁶

Empati kurmak için öncelikle karşımızdaki kişinin bizim gibi bir varlığı, bizden farklı değer yargıları ve inançları olduğunu bilmek ve bunu kabul etmek gerekir. Bu kabulden hareketle, etkileşimde bulunduğumuz kişinin haklı/haksız, iyi/kötü biçiminde

⁴³ Dökmen, **İletişim Çatışmaları ve Empati**, s. 1.

⁴⁴ Mehmet Ferhat Özbek, “İletişim ve Empati”, 4<http://www.tdcif.org/sempozyum/normal/3.doc>

⁴⁵ Özbek, **“İletişim ve Empati”**

⁴⁶ Yıldırım, **Empati**, s. 43.

yargılanmaması, sadece onun durumunun anlaşılabilmesi için çaba gösterilmesi gerekir.⁴⁷

Empatik eğilime sahip olan bireyler kendileriyle iletişime girdikleri kişiyi eşit görme tutumu içerisinde olurlar. Böyle bir düşüncenin temelinde şu varsayımlar bulunmaktadır. “Nasıl ki bir insan olarak benim kendime özgü, duygu, düşünce ve davranış biçimim varsa ve bunlar benim benliğimin bir parçasını oluşturuyorsa, aynı şekilde iletişim kurduğum kişinin de kendisine özgü düşünce yapısı, dünyaya bakış açısı ve duygusal yaşantısı bulunmaktadır.” Bu bakış açısına sahip olan birey empatik iletişim için uygun bir zemini oluşturmuş demektir.⁴⁸

Empatik iletişimin ilk adımı empatik dinlemedir. Empatik dinlemede kişiyi anlamaya çalışma birinci plandadır. Bu şekilde karşıdaki kişinin söylediği sözlerin hangi deneyimleri ve öğrenimleri dile getirdiğini, kişinin kendisini nasıl hissettiğini, dünyayı ve kendisini nasıl gördüğünü anlamak mümkün olabilir.⁴⁹ Karşımızdakinin duygu ve düşüncelerini iyi anlayabilmek için beden diline de dikkat etmek gerekir. Çünkü düşünceler sözlü iletişimle ifade edilirken duygular genellikle sözsüz iletişimle ifade edilir. Bazen insanlar kendi duygularını kendileri bile tanımlayamayabilirler.⁵⁰ Böyle bir durumda yüz ifadelerine, beden hareketlerine bakarak o anda nasıl bir duygu içinde olduklarını anlamak mümkün olur. Yüz ifadeleri, bedenin duruşu, sesin titreyişi ya da iniş çıkışı, karşıdakinin iç dünyası hakkında ipuçları verir. Bu ipuçlarını görmek ve onları gerçekçi olarak değerlendirmek için kişinin öncelikle kendini her yönden tanıması ve eğitmesi gerekir.⁵¹ Yapılan araştırmalar yüz ifadeleri konusunda eğitim alan bireylerin, günlük yaşamlarında insanların duygusal yüz ifadelerine daha duyarlı hale geldikleri için başkalarını daha iyi dinlediklerini, onlarla daha iyi empati kurduklarını ve sosyal etkileşime daha açık hale geldiklerini ortaya koymuştur.⁵²

Davis, empatik iletişim sürecinin dört basamaktan oluştuğunu belirtmiştir.⁵³ Bunlar: Anlamak için bilişsel bir çaba ve bir çeşit dinleme ya da yer değiştirme, Duygusal bir derinleşme, bir tür “ köprü kurma” veya diğer bir kişiyle karışık bir

⁴⁷ Dursun Akkurt, “Sosyal Etkileşim ve İletişim Becerileri”, s. 5. <http://www.ak-kurt.com/bseib.html>

⁴⁸ Özbek, “İletişim ve Empati”

⁴⁹ Cüceloğlu, “İnsan İlişkilerinde Dinlemek Konuşmaktan Daha Önemli”, s. 343.

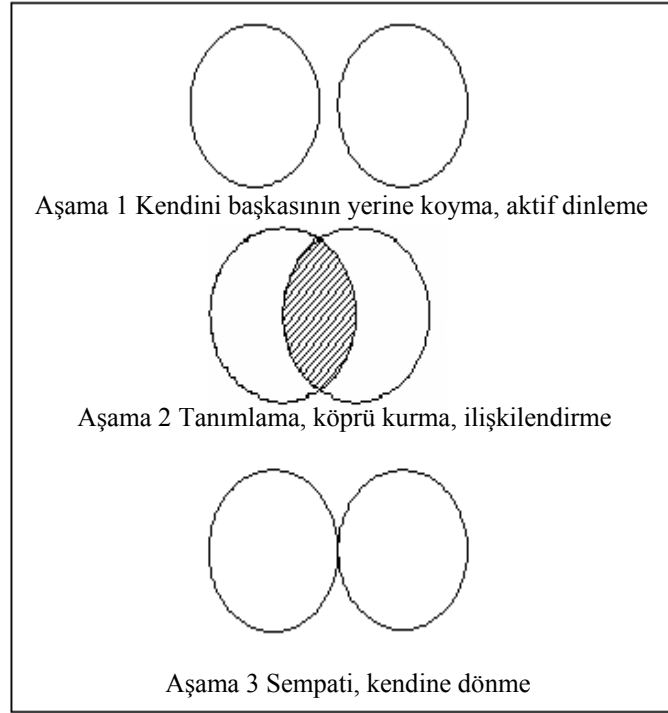
⁵⁰ Doğan Cüceloğlu, **Yeniden İnsan İnsana**, Remzi Kitabevi, 16. Basım, 1997, s. 33.

⁵¹ Doğan Cüceloğlu, **İçimizdeki Çocuk**, Remzi Kitabevi, 12. Basım, 1995, s. 67.

⁵² Dökmen, “Yüz İfadeleri Konusunda Verilen Eğitimin Duygusal Yüz İfadelerini Teşhis Becerisi ve İletişim Çatışmalarına Girme Eğilimi Üzerindeki Etkisi”, **Psikoloji Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 21, (Eylül) 1987, s. 78.

⁵³ Davis, “What is empathy”, s. 80.

olmak gibi; ki bu daha çok özdeşim kurmaya benzemektedir, Biri ile güçlü bir duygu birlikteliği ve karşıdaki kişi ile aynı şeyi hissetdikten sonra, empati yapan kişinin, tekrar kendi kişiliğine dönmesidir.

Şekil 1.1 Stein'in Tanımlamasına Göre Empatinin Aşamaları

Empatik dinleme, savunmacı, eleştirici ve şüpheli olmayan bir dinleme türüdür. Bu aynı zamanda diğer kişiyi bir jüri imiş gibi dinlemenin de zıddıdır. Bu tür dinlemede diğerinin sözlerine inanarak ve sempatik bir yaklaşım göstererek dinlemek önemlidir. Empati yalnızca diğer insanın sözlerini dinlemeyi çağırıştırır, aynı zamanda onun sözlerinin içerisinde yer almayı da ifade eder. Böylece dinleyen kişi yalnızca diğer kişiyi duymakla ve onun yaşadıklarına inanmakla kalmaz aynı zamanda diğer kişinin yaşadıklarını bazı seviyelerde gerçekten hisseder.⁵⁴

Empatik eğilim, bireyin günlük yaşamda empati kurma potansiyelidir. Bu, beceri sorunu olan bireylerin duygularını anlayabilme ve bu bireylerin duygusal yaşantılarından etkilenme yeteneğini yani, o bireyin duygusal boyutta vekâleten yerini alabilme yatkınlığını ifade etmektedir. Empatik duyarlılık, günlük yaşamda empati kurma eğiliminde bulunmadır ve empatik iletişim kurabilmek için gerekli bir temel beceridir. Empatik beceri, bilişsel ve duyuşsal alanları içermekle birlikte empatik

⁵⁴ Özbek, **İletişim ve Empati**, s. 10.

eğilimlerin daha çok duygusal öğeleri içerdiği görülmektedir.⁵⁵ Aynı zamanda empatik eğilim, eğitim ile geliştirilebilen bir özelliktir. Amerika’da yapılan bir araştırmaya göre eğitime tabi tutulan bireylerin empatik eğilimlerinde önemli oranda artış olduğu belirlenmiştir.⁵⁶

Empati kurmak, empati kuran kişiyi geliştirir, olgunlaştırır, daha fazla yardımsever yapar ve insanlarla yakın ilişkiler kurmasına yardımcı olur. Bu nedenle dinlemesiyle insanları anlayan ve değer veren insan, öyle bir güven ve anlayış ortamı oluşturur ki, bu ortam içinde herkes onu özler, onunla beraber olmak ve onu izlemek ister.⁵⁷

Psikolojik danışma ilişkilerinden günlük yaşamdaki insan ilişkilerine kadar kullanım alanı olan empati kavramı; eşler arasında⁵⁸ veya insana hizmet veren tüm meslek alanlarında geçerliliği ve kullanılabilirliği olan bir özelliktir.⁵⁹ Özellikle insanlarla yoğun iletişimde bulunmayı gerektiren mesleklerde çalışanların, örneğin öğretmenlerin, yöneticilerin veya hemşirelerin empati kurmalarını gerektiren pek çok alan vardır. Yapılan araştırmalar, öğretmenin empati kurmasının öğrencilerin motivasyonunu artırdığını göstermiştir. Çünkü empatik sınıf atmosferinin oluşturduğu bir ortamda yer alan öğrenci; gelişmeye daha açık, savunmasız, daha sosyal ve yapıcı olur. Böylece öğrenci kendini daha güvenli bir ortamda hissederek istendik davranışlar sergiler.⁶⁰ Aynı şekilde empati kurmak, hastanın durumuna uygun hemşirelik müdahalesini planlamada yardımcı olmanın yanı sıra, hastadaki olumlu gelişmeleri görmek ve hemşirelikte mesleki doyumu sağlaması bakımından oldukça önemli bir kavramdır.⁶¹ Empati ve mesleki başarı arasındaki bağ, kişiler için özellikle de yöneticiler için çok güçlüdür. Özellikle örgütsel hiyerarşide üst pozisyonlarda bulunan kişiler, işle ilgili kişisel iletişimi yoğun biçimde kullanan kişilerdir. Eğer yönetici

⁵⁵ Füsün Akkoyun, “Empatik Eğilim ve Ahlaki Yargı” **Psikoloji Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 21, (Eylül) 1987, s. 91. ; Akkoyun, “Empatik Anlayış Üzerine”, s. 65.

⁵⁶ Dökmen, “Empatinin Yeni Bir Modele”, s. 156.

⁵⁷ Doğan Cüceloğlu, **Keşkesiz Bir Yaşam İçin İletişim Donanımları**, Remzi Kitabevi, 6. Basım, 2002, s. 138.

⁵⁸ Şennur Tutarel Kışlak, Fazlı Çabukça, “Empati ve Demografik Değişkenlerin Evlilik Uyumu İle İlişkisi”, **Aile ve Toplum Dergisi**, , Cilt: 2, Sayı: 5, Yıl: 5, (Nisan- Haziran) 2002

⁵⁹ Mustafa Şahin, Yaşar Özbay, “Üniversite Öğrencilerinin Empatik Sınıf Atmosferine İlişkin Algılamaları”, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 15, 1999, s. 74.

⁶⁰ Mehmet Murat ve arkadaşları, “Öğretmen Adaylarının”

⁶¹ Güler Cimete, “Empati” **Türk Hemşireler Derneği**, Cilt: 38, Sayı 3-4, (Temmuz-Aralık) 1988, s. 27.

konumundaki kişiler, pek çok şeyi diğer insanların bakış açılarından görebilirlerse, yani empati kurabilirlerse diğerlerini daha iyi anlayabilirler ve daha iyi yönetebilirler.⁶²

Bireyin kendini başkasının yerine koyarak onu anlamaya çalışması, sahip olduğu kişilik özellikleri tarafından etkilenmektedir. Çünkü bireyin sahip olduğu kişilik özellikleri, kurduğu iletişimlerin niteliğini etkilemekte yüksek bir potansiyele sahiptir. Kişilik özellikleriyle empati arasındaki ilişkiyi ortaya koyma amacıyla yapılan bir araştırmada yumuşak başlı, sorumluluk sahibi ve gelişime açık olan bireylerin daha fazla empatik eğilim içinde oldukları ortaya konmuştur.⁶³

Bireyin empatik iletişimde bulunabilmesi için ana-baba, yetişkin ve çocuk benlik durumlarını (kişisel rollerini), yetişkinin denetiminde dengeli bir şekilde kullanabilmesi gerekir. Başka bir deyişle empatik bir davranışta bir insanın üç benlik durumunun belirli oranlarda payı vardır. Yetişkin benlik durumuna sahip olan insanlar algısal ve bilişsel rol alma potansiyeline sahip kişilerdir. Bu rol sayesinde fiziksel gerçek karşısında akılcı davranmak ve benmerkezcilikten uzaklaşmak mümkün olur. Çocuk benlik durumu ise, merak, spontanlık ve yaratıcılık gibi bazı doğal çocuk eğilimlerini kapsamaktadır. Empati kuracak kişinin çocuk benlik durumuna sahip olması gerekir. Çünkü bir kişinin fenomenolojik alanına ilgi duyan ve onu merak eden kişiler onunla empati kurabilirler. Ana- baba benlik durumu ise; empatik uyaranların etkisiyle sıkıntıda olanlara yardım etme ve gerektiğinde koruyucu bir tavır sergilemek için gerekli olan benlik durumudur. Ana-baba, yetişkin ve çocuk benlik durumlarına yeterli düzeyde sahip olmayanlar ya da üçüne de sahip oldukları halde bunları yetişkinin denetiminde dengeli şekilde kullanamayanlar, karşısındaki kişilerle empati kurmayı beceremezler.⁶⁴

Öte yandan empatik iletişim sadece kişiler arası ilişkilerde söz konusu değildir. İnsan kendi çevresiyle de özellikle doğal çevreyle de empati kurabilir. İnsanın çevresini oluşturan üç temel öge vardır. Bunlar; doğa, insan ve insan elinden çıkan ürünlerdir. Bu öğelerden bir tanesiyle yeterince empati kurabilen bir kişinin, diğer öğelerle de empati kurması beklenir. Zira doğayı, insanı ve insan ürünlerini bir bütün olarak tanımaya ve anlamaya/empati kurmaya çalışan bir insan, varlığı tümüyle sevme yolunda demektir.

⁶² Murat Hançer, Abdullah Tanrısevdi, “Sosyal Zekâ Kavramının Bir Boyutu Olarak Empati ve Performans Üzerine Bir İnceleme”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 27, No:2, (Aralık) 2003, s. 216.

⁶³ Hümeysra Yıldırım, “Empati ile Beş Faktör Kişilik Modeli Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Karadeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Haziran) 2003, Trabzon, s. 68.

⁶⁴ Dökmen, İletişim Çatışmaları ve Empati, s.156.

Çünkü sevmeye giden yol anlamaktan geçer; anlamadığımız ve tanımadığımız bir şeyi sevmeyiz. Dağlarıyla, ağaçlarıyla, kuşlarıyla, toprağından çıkan fosilleriyle ve çömlekleriyle, ayakta zor duran eski evleriyle ve yüzlerinin rengi ne olursa olsun bütün insanlarıyla birlikte bu dünyayı tanımaya, anlamaya başladığımız zaman, sevmemiz de mümkün olacaktır.⁶⁵

1.6 Empatik Tepki Basamakları:

Empati kurma şüphesiz ki, bir “ya hep ya da hiç” sorunu değildir. Empatik tepkiler, “tamamen başarılı ya da tamamen başarısız” olmak üzere iki grupta toplanmayabilir. Farklı kişiler, farklı ortamlarda ve zamanlarda değişik kalitelerde empatik tepkiler ortaya koyacaklardır. Bu düşünceden hareketle bazen araştırmacılar, empatik tepkileri, başarısızdan başarılıya ya da başka bir söyleyişle, etkisizden etkiliye doğru olmak üzere sıralamaya çalışmışlardır. Kişilerarası iletişimlerde ortaya konması muhtemel empatik tepkilerin, bu şekilde ardışık basamaklar halinde tanımlanması ise çeşitli yararlar sağlar. Bu yararlar başlıca iki grupta toplanabilir: Birincisi, eğer elimizde iyi tanımlanmış empati basamakları bulunursa, bu basamaklara bakarak kişiler arasında gözleyeceğimiz empatik etkileşimleri daha rahat değerlendirebiliriz. İkinci olarak da mevcut empati basamaklarından yararlanarak kişilere empati eğitimi vermemiz ve bu eğitimin sonuçlarını değerlendirmemiz mümkün olabilir.⁶⁶

Kişilerin empatik becerilerinin ve eğilimlerinin ölçülmesi amacıyla gerçekleştirilen çalışmalar genelde, belirli empatik tepki sıralamalarına dayanır. Bu empatik tepki sıralamaları, çeşitli durumlar karşısında verilebilecek empatik tepkilerin, en kalitesizden en kaliteliye doğru basamaklar şeklinde sıralanmasıyla oluşturulur.⁶⁷ 1988 yılında Dökmen tarafından ortaya konulan “Aşamalı Empati Sınıflamasına” göre, dört temel empati basamağı vardır. Bu basamaklar; Onlar basamağı, Ben basamağı, Sen basamağı ve biz basamağıdır. Bu basamakların her biri de kendi içerisinde “düşünce” ve “duygu” olmak üzere iki alt basamaktan oluşmaktadır.⁶⁸

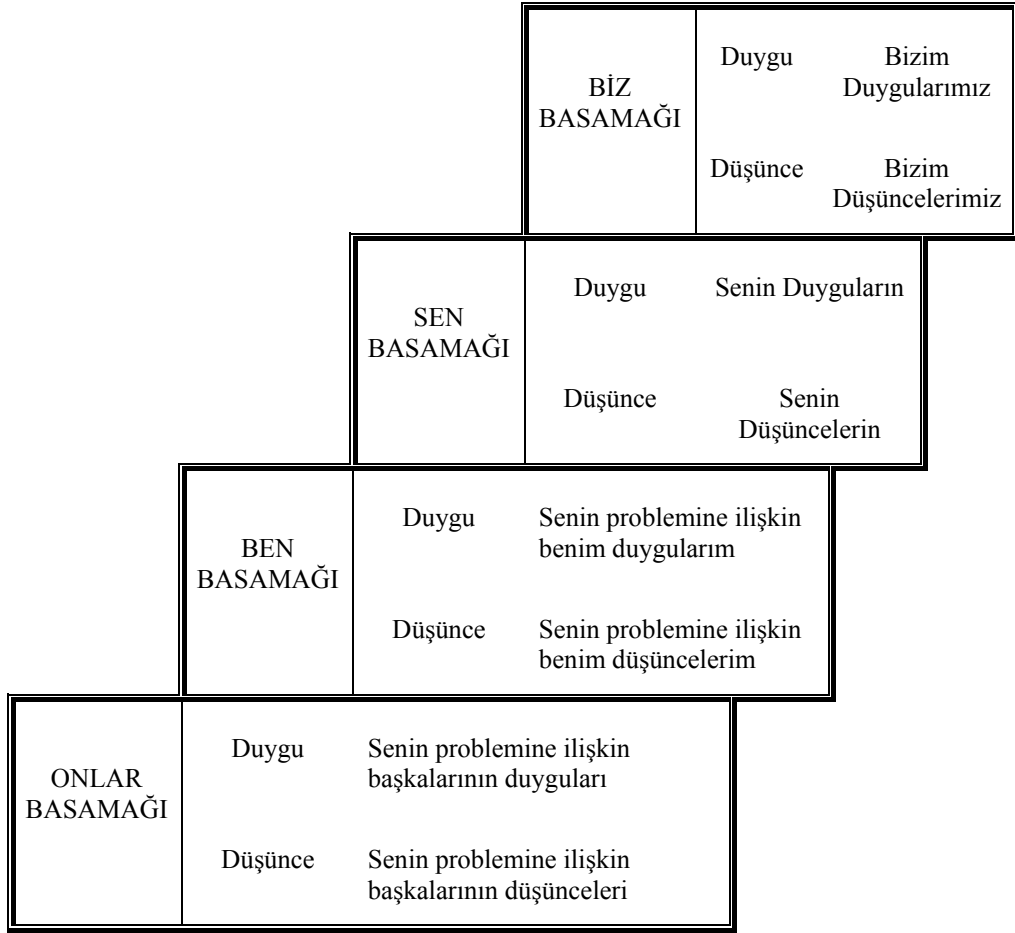
⁶⁵ Dökmen, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, s. 171.

⁶⁶ Birol Alver, “*Bireylerin Uyum Düzeyleri ile Empatik Becerileri Arasındaki İlişkiler*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1998, s. 72.

⁶⁷ Dökmen, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, s. 151.

⁶⁸ Dökmen, “Yeni Bir Empati Modeli”, s. 42.

Aşamalı Empati Sınıflaması

Şekil 2: Aşamalı Empati Sınıflamasındaki Temel Empati Basamakları (Dökmen)

Şekil 2’ de de görüldüğü gibi, 1988 yılında Dökmen tarafından ortaya konulan “Aşamalı Empati Sınıflamasına” göre, dört temel empati basamağı vardır. Bu basamaklar; Onlar basamağı, Ben basamağı, Sen basamağı ve Biz basamağıdır. Bu basamakların her biri de kendi içerisinde “düşünce” ve “duygu” olmak üzere iki alt basamaktan oluşmaktadır.⁶⁹ Bu basamaklar aşağıdaki gibi açıklanabilir.

Onlar Basamağı:

Bu basamakta empatik tepki veren kişi, kendisine iletilen bir psikolojik sorun karşısında, ne sorun sahibiyle ilgilenir, ne de bu soruna ilişkin kendi duygu ve düşüncelerinden söz eder; sadece, öyle bir geri bildirim verir ki, bu geri bildirim, o

⁶⁹ Dökmen, “Yeni Bir Empati Modeli”, s. 44.

soruna ilişkin olarak toplumun, yani ortamda bulunmayan üçüncü şahısların görüşlerini ve değer yargılarını dile getirir. Örneğin, atasözü ile teselli etmek gibi...

Ben Basamağı:

Bu basamakta empatik tepki veren kişi, ben-merkezci davranmaktadır; kendisine iletilen soruna değinmek yerine, o soruna ilişkin kişisel duygu ve düşüncelerinden söz eder. Örneğin, “Durumuna üzuldüm” ya da “Aynı sorun bende de var” der. Kişi bu tavırla, sorunun odağını değiştirmiş olur.

Sen Basamağı:

Bu basamakta kişi, gerek topluma, gerekse kendisine ait bakış açısından sıyrılarak, kendisini karşısındaki kişinin yerine koyabilir, onun sorunu üzerinde yoğunlaşır; karşısındakine yönelttiği geribildirim, o kişinin duygu ve düşünceleriyle ilgilidir.

Biz Basamağı:

Bu basamağa ulaşmış kişiler, belirli olaylar karşısında, birbirlerinin düşünce ve duyguları hakkında doğru tahminde bulunabilirler.⁷⁰

1.7 Empati ve Ben-Merkezcilik

Piaget tarafından ortaya atılan ben-merkezcilik kavramı, sadece kendi arzularını, ihtiyaçlarını ve duygularını düşünme, başkalarının ihtiyaçlarına veya haklarına duyarsız olma; olayları sadece kendi bakış açısından görme, başkalarının bakış açısını hesaba katmama gibi anlamlara gelmektedir. Çocukların düşüncede ve dil kullanımında ben-merkezci olduklarını savunun Piaget, zihinsel gelişim dönemlerinden birisi olan işlem öncesi dönemdeki çocukların ben-merkezci düşünceleri ve davranışları ile ilgili önemli çalışmalar yapmıştır. Piaget’e göre, işlem öncesi dönemde bulunan bir çocuk, çevresindeki olayları ve nesneleri sadece onlarla olan kişisel ilişkisiyle yorumlayıp tanımlayabilir; fiziksel gerçekliği başka bir insanın bakış açısından algılayamaz; başkalarının da varlıkları kendisiyle aynı şekilde gördüğünü, olayların ve nesnelerin başkalarında da kendisiyle aynı duyguları, düşünceleri, davranışları

⁷⁰ Dökmen, “Yeni Bir Empati Modeli”, s. 43.

yarattığını düşünür.⁷¹ Ancak daha sonraki yıllarda zihinsel yetisinin artışına paralel olarak, tesadüfen yaşadıklarıyla; eğitim gibi planlı, programlı etkinliklere katılarak kazandığı yaşantılar, empatik becerinin gelişimini destekler.⁷²

Empati, bazı kaynaklarda, “ben-merkezci olmayan davranış” olarak tanımlanmaktadır. Empatiyi böyle tanımlayanlardan Ford, üç türlü ben-merkezcilikten söz etmektedir. Bunlar;

- a) Görsel/ Uzaysal
- b) Duygusal
- c) Bilişsel ben-merkezciliktir.

Kişinin empatik becerisinin düzeyi, bu üç tür ben-merkezcilikten uzaklaşması ile orantılıdır. Ben merkezci olan kişi, karşısındakinin rolünü almada, başka bir ifadeyle onunla empati kurmada güçlük çeker.⁷³ Kurdek ve Rodgon’a göre, algısal, duygusal ve bilişsel olarak karşısındaki insanın perspektifini alamayanlar ben merkezci davranmış olurlar dolayısıyla onlarla empati kuramazlar.⁷⁴

Bir insanın karşısındaki insanla empati kurabilmesi için, iki şey gereklidir. Bunlardan birincisi şudur: Empati kuracak kişi, ben-merkezci (ego-santrik) olmamalıdır. Fiziksel ya da sosyal açıdan ben merkezli olan kişi, kendisini karşısındakinin yerine koymakta güçlük çekeceğinden, onunla sağlıklı empati kuramaz. Empati kurabilmenin ikinci şartı ise, empati kuracak kişinin o anda, çevresindekilerle yeterli iletişimde bulunabilecek durumda olmasıdır. Örneğin, yoğun kaygı (anxiety) içinde bulunan bir kişinin dikkatini başkalarının duyguları üzerinde yoğunlaştırması beklenemez. Ben-merkezcilikten yeterince uzak olan ve sağlıklı iletişime açık bulunan kişiler, başka insanlarla empati kurabilirler.⁷⁵

1.8 Empati Eğitimi

Yapılan araştırmalar empatik becerinin eğitimle geliştirilebildiğini göstermektedir. Herkese faydalı olmakla birlikte özellikle bu eğitime ihtiyaç duyulan bazı meslek grupları vardır. Empati eğitiminden yararlanılabileceğine inanılan guruplar

⁷¹ Selçuk Budak, **Psikoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2005, s. 124.

⁷² Sibel Türküm, “**Çağdaş Yaşamda Kişilik ve Kişilerarası İlişkiler**”, www.aof.edu.tr/

⁷³ Dökmen, “Yeni Bir Empati Modeli”, s. 46.

⁷⁴ Dökmen, **İletişim Çatışmaları ve Empati**, s. 142.

⁷⁵ Sezgin Kızılcıkel, Erjem Yaşar, **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü**, Atilla Kitapevi, Ankara, 1994, s. 144 - 145.

arasında akla tıp öğrencileri, ticaret alanında çalışanlar, psikiyatrisler, psikologlar, danışmanlar, öğretmenler, hemşireler, yöneticiler ve evli çiftler vb. gelmektedir.

Empati becerisini artırmada kullanılan teknikler, didaktik, yaşantısal, modelden öğrenme ve rol alma olmak üzere dört grupta ele alınmaktadır.⁷⁶

1. Didaktik Eğitim Tekniği: Bu teknikte bireylere bir uzman tarafından terpötik iletişim ve empati konusunda kuramsal bilgiler verilir.

2. Yaşantısal Eğitim Tekniği: Bireylerin bir başkası ile gerçekleştirdikleri iletişim, banttan, videodan veya gözlem odasından eğitimi veren uzmanlar tarafından izlenerek geri bildirim verilir.

3. Rol Oynama Tekniği: Birey duruma göre bazen kendisi olarak, bazen de karşısındaki kişinin rolüne girerek iletişim kurar ve empatik becerisini artırmaya çalışır. Psikodramada kullanılan bu rol oynama tekniği, empatik duyarlılığı artırmada etkilidir. Çünkü birey karşısındaki kişinin rolüne girerek olaylara onun bakış açısından bakmaya ve onun hissettiklerini hissetmeye çalışır.

4. Modelden Öğrenme Tekniği: Bir uzmanın model alındığı bu teknikte birey, uzmanın diğer bir kişi ile gerçekleştirdiği iletişimi doğrudan veya videodan gözleyerek empati kurmayı öğrenir. Birey, uzmanı model almaktadır.

Bir iletişim becerisi olarak empati doğrudan öğretilemez. Eğitim sürecinde yaşantılar yoluyla bireylerin empati kurma becerisi geliştirilebilir. Empati model gösterme yaklaşımı ile kolaylaştırılabilir. Bireyler empatiyi engelleyen davranışlar konusunda bilgilendirilebilir ve onların ön yargılarının, korkularının farkına varması sağlanarak hümanistik görüşme becerilerini kazanmalarına yardımcı olunabilir.⁷⁷

1.9 Empatinin Ölçülmesi

Empati tanımlamalarından hareketle çok sayıda empati ölçeği geliştirilmiştir. Fakat bu ölçekler genellikle empatinin farklı unsurlarını ölçmeye yönelik olduğu için

⁷⁶ Öner, “Farklı Cinsiyet Rol Yönelimleri Kız ve Erkek”, s. 38.

⁷⁷ Davis, “What is empathy”, s. 84

ölçekler arasında korelasyon düşüktür.⁷⁸ Dökmen, empati ölçeklerini dört ana başlıkta ele almaktadır. Bunlar;

1. Kişilerarası Algıyı Ölçen Empati Ölçekleri: 1960'lı yıllarda empati, insanların birbirlerinin kişilik özelliklerini tahmin etme yeteneği olarak tanımlanıyordu. Bu nedenle de o dönemde empatinin ölçülmesi demek, kişilerin birbirlerini nasıl algıladıklarının ölçülmesi anlamına geliyordu. Dolayısıyla bu ölçeklerle insanların başkalarını algılama düzeyleri ölçülmekteydi.

2. Empati Kurma Becerisini Kişiliğin Bir Boyutu Olarak Ele Alan Ölçekler: Bu ölçekler günlük yaşamda empatik duyarlılığı olan kişilerin kişilik özellikleri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Daha çok duygusal empatiyi ölçen bu ölçekler, bir anlamda kişilik ölçeği özelliği taşırlar.

3. Bir Başkasının Rolünü Alma, Onu Doğru Anlama Becerisini Ölçen Ölçekler: Burada bilişsel nitelikte ölçümler söz konusu olup, bu ölçümlerden amaçlanan, kişinin kendisine söylenen sözleri ne ölçüde doğru anladığını belirlemektir. Kişi ben merkezli davranmadan karşısındakini dinler, onun görmediği bir şekli betimler; o da şeklin ne olduğunu anlamaya ya da kendisine söylenenleri aynen tekrarlamaya çalışır.

Örneğin, “Hogan Empati Ölçeği”, role bürünme (role-taking) yeteneğini ölçmektedir. Role bürünme, “bir başkasının görüş açısını anlamaya çalışma süreci” veya “kendisini başkasının yerine koymak” tır. Bu ölçekte yüksek sonuçlara ulaşan kişiler, düşük sonuçlar veren diğer kişilere kıyasla daha az tedirgin, daha az keyifsiz, daha sevecen olmakta ve daha iyi uyum göstermektedir.⁷⁹

4. Belli Uyarıcılar Karşısındaki Empatik Tepkilerin Ölçüldüğü Ölçekler: Bu ölçekler ile bireylerin belli uyarıcılara gösterdiği sözel ya da davranışsal nitelikli empatik tepkiler ölçülür, bunun yanı sıra bireylerdeki fizyolojik göstergeler de ölçülmektedir. Örneğin, empatik becerisi ölçülecek kişilere çeşitli duyguların sergilendiği film veya video gösterilerek deneklerin filmde izledikleri karakterle empati kurmaları, onların taşıdıkları duygular hakkında tahminde bulunmaları istenir. Ayrıca,

⁷⁸ Dökmen, “Yeni Bir Empati Modeli”, s. 48. ; Figen Altekin, “**Tiyatro, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümlerindeki Öğrencilerin Empatik Beceri Düzeylerinin Karşılaştırılması**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995, s. 23.

⁷⁹ Murat Hançer, Abdullah Tanrısevdi, “Sosyal Zekâ Kavramının”, s. 218.

bu ölçeklerde deneklere çeşitli yüz ifadelerinden oluşan resimler, fotoğraflar gösterilmekte ve deneklerden söz konusu ifadeleri doğru bir biçimde tanımlaması beklenmektedir. Bu tekniğe dayalı olarak geliştirilmiş ölçeklerden en yaygın olarak kullanılan Feschbach ve Roe'nın "Affective Situations Tests" adlı öçeğidir.⁸⁰

Davis, ölçek düzeyinde empatinin, sosyal işlevsellik, benlik saygısı, duygusal olma ve diğer kişilere duyarlılık gibi değişik boyutları bulunduğunu belirtmiştir. O, kişiler arası tepkiselliği değerlendirdiği bir çalışmada da bu görüşü destekleyen bulgulara ulaşıldığını bildirmiştir.⁸¹ Nitekim, Davis empatiyi tek boyutlu bir yapı olmaktan çok, birbiri ile ilişkili ve birbirinden açıkça ayrılan öğelerden oluşan çok boyutlu bir yapı olarak tanımlamaktadır. Bu düşünceden hareketle geliştirdiği IRI (International Reactivity Index –Kişilerarası Tepkisellik Ölçeği-), perspektif alma, fantezi, empatik ilgi ve kişisel stres olmak üzere dört alt ölçekten oluşmaktadır. Perspektif alma alt ölçeğinde başkalarının bakış açılarını spontan olarak anlayabilme becerisi ölçülmektedir. Fantezi alt ölçeğinde ise, bireylerin kendilerini hayali olarak filmlerdeki, kitaplardaki ve oyunlardaki kahramanların yerine koyma becerisi ölçülmektedir. Empatik ilgi alt ölçeğinde, zor durumda olan insanlara karşı duyulan ilgi ve sempati duyguları ölçülmektedir. Kişisel stres alt ölçeğinde ise, kişilerarası ilişkilerde bireyin kendine odaklanan kişisel kaygı ve huzursuzluk duyguları ölçülmektedir.⁸²

Türkiye’de Dökmen’in geliştirdiği üç empati ölçme aracı, empatinin farklı bileşenlerini ölçmektedir. Bunlardan, "Rol Alma Testi" (RAT) ve "Empatik Beceri Ölçeği" (EBÖ), empatinin daha çok bilişsel bileşenini ve "Empatik Eğilim Ölçeği" (EEÖ) de empatinin duygusal bileşenini ölçmektedir.⁸³

1.10 Empati ve Yardımlaşma (Özgecilik)

Özgecilik (altruism) kelimesi Latince’de "başkası için" anlamına gelen "alteri huic" kelimesinden türetilmiştir.⁸⁴ Terim olarak ise, kendini düşünmeden, dışarıdan bir ödül beklemeden, hatta bazen bir bedel ödeyerek başkalarının çıkarını ve iyiliğini

⁸⁰ Öner, "Farklı Cinsiyet Rol Yönelimleri Kız ve Erkek", s. 36.

⁸¹ Gülseren, "Empati: Tanımı ve Kullanımı", s. 141.

⁸² Mark .H. Davis,, "Measuring Individual Differences In Empathy: Evidence For Multidimensional Approach" akt. Nagehan Öner, *Farklı Cinsiyet Rol Yönelimleri*, s. 35-36.

⁸³ Dökmen, "Yeni Bir Empati Modeli ve Empati", s. 47.

⁸⁴ Fatma Öz, "Hemşirelikte Özgecilik (Yardım Edicilik)", *C. Ü. Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, Sayı: 2, 1998, s. 53.

düşünme anlamını taşımaktadır. Yoksulları gözetmek, zayıfların haklarını korumak, ruhsal ve fiziksel açıdan engelli olan kişilere gönüllü olarak yardımcı olmak özgecil davranışlara örnektir.⁸⁵

Empati ile ilgili yapılan çalışmalar, bu kavramın yardımlaşmayla iç içe bir kavram olduğunu ortaya koymaktadır. Truax, empatinin temelinde yardımlaşma duygusunun olduğunu söylerken, Thus Kalish, kişiler arası ilişkilerin temelleri üzerine yapılan pek çok araştırma ve teorik bulguların, empatinin yardımlaşma ilişkisinin önemli bir bileşeni olduğunu ispatladığını söylemektedir. Yardımlaşma sürecine bakılmaksızın dayanışmanın olduğu her alanda temelde üç gaye bulunmaktadır:

1. Diğer insanların ihtiyaçlarını ve algılarını anlamak için kişilerarası ilişkilerin desteklenmesine ön ayak olmak,
2. Diğer insanların öğrenmelerine katkı sağlamak veya çevre şartlarıyla daha etkili bir şekilde mücadele etmesini sağlamak,
3. Başkalarının problemlerini azaltmak veya çözmek.⁸⁶

Yapılan çalışmalar, zor durumda olan ve yardıma ihtiyaç duyan kişilere empati duyanların, empati kurmayanlara oranla daha fazla yardım etme eğiliminde bulunduklarını göstermektedir.⁸⁷ Yani, empati ile yardım ilişkisi bireyin empati düzeyi ile açıklanmaktadır. Empati düzeyi yüksek olan kişiler yardım gerektirecek bir durumla karşılaştıklarında, bu durum onları zorlayacak ve rahatını bozacak olsa bile yardım etmekten çekinmemektedirler.⁸⁸ Bu durumun nasıl gerçekleştiğiyle ilgili iki kuramsal görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde göre, sıkıntı içinde bulunan kişi ile empati kuran kişi, karşısındakinin durumunu anladığı için sıkıntı duyar ve bu sıkıntıyı gidermek yani kendisini rahatlatmak ve sosyal yönden olumsuz değerlendirilmekten kaçınmak amacıyla ona yardımcı olur. Böyle bir yardım davranışının temelinde egoist bir güdü bulunmaktadır. İkinci görüşe göre ise, sıkıntıda bulunan kişiyle empati kurarak onun durumundan haberdar olan kişi diğergam bir davranışta bulunarak, sıkıntısındaki kişiyi rahatlatmak amacıyla ona yardım eder.⁸⁹

Üstün Dökmen ise, yardım davranışının temelinde her iki güdünün birlikte yer aldığını belirtmektedir. Çünkü sıkıntı çeken birisiyle karşılaştığımızda, hem o kişiyi

⁸⁵ Budak, **Psikoloji Sözlüğü**, s. 575.

⁸⁶ W.J. Reynolds, B. Scott, "Empathy: A Crucial" s. 364.

⁸⁷ Dökmen, **İletişim Çatışmaları ve Empati**, s. 145.

⁸⁸ Öz, "Hemşirelikte Özgecilik", s. 54.

⁸⁹ Dökmen, **İletişim Çatışmaları ve Empati**, s. 145.

gözlerken yaşadığımız kendi sıkıntımızı gidermek hem de onu rahatlatmak amacıyla yardım ediyor olabiliriz. Sonuçta, her iki güdü de bizi yardım davranışına yönlendirmektedir.⁹⁰

Duygusal sıkıntısı olan kişinin yardım şekli, empatik eğilimi doğrultusunda duygularını anlamasını sağlamakta, bu doğrultuda danışana rol modeli olabilmekte, ona ileriki yaşamında karşılaşılabileceği sorunlara çözüm gücü kazanmasına ya da bu sorunlarla baş etmesine kısaca daha güçlü bir kişilik geliştirmesine yardım edebilmektedir.⁹¹

1.11 Empati ve Din İlişkisi

İslam dini, insanın hem kendisiyle hem de çevresindeki insanlarla uyumlu olmasını ister. Böyle bir uyumu sağlayabilmek için girdiği her ilişkide, insana bir takım değerler koyar. Bu değerlere “ahlaki faziletler” denilmektedir. Beşeri ilişkilerinde ahlaki faziletleri eyleme dönüştüren insanlar; hem kendileriyle hem de çevreleriyle uyumlu olurlar.⁹² Ahlaki faziletlerin başında gelen empati, bu gayenin gerçekleşmesine katkı sağlayarak insanlara gerçek mutluluğun yolunu açan bir iletişim şeklidir.

İnsan yaşamında son derece önemli olan empati sayesinde kendi düşüncelerimiz dışında başka düşünceler olduğunu fark ederiz. Bu farklılıkları anlamak bize, bir insanın davranışının nedeni, biçimi ve bu davranışın sonuçlarının planlanıp planlanmadığı hakkında bilgi verir ki bu, bizim güven duygusu içinde yaşamamızı sağlar. Empati, ilişki içinde olmayı istediğimiz kişiyle ilgili ne düşündüğümüzü ve onun bizimle nasıl bir ilişki içerisinde olması gerektiği konusundaki düşüncelerimizi anlamayı içerir. Bu ahlaklı olmanın bir boyutudur. Çünkü bu, insanın diğer insanlar içinde birey olmayı ve diğer insanlarla ilişki içinde olmayı öğrenmesinin yoludur. Bu aynı zamanda dünyada toplum olmayı öğrenmenin yoludur.⁹³

Kohlberg, kültürel farklılıkları kabul etmekle beraber bütün toplumlarda insan hayatının değerinin ve korunmasının önemli olduğunu belirtmektedir. O, evrensel olarak nitelendirdiği bu değerlerin her toplumda var olduğunu, ancak bu değerlere

⁹⁰ Dökmen, **İletişim Çatışmaları ve Empati**, s. 146.

⁹¹ Fatma Öz, **Hemşirelerin Empatik Eğilim Becerisi ve Eğilimine Eğitimin Etkisi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1992, s. 32.

⁹² Recep Kılıç, **Ayet ve Hadisler Işığında İnsan ve Ahlak**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005, s. 45.

⁹³ Tanya Luhrmann, “God as the Ground of Empathy”, **Anthropology Today**, Vol: 16, No: 1, 2000, p. 19.

ilişkin olarak durum almanın farklılık gösterdiğini ileri sürmektedir. Ahlak gelişimi evresi, bireyin çelişkili durumlarda çevresindeki insanlarla nasıl ilişki kuracağını belirtmektedir. Bu ilişkinin yapısı ise bireyin zihinsel yapısı ve rol alma olanakları ile sınırlıdır. Evrelerin gelişiminde rol alma, yani bir başkasına kendisi imiş gibi tepki göstermek ve kendi davranışına da bir başkası gibi tepki verebilmek önemli bir rol oynamaktadır. Kohlberg, bir başkasının yerini alabilme yeteneğinin altı yaşından itibaren gelişmeye başladığını ve bu yeteneğin gelişmesinin ahlaki yargının gelişmesinde dönüm noktası niteliğinde olduğunu belirtmektedir. Çünkü, ahlaki yargı bireyin başkalarının haklarını kendi haklarıyla eşit tutmasıdır ki bu da rol alma yeteneğini gerekli kılmaktadır. Empatik tutumda bir çeşit rol almadır. Burada karşıdaki kişinin duygularını doğru olarak anlamak ve bu duyguyu kendisi imiş gibi yaşayarak yansıtması söz konusudur. Empatik tepkiler de bu anlamda ahlaki yansıtılmaktadır.⁹⁴

Bütün dinler toplumun lehinde olan davranışların artırılmasını istemiştir. Bu davranışların geliştirilmesi için ahlaki bir anlayışa ve empatik bir tutuma ihtiyaç vardır. ⁹⁵ İnsanın diğer varlıklara karşı takınması gereken empatik tutumu, “ insan- Allah”, “insan- insan” ve “insan- çevre” ilişkisi bağlamında inceleyeceğiz.

1.11.1 İnsan - Allah İlişkisi Bağlamında Empati:

İnsanın varlık dünyasıyla ilişkisi söz konusu olduğunda akla ilk gelen, Yaratıcımız Allah ile olan ilişkilerdir. Kur'an'da insanın yeryüzündeki konumu kendisine hatırlatılırken onun muhatap olduğu ve olması gereken varlık olarak Allah'a dikkat çekilmektedir. İnsanın ontolojik ilişki çerçevesinde özellikle muhatap olması ve ilişki kurması gereken varlık Allah'tır. Çünkü insanı yaratan ve onu yeryüzüne varis kılan O' dur. Aynı zamanda ilk yaratılışında insana Allah'ın ilahlığına şahitlik ettiği hatırlatılarak “Allah-insan” ilişkisine vurgu yapılmaktadır.⁹⁶

İzutsu'ya göre, Allah ile insan arasında dört çeşit münasebet vardır. İlki ontolojik münasebet, yani yaratan ve yaratılan münasebetidir. Bu münasebet insanların Allah'ı kendilerinin yaratıcısı olarak tanımalarını gerektirir. Çünkü, Allah insana en büyük nimet olan varlığını, hayatını ihsan etmiş ve onun kaderini tayin etmiştir. İkincisi

⁹⁴ Füsün Akkoyun, “Empatik Eğilim ve Ahlaki Yargı”, s. 91.

⁹⁵ Patrick McNamara, “The Motivational Origins of Religious Practices” *Zygon*, Vol. 37, No: 1, 2002, p. 149.

⁹⁶ Naci Kula, “Kuran Işığında İnsan Çevre İlişkisinin Ruh Sağlığı Açısından Önemi” ,*Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 9, 2000, s. 362.

ise, konuşma münasebetidir ki bu münasebet de insanın, canı gönülden Allah'ın emirlerine itaati, kurtuluşa ermek için O'nun gösterdiği yolda gitmeyi gerektirir. Üçüncüsü olan Rab- kul münasebeti de insanın, cahiliye devri inançlarından ve geleneklerinden tamamıyla sıyrılıp Rabbine karşı kulluğa yaraşır biçimde hareket etmesini gerekli kılar. Dördüncü olan ahlaki münasebet de insanın, Rabbinin nimetlerine karşı şükretmesini ve Allah'ın azabından layıkıyla korkmasını gerektirir.⁹⁷

Allah'a karşı görev ve sorumluluklardaki esas espri; başka insanlara ve çevresindeki diğer varlıklara karşı olan yükümlülüklerinde, insanı duyarlı hale getirmek ve onu ruhsal yönden geliştirmektir.⁹⁸ Bu duyarlılığın sağlanması için insanın Rabbiyle olan iletişiminin de sağlıklı olması gerekir.

Bildiğimiz gibi her hangi bir konuda inanç geliştirirken duyum, algı, duygu, düşünme ve muhakeme gibi bir takım psikolojik süreçlerden geçmek gerekir. Örneğin, “Taş serttir” hükmüne ulaşmak için öncelikle taşa dokunuruz ve bir takım zihinsel süreçler yardımıyla taşın sert olduğunu algılarız. Daha sonra bu durumla ilgili hoşluk veya nahoşluk gibi duygusal bir hal alırız. Sonuç olarak taşın sert bir madde olduğuna hükmeder bu inanca sahip oluruz. Bir şeyin gerçekliğini idrak etmemizde duyularımızın yetersiz kaldığı durumlarda aklımızın duygu ve sezgilerimizin imkân ve kabiliyetleriyle yolumuza devam ederiz.⁹⁹ İnsanın şuurluluk kazanmasında gerekli dört aşama olan algılama, inceleyip farkına varma, değerlendirip hüküm verme ve uygulama (hükümün gereğini yerine getirme) aynı zamanda empatinin unsurları olan algılama, hissetme, anlama ve anladığını ifade etmeyle de benzerlik arz etmektedir. Bu aşamalar küçük bir farkla dini şuurluluk için de geçerlidir. Yani Allah'ın varlığını tecrübe ederken de bu aşamalardan geçeriz. Fakat dini şuurlulukta değerlendirme ve farkına varma konusundaki hükümlere varılırken özel bir hissiyat ve bir yorum da söz konusudur. Mesela, güneşin batışının güzelliğini veya yıldızlı bir gecenin ihtişamını seyre dalmak insanda sevinç ve mutluluk verebilir huşuyu davet edebilir. Açık denizlerdeki bir fırtınanın uyandırdığı şiddetli korkuyu hissetmek, insanları merhamet ve yardım için Allah'a sığınmaya zorlayabilir. Bir dini merasim esnasında şahit olunan mukaddes semboller, insanı ilahi hikmetler üzerinde yoğunlaşmış vecd halindeki bir dikkat üzere odaklayabilir. Sonuçta, dini uyanıklık, mütevâzi algıları kullanma

⁹⁷ Toshihiko Izutsu, **Kur'an'da Allah ve İnsan**, Kevser Yayınları, Ankara, s. 72.

⁹⁸ Kılıç, **İnsan ve Ahlak**, s. 12.

⁹⁹ Habil Şentürk, **Din Psikolojisi**, Esra Yayınları, İstanbul, 1997, s. 187.

eğiliminde olup, onları hayranlık ve bağlılığın en doruk noktalarına yükseltir. Yorumun bakış açısını genişleterek, algıları ebedi bir varlığın mevcudiyeti anlamına gelecek şekilde düzenlemelerini sağlar.¹⁰⁰

Daha önceki bölümde empatinin sadece insanlar arasında kurulan bir iletişim şekli olmadığını; bilakis insanın doğada bulunan diğer varlıklarla da empati kurabileceğini söylemiştik. Hemcinsi ve doğada bulunan diğer varlıklarla empati kurabilen insanın her şeyden önce yaratıcısı olan Allah’la empati kurması kadar doğal bir şey olamaz. Empati, eğer diğer varlığı algılamak, hissetmek, anlamak ve bunu ifade etmekse, böyle bir iletişimin her şeyden önce insanla Rabbi arasında cereyan etmesi gerektiğine inanıyoruz.

Allah ile empati kurmanın ilk aşaması Allah’ın belirti ve etkilerinin hissedilmesiyle başlar. Zira bir varlığın anlamını ruhumuzda hissettiğimizde algılama süreci başlamış demektir. İnsan, algılama sürecine giren bu tecrübeyi kavrama yani anlamlandırma çabası içerisinde iken, tecrübeyi olgunlaştırmaktadır. Bu aynı zamanda dini tecrübenin ilk aşamasıdır. Dini tecrübe, kutsal olanın idrakidir diyen W. James’e göre, Tanrı’nın göstergelerini algılamak ve ilahi kudretle sezgisel ve duygusal bir ilişki kurmak O’nu idrak etmek için atılan adımdır.¹⁰¹

İnsanoğlu anlayan ve anlamlandıran bir varlıktır. Kim olduğunu ne olduğunu etrafında olup biteni anlamak ve anladıklarını da anlamlandırmak ister. Böylece kendisi ve çevresindekilerle ilişki kurmaya çalışır. Dünyaya geldikten sonra duyu organlarıyla dış dünyayı anlamaya çalışır; etrafındaki nesneleri eline alır, ağzına götürür ve onları tanıma gayreti içinde olur. İnsanoğlunun kendisini, hayatını ve etrafındaki olup biteni anlama çabasına bilimin yanı sıra dinin de katkısı vardır. Bilim ölçülebilir, gözlenebilir ve incelenebilir olanların nasıl olduğunu açıklamaya çalışırken din de insanın niçin yaratıldığını, yaratılışının gayesini ve varlıkla olan ilişkisinin hangi amaç çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiği gibi hususlarda açıklamalar getirir.¹⁰²

Her ilişkide olduğu gibi insanın Rabbiyle olan ilişkisinin temelinde de sevgi vardır. Zira Allah’ı sevmek, O’na yakın olmak, O’nunla karşılaşmayı arzulamak,

¹⁰⁰ Poul E. Johnson, “Dini Tecrübe” çev: Recep Yaparel, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 3, 1986, s. 1997.

¹⁰¹ Ahmet Albayrak, “Dini Tecrübenin Dışa Vurum Problemi”, **Milel ve Nihal**, Sayı: 2, Yıl: 2, (Haziran)2005, s. 66, 69.

¹⁰² Naci Kula, “Kuran Işığında İnsan Çevre İlişkisinin Ruh Sağlığı Açısından Önemi” **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 9, 2000, s. 361.

O’ndan razı olmak, dinin, amellerin ve iradenin temelidir. Aynı şekilde Allah’ı, O’nun isimlerini, sıfatlarını ve fiillerini bilmek din ilimlerinin hepsinden üstündür. O’nu bilmek en büyük bilgidir. O’nu arzulamak amaçların en yücesidir. O’na ibadet etmek amellerin en şerefliisidir.¹⁰³

Allah, insanın kendisi ve kendisi dışındaki diğer varlıkların yaratılışını algılamasını ve incelemesini, bu inceleme sonucunda da yaratıcısının varlığını hakkıyla bilmesini ve onu tanımasını ister. Çünkü sevgi, marifet ve idrakin yani bilgi ve anlayışın sonucunda ortaya çıkan bir durumdur.¹⁰⁴ Kur’an’ı Kerim’ de insanın yakın ve uzak çevresinin ve kâinatın (Kur’an’ın ifadesiyle göklerin ve yerin) yaratılışını konu edinen bir çok ayet bulunmaktadır. Bu ayetler insanı hem kendisi hem de dış dünya hakkında incelemeler yapmaya ve düşünmeye davet etmektedir.¹⁰⁵ *“Rasûlüm, göklerin ve yerin Rabbi kimdir? diye sor. Sonra da: ‘Elbet Allah’tır’ diye kendin cevap ver. Onlara şöyle de: “Öyleyse O’nu bırakıp da kendilerine bile faydası ve zararı dokunmayan şeyler mi mâbud edindiniz? “ De ki: “Her şeyi yaratan Allah’tır. Bir ve kainatın yegâne hakimi olan sadece O’dur.” “Gerçeği benimsememekte ısrar edenler bilmiyorlar mı ki gökler ve yer önceleri bitişik bir halde iken biz onları ayırdık, yaşayan her şeyi de sudan yarattık. Hala inanmayacaklar mı?”¹⁰⁶ “Yeryüzünü uzatıp düzleyen, orada sağlam dağlar yükselten, ırmaklar akıtan O’dur. Her türlü meyveden çift çift yaratan, geceyi gündüzü bürüyen yine O’dur. Bütün bunlarda iyi düşünenler için kesin belgeler vardır. Yeryüzünde yan yana bulunan arazi parçaları, üzüm bağları, ekinler, tek gövdeli, çatal gövdeli, dallı- budaklı hurmalıklar vardır. Hepsi aynı sudan sulandığı halde biz onların yemişini birbirinden üstün kılıyoruz. Muhakkak ki bunlarda aklını kullanan insanlar için ibretler vardır.”¹⁰⁷*

Kur’an’a göre, yağmur, rüzgâr, göğün ve yerin yaratılışı, gecenin ve gündüzün değişmesi gibi olaylar basit bir tabiat olayı olarak düşünülmemelidir. Bunlar Allah’ın insanın işlerini yönetmesinin işaretleri, dünyada insanın rahat yaşayabilmesi için gösterdiği hikmet ve özenin delilleridir. Nasıl ki yola dikilen işaretler, yolcunun gözlerini kendilerine değil, gideceği yöne doğru yöneltirse, her tabiat olayı da bizim dikkatimizi kendi üzerine değil, kendilerinin ötesinde olan bir yöne yöneltmeye çalışır.

¹⁰³İbn-ul Kayyim el-Cevziyye, **Allah Sevgisi**, Polen Yayınları, İstanbul 2006, s. 58.

¹⁰⁴Raşit Küçük, **Sevgi Medeniyeti**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002, s. 39.

¹⁰⁵Bekir Topaloğlu, **Allah İnancı**, İsam Yayınları, İstanbul, 2006, s. 33.

¹⁰⁶Enbiya: 21 / 30

¹⁰⁷Rad: 13 / 3-4

Bu anlayışa göre bir tabiat olayı, artık bir tabiat olayı değildir; bir işarettir ve semboldür. Kur'an da bu işaretlere "ayet" denilmektedir. Kur'an'a göre birer ayet olan bütün tabiat olayları, Allah'ın zâtını, veya O'nun sıfatlarını, saltanat ve adaletini göstermektedir. Su ve ateş (yani yağmur; güneş, ay ve yıldızların ışığı) Allah'ın ayetlerindendir. Bunlarda cahil olmayanlar (yani doğru düşünenler için) bir öğüt vardır. Kur'an'a göre bütün eşya gerçekte Allah'ın ayetleridir ki bunlar vasıtasıyla her şeyi kuşatan Allah bizimle konuşmaktadır. Bu ayetlerin sembolik mahiyetini ancak düşünen öz akıl sahipleri anlayabilir.¹⁰⁸

Fıtratı gereği dini eğilimi olan birey vasıtalı, yani akıl yürütmeye dayalı sistemli bir zihin faaliyeti sonucunda Tanrı tecrübesine ulaşabilmektedir. Bu konuda verilebilecek en güzel örnek Hz. İbrahim'dir. Zira Hz. İbrahim putperest bir ortamda putperest bir ailenin çocuğu olduğu halde kâinattaki varlıkları inceleyerek akli düşünme yeteneğini en güzel şekilde kullanmış ve sonuçta Allah'ın varlığı bilgisine ulaşmıştır. Böylesi bir tecrübeyi yaşayan kişi, mutlak ve nihai olan varlık ile yakın ve içten bir birleşme halindedir. Söz konusu birliktelik, tecrübeyi yaşayanın benliği ve bilinci de dahil olmak üzere, her şeyi kuşatmıştır. Dini tecrübe, algılanışı itibarıyla bilişsel bir süreçtir. Ancak dini tecrübenin kaynağından gelen kutsal karakter, insan için aynı zamanda içsel bir nitelik taşımaktadır. Yani bu tecrübe aynı zamanda duyuşsal süreçleri de gerekli kılmaktadır. Dini tecrübe ilahi bir öz, yani en üstün realite ve aşkın bir otorite olan Allah'la, belli bir ilişkiyi kapsayan bütün duygular, algılar ve duyumları ihtiva etmektedir.¹⁰⁹

Allah'ın varlığının kabulü, hissi, akli ve iradi bir hazırlığın sonucunda gerçekleşir. İman, insan kişiliğinin derinliğinde yer alan Allah'ın belirti ve etkilerinin hissedilmesiyle başlar. Derûni varlığında Allah'la karşılaşan kişi O'nun sayesinde imanını kurar. İçinde Allah'ı hissetmeye başlayan insan kendiliğinden ona doğru yönelir. Onun varlığını ve iradesini kavrar ve rıza ile ona cevap verir.¹¹⁰

Allan inancını en güzel tanımlayacak şey, onun ifadesinden çok tecrübeyi yaşayan kişinin dışa vurum tarzıdır. Wach, dini tecrübenin düşüncede, davranışta ve arkadaşlık ilişkisinde olmak üzere üç farklı ifade tarzını açıklamaktadır. Davranışımız ve çevremizle ahlaki ilişki biçimimiz, dini tecrübemizin başkaları tarafından

¹⁰⁸ Toshihiko Izutsu, **Kur'an'da Allah ve İnsan**, s. 127.

¹⁰⁹ Albayrak, "Dini Tecrübenin", s. 71-72.

¹¹⁰ Hayati Hökelekli, **Din Psikolojisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, s. 160.

gözlemlenebilir ve değer biçilebilir bir sonucu olmaktadır. Böylece dinin fonksiyonel olarak bir anlamı olduğu ve hem birey hem de toplum açısından gereksiz olmadığı ortaya çıkmaktadır. Dini tecrübenin aksiyonda yani dindarın tavır ve davranışlarında görebileceğimiz ahlaki anlamdaki olumlu ve kişiliği geliştirici etkileri, bu tecrübenin ilahi gerçekliğinin ve ilahi değerinin ifadesidir.¹¹¹

Allah'ı tanımak, bilmek, sevmek ve ibadet etmek kısaca O'nunla empati kurmak bir zevktir. Bu zevk, insanın sulh ve sükun içerisinde yaşamasını temin etmektedir. Allah'ını tanıyan ve bilen insan, ister istemez kendisini de tanıyıp bilecektir ve o zaman saadetin, sulh ve sükunun tadına varacaktır. Bu konuda hem fikir olan batılı filozoflardan Pascal'a göre, "Allah'ı tanımayan ve bilmeyen bir kişi sefalet içindedir." Nitekim, Allah'a yönelmiş, samimi bir inanç ve onun gereği davranışlar, Allah'la kul arasında bir sevginin doğmasına imkan vermektedir. Bu sevginin hareket noktası olarak ele alınması durumunda, insan kendisinde, herkesi ve her şeyi sevmek ve münasebetlerinde de bu sevgiyi gösterme eğilimi bulacaktır. Yani "yaratılanı yaratandan ötürü sevecek" ve bu sevginin gerektirdiği gibi davranacaktır.¹¹²

Allah kavramı esas itibarıyla ahlaki bir nitelik taşımaktadır. Allah ile insan arasındaki ilişki de ahlaklı olmalıdır. Yani Allah, insana karşı ahlaklı bir şekilde hareket eder. Bu, O'nun adaletinin ve iyiliğinin gereğidir. İnsanın da buna ahlaklı bir şekilde karşılık vermesi gerekir. Allah insana karşı o kadar lütüfkâr davranmakta ve ona ayetler (işaretler) şeklinde o kadar nimet ve ihsan göstermektedir ki insanın bunlara vereceği tek bir doğru cevap vardır. Allah'ın yaptığı şeyler insan için yalnız bir cevabı zorunlu kılar. Bu tek cevap, Allah'ın verdiği bütün nimetlere şükretmektir. Ancak bu şükür, Allah'ın ayetlerini iyi anlamaya, iyi takdir etmeye dayalıdır. Ayetleri anlayıp takdir eden, Allah'a şükreder. Şükür Allah'ın başlattığı iyiliğin, insan tarafından karşılığıdır.¹¹³

İnsan Rabbini hakkıyla bilip O'nun varlığını her zerresinde hissederek, O'na olan sevgisini her şeyin üzerinde tutarak ve bu emsalsiz sevginin bir sonucu olarak ibadetini en güzel şekilde yaparak yaratıcısıyla empati kurabildiği gibi Allah da yaratmış olduğu kulunun özelliklerine göre emirler îrad edip insanın kendisi ve kendisi dışındaki bütün varlığı anlamlandırma çabasında sözlü ve sözsüz ayetleriyle ona yol

¹¹¹ Albayrak, "Dini Tecrübenin Dışa Vurum Problemi", s. 66.

¹¹² Hayrani Altıntaş, **İslam Ahlakı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s. 2-3.

¹¹³ İzutsu, **Kur'an'da Allah ve İnsan**, s. 219.

göstererek ve engin merhametiyle onu kuşatarak bir anlamda kuluyla empati kurmaktadır.

Allah insan ve insan hayatıyla ilgili olan her şeyin yaratıcısıdır. O, insanın ihtiyaçlarını, imkan ve yeteneklerini tam olarak bilen yegâne varlıktır. O, insandan bir şey yapmasını isterken bunu o insanın imkan ve yeteneğine göre buyurur. Kaldı ki bütün bunlara rağmen kutsal metinlerde yer alan ilahi buyruklar, bir takım gerekçelerle birlikte dile getirilmektedirler. Söz gelişi Kur'an' da zikredilen hemen bütün yasaklar, gerekçeleriyle birlikte zikrolunmuştur. Allah'ın emirlerinin, onlara muhatap olan birey ve toplumlar tarafından kolayca kabul edilmesi, bu buyruklarla insanın ahlaki idealleri arasında bir çatışmanın olmadığı şeklinde yorumlanabilir.¹¹⁴

Bütün insanları cisim ve şekil olarak farklı yaratan Allah, onların kabiliyet ve karakterlerini de farklı yaratmıştır. Allah'ın insandan istediği vazifeler, gücü dahilinde olan ve iradesi ile ilgili bulunan hususlardır. Allah hiç kimseye gücünün üstünde bir şey yüklememiştir.¹¹⁵ Allah bu gerçeği Kur'an'ı Kerim'de şöyle dile getirmektedir: *“Allah kimseye gücünün üstünde sorumluluk yüklemeyiz....”*¹¹⁶

Allah'ın kuluna gösterdiği sonsuz merhametin temelinde hiç şüphesiz ki sevgi yatmaktadır. *“...Rahmetim her şeyi içine alacak kadar geniştir...”*¹¹⁷ diyen Cenab-ı Hakk'ın, merhametinin sonsuzluğuna işaret eden Peygamberimiz, Allah'ın rahmetini yüz parçaya ayırdığını, bunun sadece birini yer yüzüne indirip doksan dokuzunu kendi nezdinde tuttuğunu, hayvanların yavrularına karşı gösterdikleri merhametin bile yer yüzüne inen bir parça merhametin eseri olduğunu bildirmektedir.¹¹⁸ Yine bir kutsi hadiste, Allah'ın rahmetinin, gazabının önüne geçtiği ya da rahmetinin gazabına galebe ettiği, kıyamet gününde inanlara rahmeti ile muamele edeceği müjdelanmaktadır.¹¹⁹

Sonuç olarak, Allah-insan ilişkisinin amacı, insanın mümkün olduğu kadar dünya ve ahirette mutlu olmasıdır. Bunun sağlanabilmesi için insanın selim yaratılışını kirletmemesi, zihniyle Allah'ın varlığını benimserken gönlüyle de O'na yönelmesi gerekir. İnsandan gelecek samimi bir teşebbüsün Allah tarafından kabul ile karşılanacağından şüphe edilmemelidir. Ancak gerek zihnin onayı, gerekse gönlün

¹¹⁴Mehmet S. Aydın, **Tanrı-Ahlak İlişkisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991, s. 167.

¹¹⁵Raşit Küçük, **Sevgi Medeniyeti**, s. 36.

¹¹⁶Bakara: 2 / 286

¹¹⁷Araf: 7 / 156

¹¹⁸el-Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, **Sahîhu'l-Buhârî**, Thk. Mustafa el-Buğâ, Dâru'bni Kesîr, Beyrut, 1987, Edeb 19.

¹¹⁹el-Buhârî, Tevhîd 15, 22, 38, 55.

yönelişi hedefe ulaştıracak şekilde olmalı, Allah’la sağlıklı bir empatik iletişim kurarak O’na ulaştıran hak yoldan sapılmamalıdır.¹²⁰

1.11.2 İnsan - İnsan İlişkisi Bağlamında Empati:

Sosyal bir varlık olarak toplum içerisinde yaşamak zorunda olan insanın, kendisi dışındaki varlık dünyasıyla girdiği ilişkiler zincirinin ikinci halkasını diğer insanlar oluşturur. İslam ahlakı, insanı, toplumdaki başka insan veya insan gruplarıyla uyumlu kılabilmek için, belirli değerler koyar. Bu ahlaki değerleri ve onlara bağlı olarak ortaya çıkan ilkeleri yaşantı haline getiren insan, hem kendisi hem de toplumuyla uyumlu yaşar.¹²¹

İnsanın ahlaki sorumlulukları, onun varlık dünyasıyla girmiş olduğu ilişkilerde ortaya çıkar. Varlık dünyasıyla olan ilişkilerinde ahlaki olanı gerçekleştirebilen insan, güzel ahlaklı olmayı başarabilen insandır.¹²² Bu başarının altında yatan en önemli etken ise empatik iletişimdir. Çünkü empati, insanın ahlaki olanı gerçekleştirmesine yani insanların diğer varlıklarla uyum içinde yaşamasına hizmet eden önemli bir iletişim şeklidir.

Kişilerarası ilişkilerde, kişinin kendini geçici bir süre başkasının yerine koyup, olaylara onun bakış açısından bakması ve onun duygularını hissetmeye çalışması şeklinde tanımlanan empatinin, İslam’daki isâr prensibinin bir önceki aşamasını teşkil ettiği söylenebilir. Başkasına bir iyilik veya bir hayır yapılacağı zaman genellikle bu duygular kişide canlanır ve bu süreç kişinin hayra yönelmesinde son derece etkili olur. Empati yapmak, insanlar arasında yaşanan problemlerin çözüm noktasıdır. Başkalarının sıkıntısına duyarsız kalmak veya diğerinin acısını paylaşmamak dinen yadırganan bir durumdur. Hadis kaynaklarında empati kapsamına dahil edebileceğimiz pek çok hadis bulmak mümkündür. “Sizden hiç kimse kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçek anlamda iman etmiş olmaz.”¹²³ “Komşusu aç iken, tıka basa karnını doyuran kimse (gerçek) mü’min değildir.”¹²⁴ “Müslüman, müslümanların elinden ve

¹²⁰Bekir Topaloglu, **Allah İnancı**, İsam Yayınları, 2006, s. 8.

¹²¹Kılıç, **İnsan ve Ahlak**, s. 45.

¹²²Kılıç, **İnsan ve Ahlak**, s. 1-2.

¹²³el-Buhârî, İmân 6.

¹²⁴el-Hâkim en-Neysaburî, Ebû Abdillâh Muhapmmmed, el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn, Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, Beyrut, 1990, IV, 184.

dilinden güvende oldukları kimsedir.”¹²⁵ İslam dininde salt kendini başkasının yerine koyma ve başkasını düşünme ile yetinilmeyip, bunun gereğinin yapılması istenir. Düşünme aşaması, bir nevi eylemin yapılması için hazırlık safhasıdır. Akabinde gereğinin fiili olarak yapılması söz konusudur. Gereğini yapmayanlar genellikle vicdan azabıyla karşı karşıya kalırlar.¹²⁶

Empatinin unsurlarından birisi olan özgecilik, Kur'an'da isâr prensibiyle ifade edilmektedir. İsar terimine yer veren ayetler çerçevesinde; başkalarının iyiliğini, mutluluğunu, refahını amaç edinme, karşılığında hiçbir şey beklemeksizin başkalarına yararlı olma, başkaları için çıkarlarından ödün verme, fedakârlıkta bulunma, karşılıksız olarak iyi ilişkiler kurma, sevgi ve şefkatle yaklaşma olguları anlatılır. Bunların sadece düşünülen ve hissedilen değil, eyleme dönüştürülmesi istenen tutum ve davranışlar olduğu belirtilir. Bu anlamdaki isârın kaynağı, sağlam, güçlü bir iman, aynı inancı paylaşanları birbirine bağlayan derin sevgi ve fedakârlık duygusudur. Kur'an'ın isâr kavramıyla tanımlamaya çalıştığı özgeci tutum, boş yere ya da sırf özgeci olmuş olmak için eğilim gösterilen bir davranış değildir. İsar, her türlü maddi beklentinin, dünyevi çıkarın ötesinde metafizik bir kaynaktan beslenen dini, ahlaki ve öte dünyaya yönelik amaçları kendisine hedef seçmiştir. Kur'an'ın özgecilik anlayışı amaç ve hedefleri açısından diğer özgecilik anlayışlarından ayrılır. Kur'an “isâr” kavramı çerçevesinde özgeciliğe özel bir misyon yüklemiştir. Bu misyonu taşımayan özgecilik anlayışı tam anlamıyla “isâr” olamaz.¹²⁷ Kur'an'daki isârı ifade eden bir ayette Allah şöyle buyurmuştur. “*Ve kendi istekleri ne kadar çok olursa olsun, muhtaçlara, yetimlere ve esirlere yedirirler. “Biz sizi yalnız Allah rızası için doyuruyoruz: sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz (derler)”*”¹²⁸

Özgeci karaktere sahip olan insanlar, başkalarına karşı sevgi ve şefkat beslerler. Özgecilik isteği maddi fedakârlıkların yanında sempati, eşduyum, insan sevgisi gibi çeşitli görüntülerle dışarı yansır. Bu duygusal temel, özgeciliğin hem ürünü, hem de özgeci tutumun kaynağıdır.¹²⁹

¹²⁵el-Buhârî, İmân 3; Müslim b. Haccâc, Sahîhu Müslim, Thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut, Tsz, İmân 64.

¹²⁶Saffet Sancaklı, “Hz. Peygamberin Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında İsar Kavramına Verdiği Önem” **Tasavvuf:İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi**, Sayı: 17, Yıl: 7, 2006, s. 32.

¹²⁷Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'da İki Zıt Karakter: Şuhh (Bencillik) ve İsar (Özgecilik)”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 21, Yıl: 6, (Mayıs-Temmuz) 2004, s. 139.

¹²⁸İnsan: 76 / 8-9

¹²⁹Kasapoğlu, “Kur'an'da İki Zıt Karakter”, s. 142.

Empatik tutumun bir gereği olarak başkalarını düşünen insan, kendisinden önce başkalarının iyiliğini veya yararını düşünür; sadece düşünmekle kalmaz, bu düşüncesini eylem haline getirir. Karşılığında hiçbir şey beklemeksizin başkalarına yararlı olmayı, başkaları için kendi çıkarlarından ödün vermeyi ve fedakârlıkta bulunmayı göze alır. Her hangi bir davranışı yaparken bunun başkalarına zarar verip vermeyeceğini ve onları üzüp üzmeyeceğini dikkate alır. Bütün bunları ahlaki bir erdemlilik olarak kabul ettiği için uygular ve bilir ki, insanların acı ve ızdıraplarını paylaşmak, dertlerine deva olmaya çalışmak ve bu yolla Allah'ın rızasını kazanmak, gerçek manada Hz. Peygamberin sünnetini yerine getirmek demektir.¹³⁰

Diğer insanları en az kendi nefsi kadar sevgi ve saygıya değer bulan, başkalarının mutlu olduğunu görmekten haz duyan, başkalarının kazanmasına, kendi kazandıklarından daha fazla sevinen, diğer birey ve toplumların ihtiyaçlarını samimi ve bilinçli bir şekilde kendi ihtiyaçları gibi karşılamaya, onların duygularını paylaşmaya çalışan¹³¹ kişilerin, ,insan-insan ilişkisi bağlamında empatiyi gerçekleştirmiş oldukları söylenebilir.

İslam dini, iman ilkeleri ve ibadet esaslarıyla insanları birbirini seven, yardımlaşan, ayıplarını örten kardeşler haline getirmek ister.¹³² Bu da ancak empatik bir iletişimle mümkün olur. Empatik olma ve toplum yanlısı bir davranış sergilemenin temelinde bir kişinin kendi mutluluğunu erteleme yeteneği, yani özgeci olup ben-merkezcilikten uzaklaşma yatmaktadır.¹³³

Buraya kadar ki söylediklerimizden de anlaşılacağı gibi, empati, kişinin dünyaya karşısındaki insanın bakış açısıyla bakarak, yargılamaksızın onu anlamaya çalışmasıdır. Öte yandan, empatinin karşıtı olan ben-merkezcilik, zihinsel gelişimin alt evrelerine özgü bir özelliktir. İnsanoğlu yaşamının ilk yıllarında zihinsel kapasitesinin sınırlılığı nedeniyle, olaylara sadece kendi açısından bakma becerisine sahiptir.¹³⁴ Ancak daha sonraki yıllarda zihinsel yetinin artışına paralel olarak, tesadüfen yaşadıklarıyla; eğitim gibi planlı- programlı etkinliklere katılırken kazandığı yaşantıları, empatik becerisinin gelişimini destekler. Bir insanla empati kurabilmek için onunla yakın bir ilişki veya

¹³⁰Sancaklı, "Hz. Peygamberin Erdemli İnsan", s. 29.

¹³¹Kasapoğlu, "Kur'an'da İki Zıt Karakter" s. 136.

¹³²Kılıç, **İnsan ve Ahlak**, s. 59.

¹³³Patrick McNamara, "The Motivational Origins", p. 149.

¹³⁴Atalay Yörükoğlu, **Çocuk ve Ruh Sağlığı**, Özgür Yayınları, İstanbul, s. 22. Ayrıca bkz. Doğan Cüceloğlu, **İnsan ve Davranışı**, Remzi Kitabevi, 13. Baskı, İstanbul, 2004, s. 346.

dostluk içinde olmak gerekmemektedir. Kişiler hiç tanımadıkları, hatta ortak değerlerde, kültürde veya gelenekte bile buluşmadıkları insanlarla empati kurabilirler. Bir başkasının açısından onun dünyasına bakıp, onu anlamaya çalışan kişi, karşısındakini yargılama, aşağılama, suçlama, kısaca onunla çatışma gereksinimi duymaksızın sağlıklı ilişki kurma yollarını bulabilir. Bu açıdan bakıldığında empati kavramı, kişilerarası ve hatta topluluklar ve toplumlar arası barışı sağlamanın yollarından biri gibi görünmektedir.¹³⁵

İslam dini sürekli kendini düşünen, kendi menfaatinden başka bir şey gözetmeyen, kısaca ben ve çıkar merkezli bir dünya anlayışını kesinlikle uygun görmez. Zorunlu olarak bir arada yaşayan insanların birbirlerini düşünmesi ve gözetmesi hem İslâmi görevdir; hem de insanlık görevidir. İnanan insanın en önemli özelliklerinden birisi, kendisinden başka insanların da bu dünyada var olduğunu, dünyanın sadece kendisinden ibaret olmadığını fark edip düşünmek, bencillik duygularından arınmış olarak başkalarına yardım etmek ve cömert olmaktır.¹³⁶ Zira, Kur'an-ı Kerim' de, nefsinin bencilliğinden ve aç gözlülüğünden korunan kişilerin gerçek mutluluğa ulaşacağını bildirmektedir.¹³⁷

Görüldüğü gibi, empatinin özünde sevgi, saygı ve değer vermek gibi önemli duygular vardır. Bir insanın duygularıyla ilgilenmek, onun duygularını anlamaya çalışmak ve ona yardım etmek için uğraşmak aslında ona duyulan sevginin, verilen değerlerin bir göstergesidir.¹³⁸ Böyle bir sevginin tabiatında Allah sevgisi vardır. “Yaratılanı Yaratandan ötürü sevmeyi” kendilerine düstur edinen inananlar gerçek sevginin iyilik etmek olduğunu bilirler. Gerçek sevgi, insanlara maddi ve manevi olarak iyilik etmektir.¹³⁹ *“Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz iyi olmak değildir. Lakin iyi olan Allah’a, Ahiret gününe, meleklerle, Kitap’a, Peygambere inanan; O’nun sevgisiyle, yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolculara, yoksullara ve kölelere uğrunda mal veren, namaz kılan, zekât veren ve ahitleştiklerinde ahitlerini tutanlar; zorda darda ve savaş alanında sabredenlerdir. İşte onlar doğru olanlardır ve sakınanlar ancak onlardır.”*¹⁴⁰ Böyle gerçek bir sevgide menfaat ve çıkarıcılık yok, sadece Allah rızası

¹³⁵Mirski, “Universalism, Tolerance”,

¹³⁶Sancaklı, “Hz. Peygamberin Erdemli İnsan”, s.39.

¹³⁷Haşr: 59 / 9

¹³⁸Carla Poole ve arkadaşları, “How Empathy Develops”,

¹³⁹Mehmet Bayraktar, **İslam İbadet Fenomenolojisi**, Akçağ Yayınları, 1987, s. 24.

¹⁴⁰Bakara: 2 / 177

vardır. “...Onlar içleri çektiği halde, yiyeceği yoksula, öksüze ve esire yedirirler. Biz sizi ancak Allah rızası için doyuruyoruz, bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz derler.....”¹⁴¹

Hız. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Allah’a yemin ederim ki müslüman olmadıkça cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de tam anlamıyla müslüman olamazsınız...”¹⁴²

“Sizden hiç kimse kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçek anlamda iman etmiş olmaz.”¹⁴³ Bu hadisler, İslam dini’nin, insanlar arasındaki sevgi ve dayanışmayı bir iman meselesi haline getirdiğini göstermesi açısından son derece önemlidir. Gerçek anlamda mümin ve müslüman olabilmek için başkalarını sevmek, onları anlamaya çalışmak, yardımcı olmak ve onların dertleriyle dertlenmek kısaca onlarla empati kurmak zorundayız. Empatinin davranışsal boyutuna ifaden eden her ibadetin aslında empatik bir boyutu bulunmaktadır. Örneğin Armstrong’a göre İslam’ın temelinde bulunan, fakirlere ve düşkünlere yardım etme anlayışı, empatik tutumun bir sonucudur. İslam, başkalarına karşı empatik bir duyarlılığın olmasını gerektiren sayısız inanç ve uygulamaları içermektedir. Bunun en güzel örneği Ramazan orucudur. Müslümanlar oruç tutarak fakirlerin yaşadığı sıkıntıya bir nevi ortak olmak isterler.¹⁴⁴ Çünkü adaletçi bir din olan İslam’a göre; bütün canlılara karşı merhametli olmayan, mü’min kardeşinin acısını kendi benliğinde duymayan bir insan olgun bir mümin değildir. Temel ibadetlerden birisi olan oruç, açlık, susuzluk gibi durumları yaşatıp, bu ihtiyaçları herkese tatma imkânı vererek müminlerin olgunlaşmasına hizmet eder. Bu olgunluk beraberinde anlayışı, alâkayı ve yardımlaşmayı getirir. Oruç tutan zengin mümin, fakire karşı daha anlayışlı ve daha yumuşak davranır. Yokluk içinde kıvranan fakirlerin sıkıntılarını içinde hissettiği için şefkat ve merhamet duyguları gelişerek fakirlere yardım elini uzatır ve bu şekilde toplumun huzur ve mutluluğuna katkıda bulunur.¹⁴⁵

Dinimize göre yardımlaşmak sadece maddi ihtiyaçların giderilmesi şeklinde algılanamaz. İnsanların birbirlerini en acılı günlerinde yalnız bırakmamaları da bir

¹⁴¹ İnsan: 76 / 7-10

¹⁴² Müslim, İmân 93.

¹⁴³ el-Buhârî, İmân 6.

¹⁴⁴ Ziasma Haneef Khan, P.J.Watson, Fatıma Habib, “Muslim Attitudes Toward Religion, Religious Orientation and Emphy Among Pakistans”, **Mental Health, Religion-Culture**, (March) 2005, p. 52.

¹⁴⁵ Şükrü Özbuğday, Oruç ve Hikmetleri, <http://www.diyaset>

yardımlaşma şeklidir. Örneğin taziye veya hasta ziyaretlerinde bulunularak yaşanan sıkıntının ve hüznün hafifletilmeye çalışılması empatik tutumun bir sonucudur. Çünkü inanan bireyin zihninde “Birisini çok zor durumda gördüğüm zaman çok üzülürüm ve hemen ona yardım etmek isterim” veya “Birisine üzüldüğüm zaman kendimi onun yerine koyarım” gibi empatinin duyuşsal ve bilişsel süreçleri işlemektedir.¹⁴⁶ Dinimizin toplu olarak ibadet etmeyi tavsiye etmesi örneğin cemaatle namaz kılmayı tek başına namaz kılmaktan daha faziletli sayması veya düğün merasimleri gibi en mutlu günlerde insanların birbirlerinin mutluluklarını paylaşarak artırmalarını istemesinin temel nedeni de insanların birbirleriyle empatik iletişim kurarak sosyalleşmelerini sağlamaktır.

İnfak ve tasadduk gibi feragata dayanan manevi duygular, toplum hayatında fertleri birbirine bağlayan, aralarındaki bağları güçlendiren, kısaca sosyal hayatın ahengini sağlayan, sevgi, dostluk, ülfet ve muhabbetin oluşmasına zemin hazırlayan çok güçlü unsurlardır. Başkalarının düşünülmesi ve onlara insanca muamele edilmesi aynı zamanda medeni olmanın bir ölçütüdür.¹⁴⁷

Dini öğretiler, çoğu zaman, sevgi, affetme, başkalarına yardım etme gibi davranışları teşvik etmektedir. Dindarlıkla fedakârlık arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmanın yollarından birisi de kişinin başkalarına karşı ilgisinin iyi bir göstergesi olarak kabul edilen empatiyi ölçmektir. Yapılan araştırmalar sonucunda empatinin iç güdümlü dindarlıkla pozitif, dış güdümlü dindarlıkla negatif ilişkisinin olduğunu ortaya koymuştur. “Sosyal İlgî” ve “İnsancılık” değerleriyle ilgili de benzer sonuçlara ulaşılmıştır.¹⁴⁸

Yine empatiyle ilgili yapılan bir diğer araştırmada, empatinin bazı kişilik özellikleriyle olumlu korelasyon içinde olduğu ortaya konmuştur. Kişilik özellikleriyle empati arasındaki ilişkiyi ortaya koyma amacıyla yapılan bu araştırmada hoşgörülü, yumuşak başlı, sorumluluk sahibi ve gelişime açık olan bireylerin daha fazla empatik eğilim içinde oldukları ortaya konmuştur.¹⁴⁹ Bu kişilik özellikleri aslında İslamın her insanda olmasını istediği ve bu özelliklere sahip olması için insanı teşvik ettiği güzel özelliklerdir. Örneğin, yumuşak huylu olmanın yaşantı halindeki en güzel örneğini

¹⁴⁶Khan ve arkadaşları, “Muslim attitudes toward religion” s. 53.

¹⁴⁷Sancaklı, “Hz. Peygamberin Erdemli İnsan”, s. 39.

¹⁴⁸Benjamin Beit Hallahmi, Michael Argyle, “Dindarlığın Etkileri”, çev: Adem Şahin, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı: 10, 2000, s. 180.

¹⁴⁹Hümeýra Yıldırım, **Empati ile Beş Faktör Kişilik Modeli Arasındaki İlişkinin İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Karadeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2003, s. 68.

temsil eden sevgili Peygamberimiz (s.a.v.): “*Yumuşak huydan yoksun olan, iyilikten de yoksun olur.*”¹⁵⁰ diye buyurarak İslam’ın beşeri ilişkilerde nazik ve kibar olmaya verdiği önemine vurgu yapmıştır.¹⁵¹

Allah’a ibadet etmenin, bir kişinin empatik tutum içerisinde olmasında büyük etkisi vardır. Çünkü Allah’la kurulan bağ, özel bir bağıdır ve Allah insanların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenler,¹⁵² onlara iyiliği ve doğruluğu emreder. Gerçekte, bütün ibadetler bizatihi iyilik ve doğruluktur; insanların şuuruna iyi ve doğruyu nakşederek, onların güzel fiiller işlemelerinde itici güç olurlar. Özellikle zekat ve sadaka maddi iyiliklerdendir. Genelde dinin, özelde namaz, sadaka ve zekat gibi ibadetlerin nasıl iyilik ve doğrulukla ayniyet arz ettiğini şu sure bize bildirmektedir: “*Ey Muhammed! Dini yalanlayanı gördün mü? Öksüzü kakıştıran, yoksulu doyurmaya yanaşmayan kimse işte odur. Vay o namaz kılanların haline ki, onlar kıldıkları namazın farkında değiller. Onlar gösteriş yaparlar. En basit yardımı bile esirgerler.*”¹⁵³ Bu ayet, gerçek iyilik ve doğruluğun iman ve ibadet olduğunu; müslümanların birbirleri arasında gerçekleştirmeleri gereken asıl şeyin, sosyal dayanışma, sosyal adalet ve sosyal güvenlik olduğuna işaret etmektedir. Eğer Müslümanlar inanç ve ibadetleriyle bunları toplumda gerçekleştiremiyorlarsa, ayette belirtildiği gibi dini yalanlıyorlar yani yaşamıyorlar demektir.¹⁵⁴ Çünkü sorumlu bir varlık olarak yaratılan insanın ilişkilerini anlamlı kılan şey, onun kendisi ve çevresine karşı bazı sorumluluk ve görevlerinin olduğu bilinci içerisinde davranmasıdır.¹⁵⁵ Aynı gerçeği bir hadisi şerifte peygamberimiz şöyle ifade etmiştir: “*Komşusu aç iken, tıka basa karnını doyuran kimse (gerçek) mü’min değildir.*”¹⁵⁶

İnsanın yaratılışında empatik bir eğilim vardır. İnsan doğuştan getirdiği bu eğilimi geliştirmek suretiyle, başkalarına yardımcı olma, dayanışma, iyilik etme, fedakarlıkta bulunma gibi toplumsal ahlaki faziletlerin yaşanmasına ön ayak olur. Bu faziletlerin en güzel örneğini asr-ı saadette sahabe-i kiram ortaya koymuştur. Ensar-muhacir ilişkisi empatik eğilimin ne anlama geldiğini gösteren son derece mükemmel

¹⁵⁰ Müslim, 45. Kitabu’l Birr ve’s-Sıle ve’l Adab, Bab: 23, H. No: 2592

¹⁵¹ Kılıç, **İnsan ve Ahlak**, s. 62.

¹⁵² Tanya Luhmann, “God as the Ground of Empathy”, s. 20.

¹⁵³ Maun: 107 / 1-7

¹⁵⁴ Bayraktar, **İslam İbadet Fenomenolojisi**, s. 25.

¹⁵⁵ Naci Kula, “Kur’an Işığında İnsan-Çevre” s.366.

¹⁵⁶ el-Hâkim en-Neysaburî, Ebû Abdillâh Muhapmmmed, el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn, Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, Beyrut , 1990, IV, 184.

bir örnektir. Kur'an-ı Kerim de özgeci insan tipini ensar karakteriyle özdeşleştirerek bu gerçeğe işaret etmiştir. Medineli ensar, Mekkeli muhacir kardeşlerinin nefislerini kendi nefislerinden daha üstün tutmuşlar, onları hiçbir konuda yalnız ve yardımsız bırakmamışlardır. Kur'an'ı Kerim bu ahlaki fazilete şu ayetle işaret etmektedir: *“Kendilerinden önce o yurdu (Medine'yi) hazırlayıp imanı gönüllerine yerleştirenler ise kendilerine hicret edenleri severler ve onlara verilen şeylerden dolayı da içlerinden bir ihtiyaç duymazlar. Kendilerinin ihtiyacı olsa bile (kardeşlerini) öz nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin cimri ve bencil tutkularından korunmuşsa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”*¹⁵⁷ Ayette vurgulanan bu empatik tutum aynı zamanda ahlakın en üst mertebesidir. Yine bir çok hadis-i şerif Allah için birbirini seven ve her konuda birbirine destek olan müminlerin makamının kıyamet gününde yüceliğini açıklamaktadır. Bu hadislerden biri: *“Müslüman müslümânın (dîn) kardeşidir. Müslüman müslümâna zulmetmez, müslümân müslümânı (tehlikede ve musibette) terk de etmez. Her kim müslim kardeşinin hacetinde bulunursa Allah da onun hacetini yerine getirir. Her kim bir müslümândan bir keder (bir darlık) giderip onu ferahlatırsa, Allah da onun kıyamet gününün kederlerinden bir kederini giderip ferahlatır. Her kim bir müslümânı (dünyâdaki ayıbından) örterse, Allah da onu kıyamet gününde örter”*¹⁵⁸

Peygamberimiz, birbirlerine karşı göstermeleri gereken sevgi merhamet ve yardımlaşmada, Müslümanları aynı bedenın organlarına benzetir. Bedendeki bir organın rahatsızlığından nasıl diğer organlar etkileniyorsa, Müslümanlar da diğer Müslümanların dertlerinden etkilenmelidirler.¹⁵⁹ *“Müminler; birbirini sevmekte, birbirine merhamet etmekte ve her konuda yardımlaşmakta, bir beden gibidirler. Vücudun her hangi bir organı hastalanınca, diğer organları da uykusuzluk ve acıyla bundan rahatsız olur etkilenirler.”*¹⁶⁰

1.11.3 İnsan - Tabiat İlişkisi Bağlamında Empati:

İnsanın ilişkiler dizisi, kendisi, yaratıcısı ve toplumuyla sınırlı değildir. Çünkü insan tabiatla varlık bulan ve yaşamını sürdürebilmesi için de, zorunlu olarak tabiatla ilişki içerisinde olmak zorunda olan bir canlıdır.¹⁶¹ Yaşadığı fiziki çevreden hem

¹⁵⁷ Haşr: 59 / 9

¹⁵⁸ el-Buhâri, Mezâlim 3.

¹⁵⁹ Kılıç, **İnsan ve Ahlak**, s.58.

¹⁶⁰ el-Buhâri, Edeb 27.

¹⁶¹ Kubilay Aysevener, “İnsan ve Doğa İlişkisi Üzerine”, **Felsefe Dünyası**, Cilt: 1, Sayı: 37, 2003, s. 63.

etkilenen hem de bu çevreyi etkileyen bir varlık olan insanın bu alana karşı da bir takım sorumlulukları vardır. Bu nedenle insanı kuşatan, onun muhatap olduğu varlıklarla kuracağı ilişkide nelere dikkat etmesi gerektiği, hangi ilkeler ışığında bu ilişkiyi gerçekleştirmesinin uygun olacağına ilişkin bilgilerin de incelenmesi ve araştırılması gerekir.¹⁶²

Bir insanın her anlamda mutlu bir yaşam sürebilmesi için çevresiyle olan ilişkilerinde empatik bir tutum sergilemesi gerekir. Elbette çevre kelimesinden kastedilen şey sadece tabiat değildir. Genel bir tanımla, insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da zaman içerisinde dolaylı veya dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal faktörlerin toplamına çevre dediğimizde, çevrenin kapsamadığı hiçbir alan ve süreç kalmamaktadır. Başka bir ifade ile; canlı ve cansız varlıkların karşılıklı etkileşimlerinin bütünü çevreyi oluştururken fiziksel çevre ile toplumsal çevrenin birbirlerini tamamladıkları görülür. Yani fiziksel çevresinden etkilenmeyen bir toplumsal çevre olamayacağı gibi, toplumsal yapıdan bağımsız, ondan etkilenmeyen bir fiziksel çevre de düşünülemez.¹⁶³

İslam'a dayalı olarak yapılacak bir çevre tanımlamasında, çevre ilahi olanla beşeri olanın aralarındaki koparılmaz daimi ilişki ekseninde ele alınmaktadır. İslam'ın çevreye yaklaşımı bütüncüdür. İslam çevreye sadece görebildiğimiz varlık âlemini değil, bu alemleri yaratan Allah'ı da içine almaktadır. İslami bakış açısına göre bizzat Allah, insanı kuşatan ve onu içine alan nihai bir çevredir. Allah, insanı ve varlıkları kuşatan, onların içinde olduğu bir çevreyi de oluşturmaktadır. Zira çevre, en geniş anlamıyla insanın içinde yaşadığı maddi ve manevi ortamdır.¹⁶⁴

Yaratıcısı ve hemcinsiyle empati kurabilen insanın içinde yaşadığı fiziki çevreyle de empati kurması gerekir. Zira mutluluğun yolu, varlık âlemini bütünüyle sevmekten geçer. Sevginin oluşmasındaki ön şart ise anlamak yani empati kurmaktır.¹⁶⁵ İnsanın ilişki halinde olduğu ve empati kurduğu diğer bir varlık alanı olan tabiatın, insan hayatındaki öneminin, niçin var olduğunun, bu alandan nasıl istifade edilmesi ve nasıl korunması gerektiğinin bilinmesi, insanın tabiatla kuracağı empatik iletişimin temellerini oluşturmaktadır. Zira, daha önce de belirttiğimiz gibi her hangi bir varlığı

¹⁶² Naci Kula, "Kur'an Işığında İnsan- Çevre" s. 365.

¹⁶³ Bayyigit, "Çevre Problematikliği ve Din", s. 40.

¹⁶⁴ Kula, "Kur'an Işığında", s. 364.

¹⁶⁵ Dökmen, **İletişim Çatışmaları ve Empati**, s. 171.

algılamadan, tanımadan, bilmeden, hissetmeden anlamlandırmak ya da sevmek söz konusu olamaz.

Tabiatla kurulan empatik ilişkinin ilk basamağını, “bu alanın niçin yaratıldığını anlamak” oluşturmaktadır. Zira her varlığın bir yaratılış gayesi vardır. Bu gaye Kur’an’ı Kerim’de şöyle ifade edilmektedir. *“Biz gökleri ve yeri ve ikisi arasında bulunanları oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık. Onları ancak ve ancak bir gayeyle yarattık. Bir başka ayette; “Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları ancak bir gayeyle ve belirli bir süre için yarattık; inkar edenler uyarıldıkları şeylerden yüz çevirmektedirler.”*¹⁶⁶ buyrulurken varlığın bir gayeye matuf olarak yaratıldığına dikkat çekilmektedir. Ayrıca Kur’an’da insanın başıboş bırakılmadığı ve onun sorumluluk sahibi bir varlık olduğu hatırlatılmaktadır.¹⁶⁷

Tabiat ve onun içindekiler, insana her yönüyle Allah’ı hatırlatan kendisi gibi Allah’ın bir mahluku olan ve yaratıcısına ibadet eden, rızkını temin ettiği, kendisinin de içinde yaşadığı ve israf edilmesi haram olan bir varlık âlemidir. *“ O, göklerde ve yerde olanları, hepsini sizin buyruğunuz altına vermiştir.”*¹⁶⁸ ayetiyle tabiat alanına işaret edilmektedir. Bu ayetle aynı zamanda insanın bütün canlı varlıklar arasında sadece kendisine, içinde bulunduğu tabiatı bilinçli şekilde kullanma yeteneği ile donatıldığı hatırlatılarak, insan- tabiat ilişkisinin sınırları da belirtilmiştir. Kur’an’ı Kerim, tabiatı yer alan varlıklara bir takım vesilelerle değinilerek; hem tabiat tanıtılmaya çalışılmakta, hem de insanın tabiat karşısındaki sorumluluğunu, yeryüzünde halife olma özelliğine uygun şekilde gerçekleştirmesi gerektiği hatırlatılmaktadır. Örneğin, Kur’an’ı Kerim’de Rad suresinin 3 ve 4. ayetlerinde, yeryüzündeki dağlardan vadilerden akan nehirlerden ve yeryüzünde her türlü bitkiden iki cins yaratılmasından, su ile sulanan üzüm bağlarından, ekinlerin, hurma ağaçlarının birbirinden farklı olduğundan bahsedilerek, bunları var edenin Allah olduğu hatırlatılmakta, aynı zamanda bunlar üzerinde düşünüp bir takım dersler çıkarılması gerektiği üzerinde durulmaktadır.¹⁶⁹ Aynı şekilde diğer bir ayette de Allah’ı inkar edenlerin, kuşların boşlukta nasıl uçtuğuna bakmaları gerektiğine işaret edilerek hem tabiatı varlık tanıtılmakta hem de Allah-insan- tabiat ilişkisine dikkat çekilmektedir.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Ahkaf: 46 / 3

¹⁶⁷ Kula, “Kur’an Işığında”, s. 365.

¹⁶⁸ Casiye: 45 / 13

¹⁶⁹ Kula, “Kur’an Işığında”, s. 363.

¹⁷⁰ Nahl: 16 / 7

İslam'a göre insana indirilen vahiy, yine Allah'ın bir kitabı olan kozmik vahiyden ayrı düşünülemez. Çünkü evrendeki tüm canlı ve cansız varlıklar, tabiat olayları, Allah'ın ayetleri, işaretleri, sembolleri delilleridir.¹⁷¹ *“Şüphesiz göklerde ve yerlerde inananlar için bir çok ayetler vardır. Sizin yaratılışınızda ve Allah'ın yeryüzüne yaydığı canlılarda, kesin olarak inanan bir toplum için ibret verici işaretler vardır. Gecenin ve gündüzün değişmesinde, Allah'ın gökten indirmiş olduğu rızıkta (yağmurda) ve ölümden sonra yeri onunla diriltmesinde, aklını kullanan toplum için dersler vardır.”*¹⁷²

Yeryüzü sadece insanoğlundan ibaret değildir. Kur'an insana hitap ettiği gibi, evrene ve diğer canlılara da hitap eder. Bu anlamda tabiat, Kur'an vahyine katılmaktadır. Allah bal arısı ve karınca gibi hayvanlara vahyettiğini bildirir, bazı hayvan türleriyle bitki ve ağaçlara yemin eder. Yine tabiat varlıklarını şahit tutar.¹⁷³ Kur'an ne tabiat ile ne de tabiatüstü arasında, ne de insanlar ile tabiat âlemi arasında kesin bir sınır çizmez. Kur'an'ın eğittiği ruh, tabiat âlemini, fethedebilecek ve boyun eğdirilecek bir düşman olarak değil; aksine onun dünya hayatında ve hatta bir manada nihai kaderinde yer alan, dini hayatının ayrılmaz bir parçası olarak kabul eder.¹⁷⁴

İnsanın “eşrefi mahlukat” olması sebebiyle tabiat insanın yararlanması için onun hizmetine ve emrine verilmiştir. *“Allah'ın, göklerde ve yerdeki (nice varlık ve imkânları) sizin emrinize verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmediniz mi?”*¹⁷⁵ Böylece İslam, insanla tabiatı birbirinden büsbütün ayırmadan, bütüncül bir evren görüşünü korumuş, tabiatdaki düzenin damarlarında ilahi bağışın ve bereketin aktığına dikkati çekmiştir. İnsan aşkın ve tabiatüstü olanın peşindedir ama, arka planda, inayete ve tabiatüstüne aykırı din dışı bir tabiat söz konusu değildir. İnsan için tabiat, kendisinden yararlanmanın yanı sıra, bir tefekkür alanı, ona bir haber ulaştıran geniş bir semboller hazinesidir.¹⁷⁶

Tabiatın niçin yaratıldığını ve ona karşı sorumluluklarının neler oluşunu kavrayan bir insanın tabiatı koruma bilinci geliştirmesi, empatik iletişimin bir başka unsurunu oluşturmaktadır.

¹⁷¹Bayyigit, “Çevre Problematigi ve Din”, s. 45.

¹⁷²Casiye: 3-4-5, Bakara:164, Yunus: 10-6, Nahl: 12

¹⁷³Nahl: 16 / 68 Ayrıca bkz. Neml: 27 / 18

¹⁷⁴S.Hüseyin Nasr, “İslam ve Çevre Bunalımı”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 4, say: 3, Ankara, 1990, s. 157.

¹⁷⁵Lokman: 31 / 20

¹⁷⁶Nasr, “İslam ve Çevre Bunalımı”, s. 122

İnsanın sahip olduğu dünya görüşü, değer yargılarının çevresiyle olan ilişkilerinde temel belirleyicidir. İnsan çevresini değiştirerek onu kendisine uydurur. Ancak, insanın çevreyi kendisine uydurması, bugünkü çevre sorunlarına neden olmuştur. İnsan doğa arasındaki ilişkileri de ahlaki boyuta dayandırmanın gerektiğini söyleyen Aldo Leopold’a göre ahlakın gelişimi şu sırayı takip etmektedir.

- ✓ Ahlak öncelikle insanlar arasındaki ilişkileri konu edinmiştir.
- ✓ Daha sonra ise, insan ve toplum arasındaki ilişkileri konu edinmiştir.
- ✓ Son adım ise, Leopold’ın “land ethic” dediği, “toprağı, havayı, suyu, bitkileri ve hayvanları” ahlakın sınırları içine almasıdır. Yani insan tabiat ilişkilerini yeni bir ahlaki temele dayandırmaktadır.

Böylece ahlakın, insan- tabiat ilişkilerinde, doğanın fethedilmesi ve ele geçirilmesiyle ilgili sağladığı meşrulaştırma, yerini doğa ve doğadaki her şeyle beraber yaşama ve onların yaşamına saygı gibi yeni bir ahlaki görüşe bırakmaktadır.¹⁷⁷

Doğaya ve yaşama saygı sınırları içinde belirlenen etik ilkeler, insanın mutluluğu ve doğanın sürekliliği kavramları çerçevesinde biçimlenmiştir. Bu tasarımlar, insanın doğaya karşı tavrının farklı birer aşamasına karşılık gelmiş ve her biri farklı birer yaşam kaygısının ve doğaya karşı farklı birer etik anlayışın açıklaması olmuşlardır. Bu gün insanlar tıpkı bir sigara tiryakisi ya da içki bağımlısı gibi, gereksinimlerinin ötesinde özelliklere sahip teknik araçları sürekli olarak yenilemek istemektedirler. Bir cep telefonuna ya da bir otomobile, kullanım amacının ötesinde simgesel anlamlar yüklenmiş olması, onu elde etmek isteyen bireylerin doğayı daha fazla tüketmelerine neden olmaktadır. Hep daha yenisini ve hep daha kapsamlısını almak istemek, doğal kaynaklarının hep daha fazla tüketilmesine yol açmaktadır. Bu aynı zamanda, insanın kendi yaşam alanının da hızla tüketilmesi anlamına gelmektedir. Çünkü insanlık gitgide makinelere daha bağımlı hale gelirken, onların yararları konusunda daha az düşünür hale gelmiştir. Collingwood, “Uygar insanın kullandığı aletlerinin üstünlüğünü, kendindeki üstünlük olarak karıştırdığını belirtmektedir. Eğer aletlere yaptırmak istediğini yaptıрма gücü aletlerin kendisindeki ilerlemeyle doğru orantılı olarak ilerlememişse, yaşamdaki bütün amaçlarını, onları elde etmek için kurban ettiğini unuttur.”¹⁷⁸

¹⁷⁷ İbrahim Özdemir, “Çevre Ahlak İlişkisi”, s. 54, 56, 57.

¹⁷⁸ Kubilay Aysevener, “İnsan ve Doğa İlişkisi Üzerine”, s. 63, 67, 69.

İnsan toplumsal bir varlık olarak çevrenin ürünüdür. İçinde doğup yaşadığı sosyo- kültürel çevre onun benliğini ve kişiliğini oluşturduğu gibi, insan- toplum, insan- tabiat ilişkilerinde de yönlendirici rol oynar. Aynı zamanda ona dünya görüşü kazandırır. Bu anlamda kültürün temel unsurlarından olan din, insanın gerek toplumsal, gerekse fiziksel çevresiyle ilişkilerinde ve bu ilişkileri anlamlandırma ve tanımlama çabasında en önemli etkidir. Bu nedenle insanın çevresiyle ilişkilerini dinden bağımsız düşünmek, anlamaya çalışmak mümkün değildir. İnsanın tabiata egemen olma anlayışı, insan ile yaşadığı çevre arasındaki uyumu bozmuş, sınırsız ve sorumsuz bir şekilde tabiatı ve tabi kaynakları sömürmesine dönüşmüştür. Modern anlayışın en belirgin özelliği, tabiatı nesneleştirilmesi; hammadde kaynağı bir meta haline getirmesi ve her türlü değerden soyutlamasıdır. Bütün kadim kültürlerde kutsal bir boyutu olan, saygı duyulan ve belli bir ölçüyle kendisinden yararlanan tabiat, sömürü alanı haline gelmiştir. Erich Fromm, “Sömürücü tavır, genellikle sadistik bir ilişki kurmayı gerektirir: İhtiyaç duyduğum her şeyi ötekenden zorla alıyorsam, ona söz geçirmek, egemen olmak ve onu kendi egemenliğimin güçsüz bir objesi haline getirmek zorundayımdır” diyor. İşte bu sömürücü tavır, tabiatla sınırlı kalmamış, Darwin’in doğal ayıklanma varsayımının toplum bilimlerine uygulanması sonucu olarak, yalnızca çevrenin, doğal değerlerin, yer altı ve yer üstü zenginliklerin değil, aynı zamanda insanın sömürülmesinin de doğal karşılandığı bir döneme girilmiştir.¹⁷⁹

Çevre sorunları ancak bütüncül bir yaklaşımla çözümlenebilir. Bu bütünsellik içinde ahlaki yaklaşım ve dini kurallar, özellikle İslam’ın Allah merkezli öğretisi önemli bir rol oynamaktadır.¹⁸⁰

İslam’ın idealize ettiği dünya görüşü ve bu görüş çerçevesinde oluşturmayı amaç edindiği medeniyet, çevresiyle uyum halindedir. İnsanın eylemlerinde ılımlı oluşunu “ideal davranış modeli” olarak sunan İslam, çevre ve çevresel kaynakların yok edilmesine yönelik her türlü savurganlığı, yapılması yasaklanan davranışlar kategorisi içerisinde değerlendirmiş¹⁸¹, ağaç ve yeşilliği bir güzellik ölçütü olarak sunmuştur. Bu gün İslam dünyasında, çevre sorunları konusunda içinde bulunulan gerçeğe, olması gereken arasındaki uçurumu aşabilecek iki kapsamlı program uygulanabilir: bunların ilki, İslam’ın doğal düzene ilişkin ezeli hikmetini, onun dini ehemmiyetini ve insanın

¹⁷⁹ Bayyigit, “Çevre Problematikliği ve Din”, s. 42.

¹⁸⁰ Bayyigit, “Çevre Problematikliği ve Din”, s. 50.

¹⁸¹ Araf: 7 / 31

dünyadaki hayatının her safhasıyla olan yakın ilişkisini formüle etmek ve iyice tanıtmak; ikincisi, doğal çevrenin etik olarak ele alınmasıyla ilgili dini öğretilerin bilincini ve gerekli yerlerde onların uygulama alanlarını din ilkesine dayanarak genişletmektir.¹⁸² Bu programın uygulanması halinde “terbiye” edilen doğal güç yıkıcı olmaktan çıkar. Çünkü insanın doğal gücünün inançla terbiye edilmesi merhamet duygusunun yaşayabilmesi anlamına gelmektedir. İnsanın insana iyilik yapması ne kadar doğal ve gerekli ise, insanın diğer canlılara, denize, ırmağa, ormanlara karşı da iyilikte bulunması o kadar doğal ve gereklidir. Bu olgu insanın kendisine ve yaratanına karşı olan saygısının bir sonucudur. İslam’ da sorumluluk, haklardan önce gelir. Dolayısıyla insan, doğal çevreye olan sorumluluğunu mutlaka yerine getirmesi gerekir.¹⁸³

Bugünkü çevresel problemlerin birçoğunun temelinde insanın, Allah’ı insanı kuşatan ve onun hayatını devam ettiren gerçek çevre olarak görmeyi reddetmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Çevrenin tahribata uğraması, modern insanın doğal çevreyi ontolojik olarak bağımsız bir gerçeklik düzeni ve ilahi çevreden kopuk bir şey olarak görmek istemesinin bir neticesidir; zira ilahi çevrenin kurtarıcı bereketi olmasa, doğal çevre temelsiz kalır ve ölür. Allah’ı “el-Muhit” olarak hatırlamak demek doğanın kutsal niteliğinden, Allah’ın ayetleri olarak tabi olayların gerçekliğinden ve geldiğimiz ve tekrar O’na döneceğimiz ilahi gerçeklik tarafından nüfuz edilmiş bir çevre olan doğal çevrenin farkında olmaktır.¹⁸⁴

¹⁸² Yeşilyurt, “Çevre Problemine Alternatif Bir yaklaşım”, s. 218.

¹⁸³ İsa Kayaalp, **İletişimde İnsan Dili**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2002, s. 117.

¹⁸⁴ Yeşilyurt, Çevre Problemine Alternatif Bir yaklaşım”, s. 217.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM VE BULGULAR

2.1 Problem ve Hipotezler

Dini inanç ile empatik tutum arasındaki ilişki araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın alt problemleri ise şunlardır:

- 1) Örneklemin empatik beceri düzeyi nedir?
- 2) Bağımsız değişkenlere göre örneklemin empatik beceri düzeyleri değişmekte midir? Empatik beceri ile ilişkili olan diğer değişkenler nelerdir ve aralarında ne tür ilişkiler vardır?
- 3) Örneklemin dindarlık düzeyi nedir?
- 4) Bağımsız değişkenlere göre örneklemin dindarlık düzeyi değişmekte mi dir?

Bu temel problemler çerçevesinde araştırmanın test edeceği hipotezler ise şunlardır:

Bu araştırmada dini inanç ile empatik tutum arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. Buna bağlı olarak araştırmamızın temel hipotezi “*dini inanç düzeyi yüksek olan kişilerin empatik tutumlarının, dini inanç düzeyi düşük olanlara nazaran daha yüksek olacağı*” varsayımına dayanmaktadır. Bunun yanında bu konuda gerek teorik gerekse tecrübi literatür ışığında araştırmada üzerinde durulan diğer hipotezler şunlardır;

- 1) Demografik değişkenlere göre deneklerin empatik beceri düzeyleri değişmektedir. Buna göre. yaşlılar gençlerden; bayanlar erkeklerden; evliler bekarlardan, sosyo- ekonomik düzeyi yüksek olanlar sosyo-ekonomik durumu düşük olanlardan, öğrenim durumu yüksek olanlar öğrenim durumu düşük olanlardan daha fazla empatik tutum sergilemektedirler.
- 2) Örneklemin empatik düzeyi ile dindarlık düzeyi arasında pozitif yönde bir korelasyon bulunmaktadır.
- 3) Örneklemin dindarlık düzeyi ile empatinin alt ölçekleri arasında pozitif yönde bir korelasyon bulunmaktadır.

2.2 Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, Kocaeli Üniversitesi'ne bağlı çeşitli fakültelerde ve Karamürsel ilçe merkezindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı liselerde, 2006-2007 öğretim yılında öğrenim görmekte olan öğrenciler ile değişik iş ve meslek gruplarında çalışan kişiler ile ev hanımlarından oluşmaktadır.

Araştırmanın örneklemini, Kocaeli Üniversitesi'ne bağlı çeşitli fakültelerde ve Karamürsel ilçe merkezindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı çeşitli liselerde öğrenim görmekte olan öğrenciler ile değişik iş ve meslek gruplarında çalışanlardan tesadüfi örneklem yoluyla seçilen, 17-55 yaşları arasındaki 300 kişiden oluşmaktadır.

2.3 Veri Toplama Araçları:

2.3.1 Kişisel Bilgi Anketi

“Kişisel Bilgi Anketi”, “Dindarlık” ve “Empati” ile ilişkili olabileceği düşünülen 6 demografik sorudan oluşmaktadır.

Araştırmamızın test edeceği hipotezler bakımından araştırmaya katılan deneklerin aşağıdaki demografik özellikleri bu anketle kontrol edilmiştir. Bunlar; yaş, cinsiyet, medeni hal, öğrenim durumu, meslek ve sosyo- ekonomik düzeydir.

2.3.2 Derûni Dîni Motivasyon Ölçeği

“Derûni Dîni Motivasyon Ölçeği” (Intrinsic Religious Motivation), dindarlığın içsel boyutunu ölçen tek boyutlu bir ölçek olup, dindarlığı derinlemesine araştırmak için Hoge tarafından 1972 yılında geliştirilen bir ölçektir.¹⁸⁵ Derûni Dîni Motivasyon Ölçeği, dış güdümlü dindarlığa nazaran daha çok bir bakış açısını, hayat felsefesini ve bu felsefenin nereye dayandığını yansıtan bir ölçek olduğu için araştırmaya denek olarak katılanların çekinmeden kolayca cevaplayabilecekleri bir ölçektir. Ayrıca bu ölçeğin dindarların olduğu gibi değişik dini geleneklere mensup (Yahudi, Hristiyan ve Müslüman) deneklere rahatlıkla uygulanabilecek bir özelliği vardır. 10 maddeden oluşan ölçek, dini davranış ve aktivitelerin sıklığından, sosyalizasyon ve mezhepsel tercihlerden ziyade, dindarlığı derinlemesine inceleyen bir ölçektir. Hoge tarafından geliştirilen bu ölçek, batı dünyasında, tedbirli, basiretli ve ihtiyatlı görülen birkaç tek boyutlu dindarlık ölçeğinden biri olarak kabul edilmektedir. Zira diğer ölçekler gibi sadece tek bir dini sisteme atıfta bulunmayan bu ölçek, başarılı bir şekilde pek çok araştırmada kullanılmış ve yapılan araştırmalar, ölçeğin kullanmaya elverişli, yeterli derecede güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğu sonucunu ortaya koymuştur.¹⁸⁶

Deneklerin dindarlık düzeylerini ölçmek amacıyla kullandığımız “Derûni Dîni Motivasyon Ölçeği”nde maddelerden 7’si olumlu cümle yapısında (“Dini inançlarım hayata bakış açımı belirler”

¹⁸⁵Dean Hoge, “A Validated Intrinsic Religious Motivation Scale” **Journal for the Scientific Study of Religion**, 11, 1972, s. 369.

¹⁸⁶Faruk Karaca, “Din Psikolojisinde Metod Sorunu ve Bir Dindarlık Ölçeğinin Türk Toplumuna Standardizasyonu”, **Ekev Akademi Dergisi**, Cilt:3, Sayı: 1, 2001, s. 187.

gibi), 3'ü ise olumsuz cümle yapısında (Hayatta dinden daha önemli şeyler olduğuna inanıyorum” gibi) ifade edilmiştir. Puanlamada bu üç sorunun puanları ters çevrilmiştir. Ölçekte 5 dereceli Likert formatı kullanılarak (*fikrime çok uygun; fikrime uygun; kararsızım; fikrime aykırı; fikrime çok aykırı*), 1'dan 5' kadar, zayıftan kuvvetliye doğru puanlam yapılmıştır. Ölçeğin puan ranjı 10 ile 50 arasında değişecek şekilde oluşturulmuştur.

Güvenirlilik: Araştırmamızda kullanılan Derûni Dîni Motivasyon Ölçeğinin test- tekrar test tekniği kullanılarak güvenirlik çalışması yapılmıştır. Bu ölçek değişik yaş, cinsiyet ve meslek gruplarından 50 kişiye 30 gün arayla iki kez uygulanmış, bunun sonucunda Derûni Dîni Motivasyon ölçeğinin güvenirlik katsayısı 80 olarak saptanmıştır.¹⁸⁷ Ölçeğin geçerliliği ile ilgili olarak yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin tek faktörden oluştuğu ve ölçek maddelerinin tamamının aynı yönde ayrıştığı saptanmıştır.¹⁸⁸

2.3.3 Kişilerarası Tepkisellik Ölçeği

Davis tarafından geliştirilen bu ölçek,¹⁸⁹ empati kurma eğilimini kişiliğin bir boyutu olarak ele alır. Empatik duyarlılığa sahip kişilerin kişilik özellikleri dikkate alınarak hazırlanan bu ölçek empatideki bireysel farklılıkları ölçer. Kişilerarası tepkisellik ölçeği, yedi soruluk dört alt ölçekten ve toplam 28 maddeden oluşan bir kendini ifade ölçeğidir. KATÖ likert tipinde, 1 ile 5 arasında değişen beşli bir cevaplandırma sisteminden oluşur. Kişilerarası tepkisellik ölçeğinin alt ölçekleri: Bakış Açısını Alma, Hayal Gücü, Empatik ilgi, ve Kişisel Stres dir. Bakış açısını alma ölçeği, başkasının bakış açısını benimseme eğilimlerini ve bazı şeyleri başkalarının bakış açısından görebilmeyi ölçer. Bu ölçeğe ait örnek bir madde: “Bazen olayların arkadaşlarımdan gözünde nasıl gözüktüğünü hayal ederek onları daha iyi anlamaya çalışırım.” Hayal gücü ölçeği maddeleri, kitaplar, filimler ve oyunlardaki hayali karakterlerin duygularını ve davranışlarını kendine mal etme eğilimini ölçer. Örneğin, “ Bir romandaki karakterlerin duygularından gerçekten önemli ölçüde etkilenirim.” Empatik ilgi ölçeği, başkalarına karşı hissedilen, ilgi, şefkat ve sıcaklık duygularını ölçer. Örneğin, “ Sık sık benden daha talihsiz insanlara karşı hassasiyet ve şefkat duyguları taşıyorum.” Kişisel stres ölçeği, başkalarının olumsuz yaşantılarına karşı gösterilen kişisel rahatsızlığı ve endişe duygularını ölçer. Örneğin, “ Gergin duygusal bir durumun içinde olmak beni korkutur.”

“Kişilerarası Tepkisellik Ölçeği”nde 5 dereceli Likert formatı kullanılarak (*beni hiç tanımlamaz / bana uygun değil; beni kısmen tanımlar; kararsızım; beni oldukça tanımlar; beni çok iyi tanımlar / bana tamamen uygun*), 1'dan 5' kadar, zayıftan kuvvetliye doğru puanlama yapılmıştır. Ölçeğin puan ranjı 28 ile 140 arasında değişecek şekilde oluşturulmuştur.

Güvenirlilik: Kişilerarası Tepkisellik Ölçeği'nin güvenirlik çalışması 464 kişilik bir örneklem grubu üzerinde yapılmıştır. Ölçeğin dört alt boyutuna ilişkin madde sayıları ve iç tutarlılık güvenirlik katsayıları

¹⁸⁷Faruk Karaca, **Ölüm Psikolojisi**, Beyan yayınları, 2000, s. 293.

¹⁸⁸Faruk Karaca, “Din Psikolojisinde Metod Sorunu”, s.187.

¹⁸⁹Mark H. Davis, “ A Multidimensional Approach to Individual Differences in Empathy” **JSAS Catalog of Selected Documentes in Psychology**, Vol: 10, 1980, p. 85.

sırasıyla şöyledir. Fantezi (madde sayısı: 7, $\alpha = .63$), Empatik ilgi (madde sayısı: 7, $\alpha = .70$), Bakış açısı alma (madde sayısı: 7, $\alpha = .63$), Kişisel stres (madde sayısı: 7, $\alpha = .70$) olarak bulunmuştur. Ölçeğin genel iç tutarlılığına bakılmış ve güvenirlik katsayısı $\alpha = .70$ olarak bulunmuştur.¹⁹⁰

Tablo 2.1 Kişilerarası Tepkisellik Ölçeğinin Alt Boyut Güvenirlik Katsayıları

ÖLÇEK	N	$\bar{X}$	SS	α
Toplam	464	68.84	11.68	.70
Fantazi	464	24.92	4.36	.70
Empatik İlgi	464	19.28	4.87	.75
Bakış Açısı Alma	464	16.54	4.94	.63
Kişisel Stres	464	20.99	4.21	.70

2.4 Verilerin Toplanması

Araştırmamıza veri toplamak amacıyla hazırlanan anket formu, 2006- 2007 Öğretim yılı Ocak ve Şubat ayları içerisinde gerçekleştirilmiştir. Uygulama yapılmadan önce ilgili kişi ve kurumlardan gerekli izin alınmıştır. Anketler öğrencilere ders saatinde araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Anket uygulamasının yapılacağı sınıflarda, araştırmacının amacı ve anketin nasıl doldurulacağıyla ilgili açıklama yapılmıştır.

2.5 Verilerin Analizi

Araştırma için deneklere 315 adet anket formu dağıtılmıştır. Tesadüfi örneklem yoluyla seçilen popülasyonun bir kısmı anketimize katılmayı reddetmiş, gönüllü olarak anketimize katılan deneklerden bir kısmı da anket formundaki soruların bir kısmını veya tamamını cevaplandırmamıştır. Dolayısıyla bu kişilere verilen anketler, değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) bilgisayar istatistik paket programıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde ve hipotezlerin test edilmesinde Varyans Analizi (ANONA – F testi), t- testi ve korelasyon kullanılmıştır.

İki değişken grubun ortalamasının farklı olup olmadığı t-testi ile test edilmiştir. Varyans Analizi (Analysis of Variance=ANOVA) ise, bir değişkene ait ikiden çok grubun ortalamaları arasında önemli bir farkın olup olmadığını araştırdıktan sonra, aralarında istatistiksel olarak önemli bir fark varsa, bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Varyans analizi sonucunda anlamlı bir fark bulunan ortalamalar arasında, hangi grup ortalamalarının birbirinden farklı olduğu “çoklu karşılaştırma” yöntemi ile incelenmiştir. Varyans analizi sonucu anlamlı bir fark bulunduğunda, ikili karşılaştırmalar Tukey-HSD testi ile yapılmıştır. Ortalamalar arasındaki anlamlı farklılıklar, iki grubun kesişim hücrelerinde (*) işareti ile belirtilmiştir.

¹⁹⁰Hümeysra Yıdırım, **Empati İle Beş Faktör Kişilik Modeli Arasındaki İlişkinin İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2003

Bilgilerin istatistiksel analizinden elde edilen anlamlı sonuçlar, “Bulgular” bölümünde tablolar halinde sunulmuştur.

2.6 Örneklem Grubu ve Özellikleri

Araştırmamızın test edeceği hipotezler bakımından araştırmaya katılan örneklem grubunun aşağıdaki özellikleri kontrol edilmiştir.

2.6.1 Örneklemin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Tablo 2.2 Örneklemin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	N	%
17-25	107	35.7
26-35	52	17.3
36-45	113	37.7
46-55	28	9.3
Toplam	300	100.0

Tablo 2.2’deki verilerden de anlaşılacağı üzere araştırmaya katılan örneklemin 113 (%37.7)’si 36-45 yaş grubunda bulunmaktadır. Örneklemin 107 (%35.7)’sini 17-25 yaş grubu, 52 (%17.3)’ünü 26-35 yaş grubu oluşturmaktadır. Örneklemin 28 (%9.3)’ü de 46-55 yaş grubunda bulunmaktadır.

2.6.2 Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı

Tablo 2.3 Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	N	%
Kadın	133	44.3
Erkek	167	55.7
Toplam	300	100.0

Tablo 2.3’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan örneklemin 167 (%55.7)’si erkek, 133 (%44.3)’ü bayandır.

2.6.3 Örneklemin Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Tablo 2.4 Örneklemin Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Eğitim Düzeyi	N	%
İlkokul Mezunu	49	16.3
Ortaokul- Lise Mezunu	127	42.3
Üniversite Mezunu	118	39.3
Akademisyen	6	2.0
Toplam	300	100.0

Tablo 2.4’teki verilerden de anlaşılacağı üzere, araştırmaya katılan öğrencilerin 127 (%42.3)’ü Ortaokul veya Lise mezunu, 118 (%39.3)’ü Üniversite mezunu, 49 (%16.3)’ü İlkokul mezunu, 6 (%2.0)’ı Akademisyendir.

2.6.4 Örneklemin Medeni Durumuna Göre Dağılımı

Tablo 2.5 Örneklemin Medeni Durumuna Göre Dağılımı

Medeni Durum	N	%
Evli	185	61.7
Bekar	113	37.7
Dul	1	.3
Boşanmış	1	.3
Toplam	300	100.0

Tablo 2.5’te de görüldüğü gibi örneklemin büyük çoğunluğu 185(%61.7)’si evli, 113(%37.7)’si bekar, örneklemin 1 (% .3)’ü dul ve yine 1 (% .3)’ü boşanmıştır.

2.6.5 Örneklemin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre Dağılımı

Tablo 2.6 Örneklemin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre Dağılımı

Sosyo-Ekonomik Düzey	N	%
Düşük	9	3.0
Ortanın altı	17	5.7
Orta	228	76.0
Ortanın üstü	40	13.3
Üst	6	2.0
Toplam	300	100.0

Tablo 2.6’da görüldüğü gibi deneklerin büyük çoğunluğu sosyo-ekonomik açıdan orta düzeyde bulunmaktadır 228 (%76.0). Örneklemin 40 (%13.3)’ünün sosyo-ekonomik düzeyi ortanın üstü, 17 (%5.7)’sinin sosyo-ekonomik düzeyi ortanın altı, örneklemin 9 (%3.0)’ının sosyo-ekonomik düzeyi düşük, 6 (%2.0)’ının sosyo-ekonomik düzeyi üst düzeyde olduğu görülmektedir.

2.6.6 Örneklemin Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

Tablo 2.7 Örneklemin Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

Meslek Grupları	N	%
Lise Öğrencisi	50	16.7
Üniversite Öğrencisi	50	16.7
Öğretmen	50	16.7
Ev hanımı	50	16.7
Esnaf	50	16.7
Memur ve İşçi	50	16.7
Toplam	300	100.0

Tablo 2.7’de görüldüğü gibi deneklerin meslek gruplarına ait dağılımları eşittir. Her bir meslek grubundan 50 kişi katılmış ve bu oran % 16.7 olarak belirlenmiştir.

2.7 Bulgular

2.7.1 Empatiyle İlgili Bulgular

Araştırmaya katılan örneklem grubunun “Kişilerarası Tepkisellik” ölçeğinden almış oldukları ortalama puan $\bar{X} = 87.75$, ($S = 10.50$)’dir. Örneklemin empati skorları¹⁹¹ göz önüne alındığında empati düzeylerinin genel olarak orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 2.8 Demografik Değişkenler ile Empati Arasındaki Korelasyonlar

	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Öğrenim Durumu	Meslek	Sos.-Ek. Durum
Yaş	1					
Cinsiyet	,205**	1				

¹⁹¹ “Kişilerarası Tepkisellik Ölçeği”nden 28 – 60 arası puan alanlar “düşük”, 70 – 100 arası puan alanlar “orta”, 110 – 140 arası puan alanlar ise “yüksek” grubu oluşturmaktadır.

Medeni Durum	-,774**	-,152**	1				
Öğrenim Durumu	-,205**	,044	,225**	1			
Meslek	,730**	,277**	-,735**	-,269**	1		
Sos.-Ek. Durum	,070	-,070	-,049	,146*	,005	1	
Empati Puanı	-,034	-,170**	-,017	-,010	-,039	-,088	1

* P<0.05

**P<0.01

2.7.1.1 Demografik Değişkenlere Göre Empati Düzeyi

Demografik değişkenlere göre örneklemin empati düzeyi değişmektedir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun empati düzeyi ile demografik değişkenlerden sadece cinsiyet arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ancak, yaş, medeni durum, eğitim durumu, meslek grupları ve sosyo-ekonomik durum gibi değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşılammıştır.

2.7.1.1.1 Örneklemin cinsiyete göre empati düzeyi

Tablo 2.9 Cinsiyete Göre Empati Düzeyi

Demografik Değişken		N	$\bar{X}$	S	t
Cinsiyet	Kadın	133	91.51	10.27	2.98**
	Erkek	167	87.83	10.89	

*p<0.01

Tablo 2.9’da görüldüğü gibi cinsiyete göre deneklerin empati düzeyi puan ortalamaları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ($t=2.98$, $p<0.01$) ve kadınların puan ortalamalarının ($\bar{X}=91.51$), erkeklerin puan ortalamasına ($\bar{X}=87.83$) nazaran daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 2.10 Demografik Değişkenlere Göre Empatinin Alt Boyutları Arasındaki Korelasyonlar

	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Öğrenim Durumu	Meslek	Sos.-Ek. Durum	Bakış Açısı A.	Fantezi	Kişisel Stres	Empatik İlgil
Yaş	1									
Cinsiyet	.205**	1								
Medeni Durum	-.774**	-.152**	1							
Öğrenim Durumu	-.205**	.044	.225**	1						
Meslek	.730**	.277**	-.735**	-.269**	1					
Sos.-Ek. Durum	.070	-.070	-.049	.146*	.005	1				
Bakış Açısı A.	.036	-.033	-.070	-.041	.039	-.003	.523**	1		
Fantezi	-.175**	-.107	.161**	.057	-.204**	-.026	.617*	.061	1	
Kişisel Stres	-.030	-.165**	-.025	-.074	-.009	-.154**	.621**	-.061	.253**	1
Empatik İlgil	.116*	-.093	-.133*	.043	.109	-.014	.633**	.318**	.096	.220**

*p<0.05 **p<0.01

2.7.2 Empatinin Alt Boyutlarıyla İlgili Bulgular

Empatinin alt boyutları olan fantezi, kişisel stres ve empatik ilgiyle demografik değişkenler arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir.

2.7.2.1 Fantezi Boyutuyla İlgili Bulgular

Araştırmaya katılan örneklem grubunun fantezi boyutundan almış olduğu ortalama puan $\bar{X}=17.3$ ($S=5.3$)'tür. Fantezi boyutu ölçeğinden alınabilecek en yüksek puanın 30 olacağı göz önüne alındığında, örneklem fantezi boyutu puan ortalamasının orta düzeyde olduğu söylenebilir.

2.7.2.1.1 Demografik Değişkenlere Göre Fantezi Düzeyi

Örneklemin fantezi düzeyi ile demografik değişkenler arasında yaş, meslek grupları, sosyo-ekonomik düzey, medeni durum ve cinsiyet açısından anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

2.7.2.1.1.1 Örneklemin yaş gruplarına göre fantezi düzeyi

Tablo 2.11a Yaş Gruplarına Göre Fantezi Düzeyi

Demografik Değişken		N	$\bar{X}$	S	1	2	3	4
Yaş	17-25	107	18.18	4.74	.	-	*	-
	26-35	52	17.00	4.59	-	.	-	-
	36-45	113	15.98	4.69	*	-	.	
	46-55	28	16.75	4.67	-	-	-	.
	Sd.= 3/296 F=4.09 p<0.01				*P<0.05			

Tablo 2.11a'da görüldüğü gibi, örneklemin fantezi boyutu puan ortalamaları yaş gruplarına göre değişiklik arz etmektedir. Şöyle ki, 17-25 yaş grubunda bulunan örneklemin fantezi boyutundan aldıkları puan ortalaması ($\bar{X}$ =18.18), 26-35 yaş grubunda bulunan örneklemin puan ortalaması ise ($\bar{X}$ =17.00) olarak görülmektedir. Üçüncü sırada ($\bar{X}$ =16.75) puan ortalamasıyla 46-55 yaş grubu bulunmakta ve onları ($\bar{X}$ =15.98) puan ortalamasıyla 36-45 yaş grubu izlemektedir.

Örneklemin grubunun fantezi boyutu puan ortalamaları ile yaş grupları arasındaki ilişki, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. (F=4.09, p<0.01) Örneklemin yaş gruplarına göre puan ortalamalarının ikişerli karşılaştırılmasında, 17-25 yaş grubu ile 36-45 yaş grubu arasındaki fark 17-25 yaş grubunda bulunan örneklemin lehine anlamlı bulunmuştur.

2.7.2.1.1.2 Örneklemin medeni durum ve cinsiyet değişkenine göre fantezi düzeyi

Tablo 2.11b Medeni Durum ve Cinsiyet Değişkenine Göre Fantezi Düzeyi

Demografik Değişken		N	$\bar{X}$	S	t
Medeni Durum	Evli	185	16.32	4.56	-3.304**
	Bekar	113	18.15	4.79	
Cinsiyet	Kadın	133	17.58	4.89	1.85*
	Erkek	167	16.56	4.62	

*p<0.05 **p<0.01

Tablo 2.11b'deki sonuçlardan da anlaşılacağı üzere, örneklemin medeni durum değişkenine göre fantezi boyutu değişmektedir. Şöyle ki, bekar olan örneklemin fantezi boyutundan aldıkları puan ortalaması, ($\bar{X}$ =18.15), evli olan örneklemin puan ortalaması da ($\bar{X}$ =16.32) olarak belirlenmiştir. Bu iki örneklem grubunun, fantezi boyutundan aldıkları puan ortalamaları arasındaki fark, t testi ile analiz edilmiştir. Elde edilen farkın ($t=-3.304$, $p<0.01$), bekar olan örneklem grubunun lehine anlamlı olduğu görülmektedir.

Örneklemin fantezi düzeyi puan ortalamaları ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır. Fantezi boyutundan kadınların aldıkları puan ortalaması ($\bar{X}$ =17.58), erkeklerin puan ortalamasından ($\bar{X}$ = 16.56) daha yüksektir. Bu fark ($t=1.85$) ise $p<0.05$ düzeyinde anlamlı görülmektedir.

2.7.2.1.1.3 Örneklemin meslek gruplarına göre fantezi düzeyi

Tablo 2.11c Meslek Gruplarına Göre Fantezi Düzeyi

Demografik Değişken		N	$\bar{X}$	S	1	2	3	4	5	6
Meslek Grupları	Lise Öğrencisi	50	18.00	4.40	.	-	-	-	-	-
	Üniversite Öğ.	50	18.56	4.98	-	.	-	-	-	*
	Öğretmen	50	17.24	4.63	-	-	.	-	-	-
	Ev hanımı	50	16.24	4.84	-	-	-	.	-	-
	Esnaf	50	16.76	4.58	-	-	-	-	.	-
	Memur ve İşçi	50	15.30	4.59	-	*	-	-	-	.
Sd.= 5/294 F=3.20 p<0.01					*p<0.05					

Tablo 2.11c'de görüldüğü gibi, örneklemin fantezi boyutu puan ortalamaları, meslek gruplarına göre değişiklik arz etmektedir. Şöyle ki, fantezi boyutu puan ortalamaları en yüksek olan grubu, ($\bar{X}$ =18.56) ortalamayla üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Lise öğrencileri ise ($\bar{X}$ =18.00) ortalamayla ikinci sırada bulunmaktadır. Fantezi boyutu puan ortalamaları açısından üçüncü sırada ($\bar{X}$ =17.24) ortalamasıyla öğretmenler bulunmakta, onları ($\bar{X}$ =16.76) ortalamayla esnaf izlemektedir. Ev hanımlarının aldıkları puan ortalaması ($\bar{X}$ =16.24)dür, en düşük puan ortalamasına sahip memur ve işçilerin puan ortalamaları ise ($\bar{X}$ =15.30) olarak görülmektedir.

Örneklemin fantezi boyutu puan ortalamaları ile meslek grupları arasındaki ilişki, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=3.20$, $p<0.01$). Örneklemin meslek gruplarına göre puan ortalamalarının ikişerli karşılaştırılmasında, üniversite öğrencileri ile memur ve işçilerin arasındaki fark üniversite öğrencilerinin lehine anlamlı olduğu görülmüştür.

2.7.2.1.1.4 Örneklemin sosyo-ekonomik düzeyine göre fantezi düzeyi

Tablo 2.11d Örneklemin Sosyo-Ekonomik Düzeyine Göre Fantezi Düzeyi

Demografik Değişken		N	$\bar{X}$	S	1	2	3	4	5
Sosyo-Ekonomik Düzey	Düşük	9	21.44	3.43	.	*	-	-	-
	Ortanın altı	17	14.94	4.84	*	.	-	-	-
	Orta	228	16.92	4.60	-	-	.	-	-
	Ortanın üstü	40	17.30	5.35	-	-	-	.	-
	Üst	6	17.83	5.07	-	-	-	-	.
Sd.= 4/295 F=2.92 p<0.05					*p<0.05				

Tablo 2.11d'deki sonuçlardan da anlaşıldığı gibi, örneklemin fantezi boyutu ortalama skorları, örneklemin sosyo-ekonomik düzeylerine göre değişiklik arz etmektedir. Şöyle ki, fantezi boyutu puan ortalamaları en yüksek olan grubu ($\bar{X}=21.44$) ortalama sosyo-ekonomik durumu düşük olan örneklem grubu oluşturmaktadır. Sosyo-ekonomik durumu üst düzeyde olan örneklem grubu ise, ($\bar{X}=17.83$) puan ortalamasıyla ikinci sıradadır. Sosyo-ekonomik durumu ortanın üstünde bulunan örneklem grubu, ($\bar{X}=17.30$) ortalama sosyo-ekonomik durumu orta olan örneklem grubu ise, ($\bar{X}=16.92$) ortalama sosyo-ekonomik durumu ortanın altında bulunan örneklem grubuna aittir.

Örneklemin fantezi boyutu puan ortalamaları ile sosyo-ekonomik düzeyleri arasındaki ilişki, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=2.92$, $p<0.05$). Örneklemin sosyo-ekonomik düzeyine göre ortalamaların ikişerli karşılaştırılmasında, sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan grupla ortanın altında bulunan grup arasındaki fark anlamlı bulunmuştur.

2.7.2.2 Kişisel Stres Boyutuyla İlgili Bulgular

Araştırmaya katılan örneklem grubunun Kişisel stres boyutu ölçeğinden almış oldukları ortama puan $\bar{X}=20.32$ ($S= 3.81$)’dir. Kişisel stres boyutu ölçeğinden alınabilecek en yüksek puanın 32 olacağı göz önünde bulundurulursa, örneklem kişisel stres boyutu ortanın üzerinde bir düzeydedir.

2.7.2.2.1 Demografik Değişkenlere Göre Kişisel Stres düzeyi

Örneklem kişisel stres boyutu ile demografik değişkenler arasında sadece cinsiyet değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur.

2.7.2.2.1.1 Örneklem cinsiyete göre kişisel stres düzeyi

Tablo 2.12 Cinsiyete Göre Kişisel Stres Düzeyi

Demografik Değişken		N	$\bar{X}$	S	t
Cinsiyet	Kadın	133	21.67	4.79	2.89**
	Erkek	167	20.04	4.87	

* $p<0.01$

Tablo 2.12’de görüldüğü gibi, örneklem kişisel stres boyutu puan ortalamaları, cinsiyete göre değişiklik arz etmektedir. Şöyle ki, kadınların kişisel stres boyutundan aldıkları puan ortalamasının ($\bar{X}=21.67$), erkeklerin puan ortalamasının da ($\bar{X}=20.04$) olduğu görülmektedir. Bu iki örneklem grubunun kişisel stres boyutundan aldıkları puan ortalamaları arasındaki fark, t testi ile analiz edilmiştir. Elde edilen farkın ($t=2.89$, $p<0.01$) düzeyinde kadınların lehine anlamlı olduğu görülmüştür.

2.7.2.3 Empatik İlgil Boyutuyla İlgili Bulgular

Araştırmaya katılan örneklem grubunun empatik ilgi ölçeğinden almış oldukları ortalama puan $\bar{X}=26.14$ ($S=3.81$)’dir. Empatik ilgi boyutu ölçeğinden alınabilecek en yüksek puanın 35 olacağı göz önünde bulundurulursa, örneklem empatik ilgi düzeyi puan ortalamasının ortanın üstünde olduğu söylenebilir.

2.7.2.3.1 Demografik Bağımsız Değişkenlere Göre Empatik İlgi Düzeyi

Örneklemin empatik ilgi boyutu ile demografik değişkenler arasında meslek grupları ile medeni durum değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur.

2.7.2.3.1.1 Örneklemin medeni durumuna göre empatik ilgi düzeyi

Tablo 2.13a Örneklemin Medeni Durumuna Göre Empatik İlgi Düzeyi

Demografik Değişken		N	$\bar{X}$	S	t
Medeni Durum	Evli	185	27.48	3.84	2.60*
	Bekar	113	26.29	3.82	

*p<0.05

Tablo 2.13a'daki sonuçlardan da anlaşılacağı üzere, örneklemin empatik ilgi boyutunda göstermiş oldukları ortalama skorlar, medeni durum değişkenine göre farklılık arz etmektedir. Medeni durum değişkenine göre evli olanların empatik ilgi boyutundan aldıkları puan ortalamasının ($\bar{X}$ =27.48), bekarların puan ortalamasından ($\bar{X}$ =26.29) daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu fark (t=2.60) ise, p<0.05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

2.7.2.3.1.2 Örneklemin meslek gruplarına göre empatik ilgi düzeyi

Tablo 2.13b Meslek Gruplarına Göre Empatik İlgi Düzeyi

Demografik Değişken		N	$\bar{X}$	S	1	2	3	4	5	6
Meslek Grupları	Lise Öğrencisi	50	25.60	3.88	.	-	-	*	-	-
	Üniversite Öğ.	50	26.86	3.59	-	.	-	-	-	-
	Öğretmen	50	27.26	3.29	-	-	.	-	-	-
	Evhanımı	50	28.80	3.93	*	-	-	.	-	-
	Esnaf	50	26.54	4.08	-	-	-	-	.	-
	Memur ve İşçi	50	27.22	3.88	-	-	-	-	-	.
		Sd.= 5/294 F=3.85 p<0.01			*p<0.05					

Tablo 2.13b'de görüldüğü gibi, örneklemin empatik ilgi boyutu puan ortalamaları, meslek gruplarına göre değişiklik arz etmektedir. Şöyle ki, empatik ilgi

boyutu puan ortalamaları en yüksek olan grubu, ($\bar{X}=28.80$) ortalamayla ev hanımları oluşturmaktadır. Öğretmenler ise ($\bar{X}=27.26$) ortalamayla ikinci sırada bulunmaktadır. Empatik ilgi boyutu puan ortalamaları açısından üçüncü sırada ($\bar{X}=27.22$) puan ortalamasıyla memur ve işçiler bulunmakta, onları ($\bar{X}=26.86$) ortalamayla üniversite öğrencileri izlemektedir. Esnafların aldıkları puan ortalaması ($\bar{X}=26.54$) dür, en düşük puan ortalamasına sahip lise öğrencilerinin puan ortalaması ise ($\bar{X}=25.60$) olarak görülmektedir.

Örneklemin empatik ilgi boyutu puan ortalamaları ile meslek grupları arasındaki ilişki, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=3.85$, $p<0.01$). Örneklemin meslek gruplarına göre puan ortalamalarının ikişerli karşılaştırılmasında, ev hanımları ile lise öğrencilerinin arasındaki fark ev hanımlarının lehine anlamlı bulunmuştur.

2.7.3 Dindarlıkla İlgili Bulgular

Araştırmaya katılan örneklem grubunun “Derûni Dîni Motivasyon” ölçeğinden almış oldukları ortalama puan $\bar{X}=39.63$, ($S=3.25$)’dir. Dindarlık skorları ve Derûni Dîni Motivasyon ölçeğinden alınabilecek en yüksek puanın 50 olabileceği göz önüne alındığında¹⁹² örneklemin dindarlık düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. Bu sonuçların elde edilmesinde, araştırma yaptığımız yörenin, genelde muhafazakâr ve dindar bir yerleşim merkezi olmasının etkili olduğu düşünülebilir.

¹⁹² “Derûni Dîni Motivasyon Ölçeği” inden 10-34 arası puan alanlar “düşük”, 39-50 arası puan alanlar “yüksek” grubu oluşturmaktadır.

Tablo 2.14 Demografik Değişkenlere Göre Dindarlık Düzeyleri

	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Öğrenim Durumu	Meslek	Sos.-Eko Durum	
Yaş	1						
Cinsiyet	,205**	1					
Medeni Durum	-,774**	-,152**	1				
Öğrenim Durumu	-,205**	,044	,225**	1			
Meslek	,730**	,277**	-,735**	-,269**	1		
Sos.-Ek. Durum	,070	-,070	-,049	,146*	,005	1	
Dindarlık Puanı	-,006	-,019	-,039	-,228**	-,062	-,106	1

*P<0.05 **P<0.01

2.7.3.1 Demografik Değişkenlere Göre Dindarlık Düzeyi

Örneklemin dindarlık düzeyi ile demografik değişkenler arasındaki ilişkinin incelendiği bu bölümde, demografik değişkenlere göre örneklemin dindarlık düzeyi şöyledir: Araştırmaya katılan örneklem grubunun dindarlık düzeyi ile eğitim durumu ve meslek grupları arasında, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Demografik değişkenlerimizden yaş, medeni durum, cinsiyet ve sosyo-ekonomik durum ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

2.7.3.1.1 Örneklemin Eğitim Düzeyine Göre Dindarlık Düzeyi

Tablo 2.15a Eğitim Düzeyine Göre Dindarlık Düzeyi

Demografik Değişken		N	$\bar{X}$	S	1	2	3	4
Eğitim Düzeyi	İlkokul	49	43.02	3.82	.	-	*	-
	Ortaokul- Lise	127	42.40	3.82	-	.	*	-
	Üniversite	118	39.16	6.81	*	*	.	-
	Akademisyen	6	42.50	6.53	-	-	-	.
Sd.= 3/296 F=7.91 p<0.001					*p<0.05			

Tablo 2.15a'da görüldüğü gibi, eğitim düzeylerine göre örneklemin dindarlık puan ortalamaları üzerinde yapılan varyans analizi, ortalamalar arasında fark olduğunu ortaya koymuştur ($F=7.91$, $p<0.001$) Buna göre, ilkokul mezunları en yüksek puan ortalamasına sahiptir ($\bar{X}=43.02$). En düşük puan ortalaması ise ($\bar{X}=39.16$) puanla üniversite mezunlarına aittir. Bunu ($\bar{X}=42.40$) ortalama ile ortaokul-lise mezunları, ($\bar{X}=42.50$) ortalamayla akademisyenler izlemektedir. Yapılan ikili karşılaştırmada ilkokul, ortaokul-lise mezunları ile üniversite mezunları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

2.7.2.1.2 Örneklemin Meslek Gruplarına Göre Dindarlık Düzeyi

Tablo 2.15b Meslek Gruplarına Göre Dindarlık Düzeyi

Demografik Değişken		N	$\bar{X}$	S	1	2	3	4	5	6
Meslek Grupları	Lise Öğrencisi	50	41.90	6.23	.	-	-	-	-	-
	Üniversite Öğ.	50	39.78	6.72	-	.	-	*	-	-
	Öğretmen	50	38.78	6.60	-	-	.	*	-	-
	Evhanımı	50	43.94	4.95	-	*	*	.	-	-
	Esnaf	50	41.80	5.59	-	-	-	-	.	-
	Memur ve İşçi	50	41.22	5.66	-	-	-	-	-	.
Sd.= 5/294 F=4.51 p<0.01					*p<0.05					

Tablo 2.15b'de görüldüğü gibi, örneklemin dindarlık düzeyleri meslek gruplarına göre farklılık arz etmektedir. Şöyle ki, dindarlık düzeyi en yüksek grubu ($\bar{X}=43.94$) ortalamayla ev hanımları oluşturmaktadır. Bunu ($\bar{X}=41.90$) ortalamasıyla lise öğrencileri ve ($\bar{X}=41.80$) ortalamayla esnaflar izlemektedir. Yapılan analize göre memur ve işçilerin dindarlık puan ortalamaları ($\bar{X}=41.22$) olarak, üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları ise ($\bar{X}=39.78$) olarak belirlenmiştir. En düşük dindarlık puan ortalaması ($\bar{X}=38.78$) öğretmenlere aittir.

Bu sonuçlar göre örneklemin dindarlık puanları ile meslek grupları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. ($F=4.51$, $p<0.01$) Yapılan ikili karşılaştırmada üniversite öğrencileri, öğretmen ve ev hanımları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

2.7.4 Dindarlık- Empati İlişkisiyle İlgili Bulgular

2.7.4.1 Dindarlık - Empati ve Empatinin Alt Boyutları Arasındaki Korelasyonlar

Tablo 2.16 Dindarlık - Empati ve Empatinin Alt Boyutları Arasındaki Korelasyonlar

	Dindarlık	Bakış Açısı A.	Fantezi	Kişisel Stres	Empatik İlgi	Toplam Empati
Dindarlık	1					
Bakış Açısı A.	.084	1				
Fantezi	-,104	-,061	1			
Kişisel Stres	.044	-,061	,253**	1		
Empatik İlgi	.244**	.318**	.096	.220**	1	
Toplam Empati	,097	.525**	.617**	.621**	.633**	1

**P<0.01

Tablo 2.16’da görüldüğü gibi araştırmaya katılan örneklem grubunun dindarlık düzeyi ile toplam empati ($r=.097$, $p>0.05$) arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dindarlık ile empatinin alt boyutları olan bakış açısı alma ($r=.525$, $p<0.01$), fantezi ($r=.617$, $p<0.01$), kişisel stres ($r=.621$, $p<0.01$) düzeyleri arasındaki korelasyonlar, istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Sadece empatik ilgi ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Elde edilen bu sonuçlar, “Örneklemin dindarlık düzeyi ile empatinin alt ölçekleri arasında pozitif yönde bir korelasyon bulunmaktadır.” şeklindeki hipotezimizi doğrulamaktadır.

2.7.4.2 Dindarlık Düzeyine Göre Empatik İlgi Alt Boyutunun İstatistiksel Analizi

Örneklemin dindarlık düzeyi empati ve empatinin alt boyutları olan bakış açısı alma, fantezi ve kişisel stres arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Örneklemin

dindarlık düzeyi ile sadece empatinin alt boyutu olan empatik ilgi boyutuyla istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu görülmektedir.

Tablo 2.17 Dindarlık Düzeylerine Göre Empatik İlgi Alt Boyutunun İstatistiksel Analizi

Dindarlık Düzeyi	Empatik İlgi			
	N	$\bar{X}$	S	t
Düşük	41	24.97	3.79	-3.585**
Yüksek	219	27.31	3.83	

P<0.001

Tablo 2.17’de görüldüğü gibi örneklemin dindarlık düzeylerine göre empatik ilgi boyutu düzeyi değişmektedir. Şöyle ki, dindarlık düzeyi yüksek olan örneklem, ($\bar{X}$ =27.31) ortalamayla empatik ilgi düzeyi en yüksek gurubu oluşturmaktadır. Düşük düzeyde dindarlığa sahip olan örneklemin ise empatik ilgi boyutu düzeyi ($\bar{X}$ =24.97) ortalamayla ikinci sıradadır. Dindarlık düzeyi ile empatik ilgi boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. (t =-3.585, P <0.01)

Elde edilen bu bulgulara göre dindarlık düzeyi yükseldikçe empatinin alt boyutlarından olan empatik ilgi düzeyi de yükselmektedir.

Tartışma ve Yorum

Araştırmamızın bu bölümünde örneklem grubunun empati ve dindarlık düzeylerini etkileyen faktörlerle ilgili bulgular tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, demografik değişkenlerden cinsiyet ile empati arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu anlamlılık empatinin alt boyutları olan fantezi ve kişisel stres için de geçerlidir. Toplam empati puanına göre kadınlar erkeklerden p <0.01 düzeyinde anlamlı olmak üzere daha yüksek puan almışlardır. Bu anlamlılık fantezi boyutunda p <0.05, kişisel stres boyutunda ise p <0.01 düzeyindedir. Yapılan araştırmalar, cinsiyet ile empati kurma becerisi arasındaki ilişkiye göre kadınların erkeklere oranla daha empatik olduğunu doğrulamıştır. Nitekim Baron ve arkadaşları, Ornum ve arkadaşları ayrıca Hoffman ve Levine tarafından yapılan

araştırmaları kadınların erkeklerden daha empatik olduğunu ortaya koymuştur.¹⁹³ Kadınların duygusal zekâlarının daha fazla gelişmiş olmasının onların şefkat ve acıma hissi gibi duygularını daha belirgin hale getirdiği için kadınların erkeklere nazaran daha empatik oldukları söylenebilir.¹⁹⁴

Araştırmamızda empatinin fantezi boyutunda bekar olan örneklem evli olanlara nazaran daha yüksek puan aldıkları görülmüştür. Bu fark $p<0.01$ düzeydedir. Bu durum bekar olan bireylerin evlilik sorumluluğunu henüz yüklenmemiş olmalarıyla izah edilebilir. Zira evli olan bireyler yüklendikleri sorumlulukla hayata daha gerçekçi bakabilmektedirler. Empatik ilgi boyutunda ise evli olan örneklem bekar olan örneklem göre daha fazla puan aldıkları ve aradaki puan farkının da $p<0.05$ düzeyinde olduğu görülmüştür. Evli olan bireylerin hayatı başkasıyla paylaşmak durumunda oldukları için daha hoşgörülü ve daha anlayışlı oldukları söylenebilir. Zira sevgi, saygı, hoşgörü, anlayış, ilgi, şefkat ve fedakârlık evliliğin sağlıklı yürümesi için zorunlu olan hasletlerdir. Dolayısıyla evli olan bireylerin bu anlamda başkalarına karşı duyarlı olmaları gayet normaldir. Buna çocuk yetiştirmek gibi maddi ve manevi olarak son derece büyük bir sorumluluk da eklenecek olursa empatik ilgi puanının evli olanlarda yüksek düzeyde çıkması daha iyi anlaşılacaktır. Yapılan bazı araştırmalar bizim bulgu ve yorumumuzun aksine empati ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermiştir. Örneğin, Tutarel ve Çabukça tarafından yapılan bir araştırmada bu anlamda bir ilişkiye rastlanmadığı görülmüştür.¹⁹⁵

Araştırmamızda elde ettiğimiz bulgulara göre, empatinin fantezi boyutuna göre 17-25 yaş grubunda bulunan örneklem grubunun 36- 45 yaş grubunda bulunan örneklem grubundan daha fazla puan almışlardır. Bu puan farkı $p<0.05$ düzeyindedir. Genç bireylerin gelişim dönemlerindeki özellikler açısından bakıldığında gençlerin orta yaş ve üzeri olan bireylerden daha idealist oldukları söylenebilir. Ayrıca 17-25 yaş arasında bulunan bireyler henüz evlilik ve ev geçindirme gibi sorumlulukları büyük oranda elde etmedikleri için gelecekle ilgili beklentilerinin daha fazla olduğu söylenebilir. Nitekim Köseoğlu tarafından yapılan bir araştırmada 30 ve altındaki yaş

¹⁹³Üstün Dökmen, “Empati Kurma Becerisi ile Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimler Fakültesi Dergisi**, s. 189 Ayrıca bkz. Yıldırım, **Empati ile Beş Faktör Kişilik**, s.76

¹⁹⁴Nevzat Tarhan, **Kadın Psikolojisi**, Nesil Yayınları, İstanbul, 2005, s. 81.

¹⁹⁵Kışlak ve arkadaş, “Empati ve Demografik Değişkenlerin”

grubunda bulunan örneklem grubunun diğerlerine oranla daha empatik oldukları sonucuna ulaşılmıştır.¹⁹⁶

Örneklemin meslek grupları ile fantezi boyutu arasında $p<0.01$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Fantezi boyutuna göre üniversite mezunlarının memur ve işçilere nazaran puan ortalamaları daha yüksektir. Bu fark, $p<0.05$ düzeyindedir. Bu durum memur ve işçiler hayatın ağır şartlarında verdikleri geçim mücadelesiyle, olaylara daha realist yaklaşımlarıyla açıklanabilir.

Aynı şekilde örneklemin sosyo-ekonomik düzeyi ile empatinin fantezi boyutu arasında $p<0.05$ düzeyinde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Zira fantezi boyutundan en yüksek puanı, gelir düzeyi düşük olan örneklem grubu almıştır. Sosyo-ekonomik açıdan düşük düzeyde bulunan örneklem grubu ile sosyo-ekonomik durumu ortanın altında olan örneklem grubu arasında $p<0.05$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bu durum, gelir düzeyi düşük olan insanların hayatı daha katlanır hale getirebilmek için gelecek planlarını hayallerle süsleme çabası içinde olmalarıyla açıklanabilir. Dolayısıyla kendilerini, izledikleri bir film oyuncusu veya okudukları bir romanın kahramanı yerine koymaları ve belki de bu şekilde kendilerini psikolojik olarak tatmin etmeleri söz konusu olabilir. Sosyo-ekonomik durumu ortanın altında olanlar ise, büyük zorluklarla elde ettikleri yaşam standartlarına kanaat göstererek hayattan daha fazla beklenti içerisinde olmayabilirler.

Araştırmamızda elde ettiğimiz bulgular meslek grupları ile empatik ilgi boyutu arasında $p<0.01$ anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre ev hanımlarının empatik ilgi düzeylerinin lise öğrencilerine göre $p<0.05$ düzeyinde daha yüksek olduğunu göstermektedir. Duygusal zekâları oldukça gelişmiş olan kadınların duygusallıkları ve hassasiyetlerine bir de annelik duyarlılığı eklenince bu sonucun çıkması oldukça normaldir. Nitekim, ortaokul öğrencilerinin anne ve babalarının eğitim düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelendiği bir araştırmada annelerin babalara nazaran daha empatik oldukları sonucuna ulaşılmıştır.¹⁹⁷ Ergenlik döneminde bulunan lise öğrencilerinin, kendi istekleri ile sosyal beklentiler arasında çatışmaya yol açan uyumsuzluklar yaşamaları, başkalarının sorunlarına karşı ilgisiz olmalarında etkili

¹⁹⁶Erçoban, *İlköğretim II. Kademesindeki Branş Öğretmenlerinin*, s. 58.

¹⁹⁷Erçoban, *İlköğretim II. Kademesindeki Branş Öğretmenlerinin*, s. 56. Ayrıca bkz. Kışlak ve arkadaş, "Empati ve Demografik Değişkenlerin"

olabilir. Çünkü gençler o dönemde başkasını anlamak için çaba sarf etmekten ziyade anlaşılmaya daha fazla ihtiyaç duyarlar.¹⁹⁸

Araştırmaya katılan örneklemin dindarlık düzeyleri ile ilgili bulgulara baktığımızda, eğitim durumu ve meslek gruplarıyla dindarlık arasında $p<0.001$ düzeyinde olmak üzere anlamlı bir ilişki olduğunu görmekteyiz. Eğitim durumlarına göre İlkokul mezunlarının üniversite mezunlarına göre dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu fark $p<0.05$ düzeyinde anlamlı olarak belirlenmiştir. Yapılan pek çok araştırmada eğitim düzeyinin dindarlık üzerinde etkili olduğu, ilköğretim, ortaokul ve lise mezunu örneklemin, yüksek öğrenim görmüş örneklem grubuna göre daha yüksek dindarlık düzeyine sahip olduklarını göstermiştir. Örneğin Koç'un yapmış olduğu araştırmada dindarlığın dini inanç ve dini duygu boyutuna göre ilköğretim mezunları, lise ve üniversite mezunlarından $p<0.05$ düzeyinde anlamlı olmak üzere daha fazla puan aldıkları görülmüştür.¹⁹⁹ Bizim bulgularımızda bu araştırma sonuçlarını doğrular niteliktedir. Bu durum eğitim düzeyinin artmasına bağlı olarak dini konularda şüphelerin yoğunluk kazanması ile izah edilebilir.²⁰⁰

Örneklem dindarlık seviyeleri, meslek gruplarına göre de değişiklik arz etmektedir. Şöyle ki, araştırmamız, ev hanımı olan örneklemin üniversite öğrencisi olan örnekleme oranla daha fazla puan aldıklarını göstermektedir. Bu fark $p<0.05$ düzeyindedir. Ev hanımı olan örneklemin eğitim düzeyinin hemen hemen hepsinin ilköğretim, ortaokul veya lise mezunu olduğunu düşünürsek bu durumun yine eğitim düzeyi ile yakından ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

Araştırmaya katılan örneklemin dindarlık düzeyleri ile empatik tutumları arasındaki ilişkiye baktığımızda dindarlık düzeyi ile empatik ilgi arasında $p<0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğunu görmekteyiz. Empatik ilgi insanın başkalarına karşı ilgili, şefkatli, sevecen ve fedakâr olması, onları anlamak için çaba sarf etmesi anlamına gelmektedir. Bunlar aynı zamanda dinimizin insanların diğer varlıklarla olan ilişkilerinde olmasını istediği özelliklerdir. Hatırlanacağı gibi teorik bölümde dinin empatik olmayı gerekli kıldığından bahsetmiştik. Bu nedenle sadece empatik ilgi boyutunda değil diğer alt boyutlarda da aynı sonuca ulaşılması gerekirdi. Çünkü dinimiz

¹⁹⁸Bozkurt Koç, **Ergenlikte Benlik Gelişimi ve Din İlişkisi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2003, s. 31

¹⁹⁹ Koç, **Ergenlikte Benlik Gelişimi ve Din İlişkisi**, s. 141.

²⁰⁰Karaca, **Ölüm Psikolojisi**, s. 347

başkalarına ilgi ve sıcaklık göstermenin yanı sıra kendimizi başkalarının yerine koyabilmeyi ve başkalarının dertleriyle dertlenmeyi de emreder. Hayali olarak kendimizi başkalarının yerine koyabilmek de empatik olmanın bir göstergesi olduğu için bakış açısı alma, kişisel stres ve fantezi boyutlarının dindarlıkla ilişkili çıkması beklenen bir sonuçtu. Bu sonucun çıkmaması yabancılaşmanın fert ve toplum hayatındaki bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Zira bireysel ve sosyal yabancılaşma insanları bencilleştirerek birbirlerine karşı her konuda duyarsız hale getirmektedir. Ayrıca dinsel yabancılaşmanın bir sonucu olarak insanların manevi yönlerini ihmal edip sadece maddi ihtiyaçlarının peşinden koşmaları insanların birbirleriyle olan ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Dış güdümlü dindarlığın bir sonucu olarak yapılan iyiliklerin zaman zaman kötülük olarak geri dönmesi, insanları birbirlerine iyilik yapma konusunda çekimser hale getirdiği için diğergam davranışın azaldığı söylenebilir.²⁰¹

Yapılan araştırmalar sonucunda empatinin iç güdümlü dindarlıkla pozitif, dış güdümlü dindarlıkla negatif ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Yine “Sosyal İlgi” ve “İnsancılık” değerleri ile dindarlık arasında da pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.²⁰²

²⁰¹ Karaca, **Yabancılaşma ve Dini Hayat**, s. 158, 166, 167.

²⁰² Benjamin Beit Hallahmi, Michael Argyle, “Dindarlığın Etkileri”, çev: Adem Şahin, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı: 10, 2000, s. 180.

SONUÇ

Empati kavramı pek çok kişi tarafından tanımlanmakla birlikte hala net bir şekilde ifade edilememiştir. Genellikle kişilerarası ilişkiler çerçevesinde tanımlanan empatinin aslında çok daha geniş bir anlamı vardır. Muhatap olunan varlığı algılamak, onu anlamak, hissetmek ve bunu ifade etmek anlamına gelen empatiyi sadece kişilerarası ilişkiler bağlamında değerlendirmek bu kavramın anlamını daraltmak demektir. Çünkü insan sadece hemcinsini değil ilişki halinde olduğu bütün varlık alemini anlamlandırmak zorundadır. Araştırmamızın teori bölümünde ifade edildiği gibi empati kavramı başta yaratıcı olmak üzere, diğer varlıklarla olan ilişkileri içine alacak kadar çok geniş bir kavramdır.

Empati, ifade ettiği anlam itibarıyla dini boyutu olan bir kavramdır. Dinlerin gönderilmesindeki temel gaye ile empatik iletişim kurmanın gayesinin aynı olduğu görülmektedir. Bizi yaratan ilahi gücü zihnimizle algılamak ve bilmek, duygularımızla hissetmek ve sevmek, sonuçta, bizde oluşan manayı değişik şekillerde ifade etmek hem dinin hem de empatinin temel gayesidir. Aynı şekilde bizim için yaratılan varlık âleminin niçin ve nasıl var olduğunu zihnimizle algılamak ve bilmek, onlara karşı sevgi beslemek ve onlardan doğru bir şekilde nasıl istifade edileceğini öğrenmek yine dinin ve empatinin temel gayesini oluşturmaktadır. Sosyal bir varlık olarak yaratılan insanların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen empatik iletişim kuralları, toplumsal huzur için dinin ortaya koyduğu kurallarla aynıdır. Sevmek, ilgilenmek, hoşgörü göstermek, yardım etmek, karşıdakini anlamaya çalışmak ve gerekirse karşısındakini kendinden önce düşünmek gibi güzel hasletler empatik iletişimin bileşenleri olmakla birlikte dinin de ön gördüğü temel ahlaki faziletlerdir.

Araştırmamızın ikinci bölümünde, din ile empatik iletişim arasında bulunan bu ilişki tecrübi olarak ortaya konmaya çalışıldı. Araştırmamızda elde ettiğimiz bulgulara göre, örneklem grubunun empati düzeyleri ile demografik değişkenler arasında sadece cinsiyet faktörüyle anlamlı bir ilişki olduğu görüldü. Ayrıca empatinin alt boyutlarından fantezi, kişisel stres ve empatik ilgi ile çeşitli değişkenler arasında anlamlı ilişkiler olduğu tespit edildi. Dindarlık ile empatinin toplam puanında bir ilişki olmamasına rağmen empatinin alt boyutlarından empatik ilgi ile dindarlık arasında pozitif bir korelasyon olduğu sonucuna ulaşıldı. Bu sonuç da, araştırmamızın temel problemi olan

“Örneklemin empati düzeyi ile dindarlık düzeyi arasında pozitif yönde bir korelasyon bulunmaktadır.”
hipotezini destekler niteliktedir

Sonuç olarak diyebiliriz ki, empati, dinin gerekli kıldığı bir iletişim şeklidir. Dolayısıyla empati ve dindarlık arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Yapılan bu araştırmayla empati ile dindarlık arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışıldı. Bu konu ile ilgili olarak yapılacak farklı araştırmalar bu ilişkiyi daha net bir şekilde ortaya koyabilir ve bizim tespit edemediğimiz yönlerinin aydınlatılmasına katkı sağlayabilir.

KAYNAKLAR

- AKKOYUN, Füsün : “Empatik Anlayış Üzerine”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı:2, 1982.
- : “Empatik Eğilim ve Ahlaki Yargı”, **Psikoloji Dergisi**: cilt: 6, sayı: 21, Ankara, 1987.
- AKKURT, Dursun : “Sosyal Etkileşim ve İletişim Becerileri”,
<http://www.ak-kurt.com/>
- ALBAYRAK, Ahmet : “Dini Tecrübenin Dışa Vurum Problemi”, **Milel ve Nihal**, Sayı: 2, 2005.
- ALTEKİN, Figen : **Tiyatro, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümlerindeki Öğrencilerin Empatik Beceri Düzeylerinin Karşılaştırılması**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995.
- ALTINTAŞ, Hayrani : **İslam Ahlakı**, Akçağ Yayınları, 1999.
- ALVER, Birol : **Bireylerin Uyum Düzeyleri İle Empatik Becerileri Arasındaki İlişkiler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1998.
- ATKINSON, Rita ve : **Psikolojiye Giriş**, çev: Yavuz Alogan, Arkadaş Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2002.
- AYDIN, Mehmet S. : **Tanrı-Ahlak İlişkisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991.
- AYSEVENER, Kubilay : “İnsan ve Doğa İlişkisi Üzerine”, **Felsefe Dünyası**, Cilt: 1 Sayı: 37, 2003.
- BAYRAKTAR, Mehmet : **İslam İbadet Fenomenolojisi**, Akçağ Yayınları, 1987
- BAYYİĞİT, Mehmet : “Çevre Problematigi ve Din” **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 14
- BUDAK, Selçuk : **Psikolji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara,

- 2005
- CAROL, M. Davis : “What is Empathy and Can Empathy Be Taught?”,
çev: Özcan Sezer, Serhat Damar, **İnönü Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 9,
2005.
- CİMETE, Güler : “Empati”, **Türk Hemşireler Derneği**, Cilt: 38, Sayı:
3-4, 1988.
- CÜCELOĞLU, Doğan : “İnsan İlişkilerinde Dinlemek Konuşmaktan Daha
Önemli”, **Bilim ve Teknik Dergisi**, Sayı: 4, 1993.
- : **Yeniden İnsan İnsana**, Remzi Kitapevi, 16. Baskı,
1997.
- : **İçimizdeki Çocuk**, Remzi Kitapevi, 12. Baskı, 1995.
- : **Keşkesiz Bir Yaşam İçin İletişim Donanımları**,
Remzi Kitapevi, 6. Baskı, 2002.
- : **İnsan ve Davranışı**, Remzi Kitapevi, 13. Baskı,
İstanbul, 2004.
- DAVİS, Mark H, : “Measuring Individual Differences In Empathy:
Evidence For Multidimensional Approach”, **Journal
of Personality and Social Psychology**, Cilt: 44, 1983.
- : “Empathy: A Social Psychological Approach”, **A
Division of Harper Collins Publishers**, Westview
Press, 1996.
- : “A Multidimensional Approach to Individual
Differences in Empathy”, **JSAS Catalog of Selected
Documentes in Psychology**, Vol: 10, 1980.
- DÖKMEN, Üstün : **İletişim Çatışmaları ve Empati**, Sistem Yayıncılık,
33. Baskı, İstanbul, 2005.
- : “Yeni Bir Empati Modeli ve Empatik Becerinin İki
Farklı Yaklaşımla Ölçülmesi”, **Psikoloji Dergisi**,
Cilt:7, Sayı: 24, 1990.
- : “Yüz İfadeleri Konusunda Verilen Eğitimin Duygusal
Yüz İfadelerini Teşhis Becerisi ve İletişim

- Çatışmalarına Girme Eğilimi Üzerindeki Etkisi”, **Psikoloji Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 21, 1987.
- : “Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama ile Ölçülmesi”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 1-2, 1988.
- : “Yeni Bir Empati Modeli ve Empatik Becerin İki Farklı Yaklaşımla Ölçülmesi”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt:7, Sayı: 24, 1990.
- EL-CEVZİYYE, İbnu'l : **Allah Sevgisi**, Polen Yayınları, İstanbul, 2006.
- Kayyim
- ERÇOBAN Sevgi, :**İlköğretim II. Kademesindeki Branş Öğretmenlerinin Empatik Eğilim Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2003.
- GÖKA, Erol : “Birbirimizi Anlamaya Çalışırken Beynimizde Neler Oluyor”, **Bilim ve Teknik Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 266, 1990.
- GÖKCAN, Kemal :Empatik İletişim, www.sosyalhizmetuzmani.org
- GÜLSEREN, Şeref : “Empati: Tanımı ve Kullanımı Üzerine Bir Gözden Bir Gözden Geçirme”, **Türk Psikiyatri Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2001.
- HALLAHMI, Benjamin Beit; : “Dindarlığın Etkileri”, Çev: Adem Şahin, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 10, 2000.
- ARGYLE, Michael
- HANÇER, Murat ve Arkadaşı : “Sosyal Zeka Kavramının Bir Boyutu Olarak Empati ve Performans Üzerine Bir İnceleme”, **Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 27, 2003.
- HOGAN, Robert :“Development of an Empathy Scale”, **Journal of Consulting and Clinical Psychology**, Vol: 33, 1969.

- HÖGE, Dean : “A Validated Intrinsic Religious Motivation Scale” **Journal for the Scientific Study of Religion**, 11, 1972.
- HÖKELEKLİ, Hayati : **Din Psikolojisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2001.
- IVEY, A.E. : “Multicultural Practice of Theraphy: Ethics, Empathy And Diatecties”, **Journal and Clinical Psychology**, Cilt: 5, Sayı: 2, 1987.
- IZUTSU, Toshihiko : **Kur’an’da Allah ve İnsan**, Kevser Yayınları, Ankara, Tarihsiz.
- JOHNSON, Poul E. : “Dini Tecrübe”, Çev: Recep Yaparel, **Dokuz Eylül: Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 3, 1986.
- KARACA, Faruk : **Psiko-Sosyal Açıdan Yabancılaşma ve Dini Hayat**, Bil Yayınları, İstanbul, 2001.
- : **Ölüm Psikolojisi**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2001.
- KASAPOĞLU, Abdurrahman : “Kur’an’da İki Zıt Karakter: Şuħh (Bencilik) ve İsâr (Özgecilik)”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 21, 2004.
- KAYAALP, İsa : **İletişimde İnsan Dili**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2002.
- KHAN, Ziasma Haneef; : “Muslim Attitudes Toward Religion, Religious WATSON, P.J; HABİB, Orentation and Empathy Among Pakistans”, **Mental Fatıma Health, Religion-Culture**, 2005.
- KILIÇ, Recep : **Ayet ve Hadisler Işığında İnsan ve Ahlak**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005.
- KIŞLAK, Şennur Tutarel ve : “Empati ve Demografik Değişkenlerin Evlilik Ark. Uyumu ile İlişkisi”, **Aile ve Toplu Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 5, 2002.
- KIZILÇELİK, Sezgin ve Ark. : **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü**, Atilla Kitapevi, Ankara, 1994.
- KOÇ, Bozkurt : **Ergenlikte Benlik Gelişimi ve Din İlişkisi**,

- Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2003.
- KULA, Naci : “Kur’an Işığında İnsan Çevre İlişkisinin Ruh Sağlığı Açısından Önemi”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 9, 2002.
- KUNYK, Diana : “ Clarification of Conceptualizations of empathy”, **Journal of Advenced Nursing**, Cilt: 35, Sayı: 3, 2001
- KUZGUN, Yıldız : **Rehberlik ve Psikolojik Danışma**, ÖSYM Yayınları, 1995.
- KÜÇÜK, Raşit : **Sevgi Medeniyeti**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002
- LUHRMANN, Tanya : “God as the Grounda of Empathy”, **Anthropology Today**, Cilt: 16, 2000.
- MARTINOVSKİ, Bilyana ve Ark. : “Rejection of Empathy and Its Linguistic Manifestations <http://www.ict.esc.edu/>
- MCNAMARA, Patrick : “The Motivational Origins Religious Practices”, <http://www.blackwell-synergy.com>
- MIRSKI, Andrzej : “Universalism, Tolarance and Empathy as the Ways Diminishing the Human Suffering”, <http://web.ebscohost.com/>
- MURAT, Mehmet ve Arkadaşları : “Öğretmen Adaylarının Öğretim Elemanlarının Tutumlarına İlişkin Algıları ile Ders Başarıları Arasındaki İlişki”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı: 168, 2005.
- NASR, S. Hüseyin : “İslam ve Çevre Bunalımı”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 3, Ankara, 1990.
- ÖNER, Nagehan : **Farklı Cinsiyet Rol Yönelimleri Kız ve Erkek Üniversite Öğrencilerinin Empatik Beceri Düzeylerinin Karşılaştırılması**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Ünivesitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001.
- ÖZ, Fatma : “Hemşirecilikte Özgecilik, **Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirecilik Yüksek Okulu Dergisi**, Cilt: 2, 1998.

- : **Hemşirelerin Empatik Eğilim Becerisi ve Eğilimine Eğitimin Etkisi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1992
- ÖZBEK, Mehmet Ferhat : “ İletişim ve Empati”, <http://www.tdcif.org/>
- ÖZBUĞDAY, Şükrü : Oruç ve Hikmetleri, <http://www.diyamet.net>.
- ÖZDEMİR, İbrahim : Çevre Ahlak İlişkisi, **Felsefe Dünyası**, Sayı: 14, 1994.
- POOLE, Carla ve Arkadaşları : “How Empathy Develops” [http://www. Scholastic. com/](http://www.Scholastic.com/)
- REYNOLDS, W.J ve Ark. : “Empathy: A Crucial Component of The Helping Relationship”, **Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing**, Cilt: 6, 1999.
- ROGERS, Carl R. : “ Empatik Olma Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir” Çev: Füsün Akkoyun, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, Ankara, 1983.
- : **On Becoming a Person**, Boston: Houghton Mifflin, 1961
- SANCAKLI, Saffet : “ Hz.Peygamberin Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında İsar Kavramına Verdiği Önem” **Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi**, Sayı: 17, 2006.
- SİMİT, Adam : “Cognitive Empathy and Emotional Empathy” **The Psychological Record**, Cilt: 56, 2006.
- ŞAHİN, Mustafa ve ÖZBAY, Yaşar : “Üniversite Öğrencilerinin Empatik Sınıf Atmosferine İlişkin Algılamaları”, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim: Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, 1999.
- ŞENTÜRK, Hâbil : **Din Psikolojisi**, Esra Yayınları, İstanbul, 1997.
- TOPALOĞLU, Bekir : **Allah İnancı**, İsam Yayınları, İstanbul, 2006.

- TÜRKÜM, Sibel : “Çağdaş Yaşamda Kişilik ve Kişilerarası İlişkiler”
www.aof.edu.tr/
- ÜNAL, Cavit : “İnsanları Anlama Kabiliyeti” **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 3-4, 1972.
- YEŞİLYURT, Temel : “Çevre Problemine Alternatif Bir Yaklaşım: “Doğanın Epistemolojik Analizi”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 5, 1999.
- YILDIRIM, Atilla : **Empati ve Çatışmalar**, Yargı Yayınları, Ankara, 2005.
- YILDIRIM, Hümeysra : **Empati İle Beş Faktör Kişilik Modeli Arasındaki İlişkinin İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2003.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay : **Çocuk ve Ruh Sağlığı**, Özgür Yayınları, İstanbul, 2000.

EKLER**EK-1****ANKET FORMU**

Elinizdeki anket formu dini inancın empatik tutum üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Görüş ve kanaatlerinizi gizli tutmak gayesiyle sizden kimliğinizle ilgili hiçbir bilgi istenmemektedir. Vereceğiniz SAMİMÎ ve GERÇEĞE UYGUN cevaplar araştırmada GÜVENİLİR ve GEÇERLİ sonuçlar elde edilmesine büyük katkıda bulunacaktır. Lütfen her maddeyi, atlamadan dikkatlice okuyunuz ve kanaatinize en UYGUN ya da EN YAKIN olan seçeneği işaretleyiniz. Seçenekler kanaatinizi tam olarak yansıtmıyorsa kendi fikrinizi açıkça yazabilirsiniz. Sorularınıza vereceğiniz cevaplar, bilimsel araştırma dışında kesinlikle kullanılmayacaktır. Anketin doldurulması konusunda gösterdiğiniz sıcak ilgi, yardım ve işbirliğine şimdiden teşekkür ederiz.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi

Öğretmeni

Zeynep ÖZCAN

- 1- Yaşınız
- 2- Cinsiyetiniz
- 1() Erkek 2() Kadın
- 3- Medeni durumunuz
- 1() Evli 2() Bekar 3() Dul (Eşi ölmüş) 4() Boşanmış
- 4- Tahsil Durumunuz
- 1 () Okur-yazar 2() ilkokul mezunu 3() Ortaokul veya Lise mezunu
- 4() Üniversite (öğrencisi veya) mezunu 5() Akademisyen (Yüksek lisans veya doktora)
- 5- Mesleğiniz (ya da öğrenim gördüğünüz alan -branş-.....)
- 6- Sosyo-ekonomik düzeyiniz?
- 1() Düşük 2() Ortanın altı 3() Orta 4() Ortanın üstü 5() Üst

Anketin bu bölümünde sizden istenen, maddelerde ifade edilen kanaatlere ne kadar katıldığınızı belirtmenizdir. Lütfen ifadeleri hızlı bir şekilde okuyunuz ve aklınıza gelen ilk cevaba denk düşen sayıyı daire içerisine alınız.

Şimdiden teşekkür ederim.

		hiç	kısmen	Kararsızım	oldukça	iyi
1	Beni hiç tanımlamaz	Beni	Ben	Kararsızım	Beni	Beni
2	Beni kısmen tanımlar					
3	Kararsızım					
4	Beni oldukça tanımlar					
5	Beni çok iyi tanımlar					
1.	Başıma gelebilecek şeyler hakkında düzenli olarak rüya görür, hayal kurarım.....	1	2	3	4	5
2.	Sık sık benden daha talihsiz insanlara karşı hassasiyet ve şefkat duyguları taşıyorum.....	1	2	3	4	5
3.	Bazen olayları başkalarının bakış açısından görmekte zorluk çekiyorum.....	1	2	3	4	5
4.	Bazen diğer insanlar problem yaşadıklarında onlar için çok fazla üzülüyorum.....	1	2	3	4	5
5.	Bir romanın karakterlerinin duygularından gerçekten önemli ölçüde etkilenirim.....	1	2	3	4	5
6.	Acil durumlarda heyecanlanırım ve kendimi kötü hissederim.....	1	2	3	4	5
7.	Bir film veya oyun seyrederken genellikle objektif olurum ve kendimi ona tamamen kaptırmam.....	1	2	3	4	5
8.	Uzlaşmaya dair bir karar vermeden önce, olayı herkesin açısından görmeye çalışırım.....	1	2	3	4	5
9.	Birisinin zaafından faydalandığınızı görürsem, ona karşı bir tür korumacı tavır alırım.....	1	2	3	4	5
10.	Bazen çok duygusal bir durumun ortasında kaldığımda kendimi çaresiz hissederim.....	1	2	3	4	5
11.	Bazen olayların arkadaşlarımda gözünde nasıl gözüktüğünü hayal ederek onları daha iyi anlamaya çalışırım.....	1	2	3	4	5
12.	Bir film yada güzel bir kitaba kendimi kaptırmam benim için ender rastlanan bir durumdur.....	1	2	3	4	5
13.	Birini acı çekerken gördüğümde, sakın kalmaya çalışırım.....	1	2	3	4	5
14.	Diğer insanların talihsizlikleri genelde beni çok fazla rahatsız etmez.....	1	2	3	4	5
15.	Bir şey hakkında haklı olduğuma eminsem diğer insanların tartışmalarını dinleyerek vakit harcamam.....	1	2	3	4	5

16. Bir film veya oyunu seyrettikten sonra, kendimi karakterlerden biriymiş gibi hissedirim.....	1	2	3	4	5
17. Gergin ,stresli bir durumun içinde olmak beni korkutur.....	1	2	3	4	5
18. Birine adaletsiz davranıldığını gördüğümde, bazen onlara çok fazla acımam.....	1	2	3	4	5
19. Genellikle kendimi acil durumlarda etkili bulurum.....	1	2	3	4	5
20. Sıklıkla gördüğüm şeylerden oldukça etkilenirim.....	1	2	3	4	5
21. Her sorunun iki yönü (tarafı) olduğuna inanırım ve onların her ikisini de görmeye çalışırım	1	2	3	4	5
22. Kendimi oldukça yumuşak kalpli bir insan olarak tanımlayabilirim.....	1	2	3	4	5
23. İyi bir film seyrettiğimde, kendimi kolaylıkla bir baş karakterin yerine koyabilirim.....	1	2	3	4	5
24. Acil durumlarda kontrolümü kaybetme eğilimindeyim.....	1	2	3	4	5
25. Birine kızdığımda, genellikle bir süre için kendimi onun yerine koymaya çalışırım.....	1	2	3	4	5
26. İlginç bir hikaye veya roman okuduğumda eğer hikayedeki olaylar benim başıma gelseydi kendimi nasıl hissederdim diye hayal ederim.....	1	2	3	4	5
27. Zor bir durumda yardıma ihtiyacı olan birini gördüğümde kendimi kaybederim (harap olurum).....	1	2	3	4	5
28. Birini eleştirmeden önce, eğer onun yerinde olsaydım nasıl hissedeceğimi hayal etmeye çalışırım.....	1	2	3	4	5

INTERPERSONAL REACTIVITY INDEX

The following statements inquire about your thoughts and feelings in a variety of situations. For each item, indicate how well it describes you by choosing the appropriate letter on the scale at the top of the page: A, B, C, D or E. When you have decided on your answer, fill in the letter RESPONDING. Answer as honestly as you can. Thank you.

ANSWER SCALE:

A	B	C	D	E
DOES NOT DESCRIBE ME WELL				DESCRIBES ME VERY WELL

SCORING SCALE ITEM

- FS** 1. I daydream and fantasize, with some regularity, about things that might happen to me.
- EC** 2. I often have tender, concerned feelings for people less fortunate than me.
- PT(-)** 3. I sometimes find it difficult to see things from the "other guy's" point of view.
- EC(-)** 4. Sometimes I don't feel very sorry for other people when they are having problems.
- FS** 5. I really get involved with the feelings of the characters in a novel.
- PD** 6. In emergency situations, I feel apprehensive and ill-at-ease.
- FS(-)** 7. I am usually objective when I watch a movie or play, and I don't often get completely caught up in it.
- PT** 8. I try to look at everybody's side of a disagreement before I don't often get completely caught up in it
- EC** 9. When I see someone being taken advantage of, I feel kind of protective towards them.

- PD** 10. I Sometimes feel helpless when I am in the middle of a very emotional situation.
- PT** 11. I Sometimes try to understand my friends beter by imagining how things look from their perspective.
- FS(-)** 12. Becoming extremely involved in a good book or movie is somewhat rare for me.
- PD(-)** 13. When I see someone get hurt, I tend to remain calm.
- EC(-)** 14. Other people's misfortunes do not usually disturb me a great deal.
- PT(-)** 15. If I'm sure I'm right about something, I don't waste much time listening to other people's arguments.
- FS** 16. After seeing a play or movie, I have felt as though I were one of the characters.
- PD** 17. Being in a tense emotional situation scares me.
- EC(-)** 18. When I see someone being treated unfairly, I sometimes don't fell very much pity fort hem.
- PD(-)** 19 I am usually pretty effective in dealing with emergencies.
- EC** 20. I am often quite touched by things that I see happen.
- PT** 21. I believe that there are two sides to every question and try to look at them both.
- EC** 22. I would describe myself as a pretty soft-hearted person.
- FS** 23. When I watch a good movie, I can very easily put myself in the place of a leading character.
- PD** 24. I tend to lose control during emergencies.
- PT** 25. When I'm upset at someone, I usually try to "put myself in his shoes" for a while.
- FS** 26. When I am reading an interesting stor yor novel, I imagine how I would feel if the events in the story werw happening to me.
- PD** 27. When I see someone who badly needs help in an emergency, I goto pieces.
- PT** 28. Before criticizing somebody, I try to imagine how I would feel if I were in their place.

NOTE: (-) denotes item to be scored in reverse fashion

PT= Perspective-taking scale

FS= Fantasy scale

EC= Empathic scale

PD= Personal distress scale

A= 1 B= 2 C= 3 D= 4 E= 5

Except for reversed-scored items, which are scored:

A= 5 B= 4 C= 3 D= 2 E= 1

ÖZGEÇMİŞ

1972 yılında Erzurum’da doğdu. İlk orta ve lise öğrenimini Erzurum’da tamamladı. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden 1995 yılında mezun oldu. Şu anda Kocaeli’ de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Evli ve bir çocuk annesidir.